

Дозволено цензурою г. Тифлисъ 12 января 1905 года.

**საქართველოს ვაჭრობა და მრეწველობა ქართველ
კათოლიკეებში და კათოლიკობის გავლენა
მასზედ.**

ქართველებზედ ვაჭრობის მხრივ მეტად კარგი გავლენა ჰქონდა კათოლიკის სარწმუნოებას. ლათინის პატრები ვისაცკი დაუკავშირებდნენ კათოლიკის სარწმუნოებას, მერე მასზედ მეცადინობდნენ ყოველნაირის მხრით, რომ თვისი მორწმუნე სხვა სახითაც დაეწინაურებინათ, იგი ქართველებზედ და სომხებზედ წინ მდგარიყო, რომ მერე მის საშუალებით უფრო კაი მაგალითები დათესილიყო, კათოლიკის სარწმუნოების ვრცელების საქმეც უფრო გაადვილებულაყოს. ასეთ ოსტატობას ადგენენ კათოლიკის მოძღვარნი და იგინი ამით არც სცდებოდნენ. ჰაზრი ყოველთვის ნაყოფს იღებდა, მიზანს აღწავდა. სადაცკი ფეხი შედგეს ამ მოძღვართა და ვინმე ქართველს კათოლიკის სარწმუნოება მიაღებინეს, მერე იგი თვის თანამემამულეებზედ სხვაფრითაც მალლა დააყენეს, დაწინაურეს.

მაგალითებრ: თბილისში, ვისაცკი მიუღია ძველათგანვე კათოლიკის სარწმუნოება, მერე იგი პატრების დახმარებით ვაჭრობასაც ადვილად დაახლოვებია, თბილისში გაუხსნია სხვადასხვა სავაჭროები და სახელოსნოები, მერე თბილის გარეშე ვაჭრობის მხრით მგზავრობა დაუწყია ინდოეთს, სპარსეთს, ოსმალეთს და რუსეთს. ევროპაშიაც ხშირად მიდიოდნენ და თვით სასწავლებლათაცკი უვლიად რომში. მ. თამარაშვილის შრომიდამაც კარგად სჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთა ძენი საქართველოდამ რომში ძველადგანვე მიდიოდნენ არა მარტო პროპაგანდოს და ასეთ სასწავლებლებში არამედ ვაჭრობის გზაზედ თვალის გასახილებლათაც. უნდა მოგახსენოთ, რომ

ასეთ ვაქრობითი წარმატებას არამც თუ მარტოდ თფილისში ვნახავდით, არამედ ყოველგან, სადაცკი კათოლიკობა ფეხს იდგავდა; ასეა მაგალითებრ ახალციხის და ძის თემთ ქართველ გვარის კათოლიკეებში, გორს, სადაც ღღეისად ძრვიელ შემცირდა კათოლიკობა. ქუთაისს, ბათუმს და ოდიშს, ერთი-სიტყვით ყველგან, სადაცკი ქართველნი ამ სარწმუნოებას უკავშირდებოდნენ.

ქართველ კათოლიკობაში თუ რამდენად იყო განღვიძებული ვაქრობა და მრეწველობის ტრფიალება ეს იქიდანამც კარგად სჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთა საშუალებით თბილისში ძველადგანვე გაჩნდნენ მესაათები, ევროპიულ მეჭურე-მეზუბლიკენი და სხვა საქონლის შემომტანნიც. თვით ინდოეთამდინაკი წავიდნენ და XVIII საუკუნეში, მადრასეს და კალკუტას სავაქრო აღგილებიკი გაიჩინეს, ორივე ქალაქს ქართველთ ვაქართა ქარვასლებიკი არსებობდა. ევროპამ ინდოეთი ინგლისის საშუალებით მხოლოდ XVI საუკუნიდამ გაიცნა და ჩვენ ქართველნიკი ინდოელებს ძველადგანვე ვიცნობდით. მათთან მისვლა-მოსვლაც გვქონდა, თვით XVIII საუკუნეში, მეფე ერეკლესაგან მიწერ-მოწერაც გაიმართა, მიზანი მიწერ მოწერის საქართველოს დაახლოვება იყო ინგლისთან, საქართველოში ინგლისელების გადმოსახლება, თითქმის ქართველთ ქვეშევრდომობა. საქართველოში ევროპიული წესების შემოტანა, თფილისში შაქრის ქარხნის გახსნა და სხვანიც. ამ საქმისთვის 28 წლის განმავლობაში იყო მიწერ-მოწერა გამართული. უკანასკნელად იქ გაგზავნილ იქმნა მეფე ერეკლესაგან თფილისის ქართველ კათოლიკე აზნაური რაფიელ დანიბეგოვი, რომელმაც მეფე ერეკლეს თხოვნა შეასრულა და იმგზავრა, მხოლოდ საქმეს სისრულეიკი არ მიეცა, რადგანაც ერეკლე მეფე 1798 წ. 18 იანვარს მიიცვალა და რაფიელ დანიბეგოვიკი ინდოეთიდამ საქართველოში იმავე წლის აპრილში ჩაპოვიდა, ამის მოგზაურობა ცალკე წიგნად რუსულათაც დაიბეჭდა 1810 წ. მოსკოვს.

ქართველ კათოლიკე ვაჭართა კვალი ყოველთვის თამამად მგზავრობდა საქართველოდამ კალკუტას, მადრასეს და თვით ინგლისსაც, ავღანისტანს და ასეთს ქვეყნებს ხომ ერთობ ხშირად იკოდნენ მგზავრობა, ნამეტურ მთელის ვაჭართა ქარაივებით მიდიოდნენ ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები. საქართველოს სამეფოს გამგეობის დასრულების შემდეგი იქით ქართველ ვაჭრებმა თითქმის მოსპეს მგზავრობა. რადგანაც საქართველო რუსეთის გზით ევროპის ვაჭრობას დაუახლოვდა და ოსმალეთის საქართველოს ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებიც თვით ოსმალეთს დაუახლოვდნენ, უკანასკნელ ტრაპიზონს და კონსტანტინეპოლსაცაი გააკეთეს ქართველ კათოლიკეთა ვაჭართათვის სადგომი სავაჭრო ბინა, ანუ ქარვასღები, ქართველ კათოლიკეთა გონება და მიმზიდველობა პატრების წყალობით ისე მოიქარგა და მოიკაზმა, რომ ქალაქ ალაგას მცხოვრებ კათოლიკენი მთლად ვაჭრობას მოეწყვნენ და ყველა მათგანი მხოლოდ ამის ასპარეზედ ვარჯიშობდა. ამის ნიშანია, რომ 1820 წლებში, თფილისიდამ, ზ. ზუბალაშვილი გერმანიაში წავიდა ბუნგალტერიის შესასწავლად. ისიც ხომ ცხადია მრავალთათვის, რომ თვით ჩვენ დროის გამოჩენილი პეტრე ხარისქირაშვილიცაი შრომობდა დიდათ და სურდა, რომ კონსტანტინეპოლს ქართველ გვარის ვაჭართათვის კარგი ქარვასლა აღეგო, იქ ქართველ ვაჭრებს ვაჭრობა მოეწყოთ და ქართველთა და ევროპიელთ ვაჭრებსა და აღებ-მიცემის შუა კარგი განწყობილება დაარსებულიყოს, ამისთვის ხომ ამათს წესდებაც ჰქიანდა დაწერილი.

ქართველ კათოლიკობა კარგის ენერგიით მისდევდა ვაჭრობას, ვაჭრობას ქართველ კათოლიკ მოქალაქეთ გარეშე თვით აზნაურის შვილებიც ეკედლებოდნენ, საქმე ისე მოეწყო, რომ XVIII საუკუნის ნახევარს, მთელს თფილისს, გორს, ქუთაისს, ახალციხეს და სხვაგანაცაი ქართველ კათოლიკენი მთლად ვაჭრებითა და ხელოსნებათ გახდნენ, ამ დარგს მოეწყვნენ. ასეთ ვაჭართა და ხელოსანთა სიმრავლეს და აღებ

მიცემას ძრიელ აწუხებად საქართველოს მწარე სეგბადი, მტერთაგან ხშირი თავდასხმა, აოხრება და სავაქროების დაცემა. გარდა ასეთის უძღურებისა, რაღაც უძღურების გამო, ქართველ კათოლიკეთა გვარის ვაქრებთა შორის სხვა და სხვა ოჯახის წევრნიც ისპობოდნენ ადვილად, ზოგნი აქა იქ უცხო ქვეყნებში განბნევით და ზოგნიც სიკვდილით. სამწუხაროდ ძრიელ ბევრ ოჯახის წევრთა გვარები მოისპო როგორც თფილისში, ისე გორში და ბევრიც კიდევ სხვაგან. ქართველ კათოლიკეებში თუ როგორ უნდა ყოფილიყოს ძველადგანვე განცხოველებული ვაქრობის აღებ-მიცემა, ეს იქილამაც კარგად სჩანს, რომ XVIII საუკუნის შემდეგიდამ, საქართველოსა და ინგლისის ვაქრობის გზაზედ თვალთ საჩინონი იყვნენ ვაქარნი გრიგორ ხურსიძე-ირასლოვი და სტეფანე ზუბალაშვილი.

გ. ხურსიძე ინდოეთში დასახლდა, იქ ვაქრობდა, მილიონების პატრონი გახდა, იქავ დაცოლშვილდა და 1829 წ. მიიცივალა. ამის ქონება დაშთად მის შვილებს, დედით ინდოელებს და მასთან ანდერძის წერილიც, ვრცელი, ინგლისურს ენაზედ დაწერილი და დამტკიცებული კალკუტის მთავარ ნატარიუსისაგან. ნახეთ ამაზედ მათი გვარის წიგნი. *) სტეფანე ზუბალაშვილიც თანამედროვე პირია გიგო ხურსიძისა და იგიც ზუბალაშვილებში ცნობილ პირად ითვლება, ინდოეთში რამდენ გზისმე იყო ნავალი ვაქრობისთვის, უკანასკნელ სამუდამოთ იქ გადასახლდა, საქართველოში აღარ დაბრუნდა, იქვე გარდაიცვალა. ამათ გარდა არიან კიდევ სხვა ვაქრებიც ქართველ კათოლიკეთა გვარისანი, რომელთა უმეტესი ნაწილი ზოგნი XVII-XVIII საუკუნეებში ოსმალეთის ქალაქებში გადასახლებულან; ზოგი სპარსეთს, აზიის სხვა და სხვა კუთხეებში, ევროპას და თვით შორეულს ქვეყნებშიაც. ასეთ ვაქართა, ხელოსანთა და მრეწველთ ისტორია ჩვენთვის არ უნდა იქმნეს

*) ისტორია ხურსიძის—ისრალოვის გვარისა თფ. 1904 წ.

უმნიშვნელო, ხოლო მათი ხსოვნაჲკი ეამთავითარების გამო მიკარგულან, მივიწყებულან. დღეს ჩვენ მათი აღარაფერი ვიცით. ინდოეთს ზემოხსენებულ პირებს გარდა იმავე დროს სხვა ქართველ კათოლიკე ვაჰარნიც ყოფილან, მაგრამ მათი ცნობა და ცოდნა დღეს აღარავის აქვს.

აწინდელ ქართველ კათოლიკეთ ვაჰართ, მრეწველთა და ხელოვანთა ასეთი წარსული აქვსთ. რადგანაც ჩვენ ამის შესახებ აქა იქ ხშირად გვისაუბრია, ამიტომ ამაზედ და ამ საქმეთა განვითარების და გავრცელების მიზეზების შესახებ არას ვიტყვი. მოვიყვანთ მხოლოდ აწინდელ ხელოვან აღებ-მიმცემთ პირებთა ცნობებს და თვით ეს გამოაჩენს, თუ იგინი რამდენად საყურადღებონი უნდა იყვნენ ჩვენთვის და თან მისაბაძნი. ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც ესეღ მცირე რიცხვ ქართველ კათოლიკებში ამდენ მოხელეთა, აღებ-მიმცემთა, ხელოვანთა და მრეწველთ ნიადაგია განმტკიცებული და მასთან ისიც საყურადღებოა, რომ მათ კარგი ენერჯია და გამჭირახობაც ჰქვავლავს, თითქვოს იგინი ქართველ გვარის წევრთკი არ ეკუთვნიან, თვითქოს მათში ესეთი ნარუჲკი რაღაც განსაკუთრებულს მიზიდველობას უნდა აღმოეცენებინა. ეს რასაკვირველია ასეც გახლავსთ და მათში ყოველივე აღმოაცენა საღმრდელოების ენერჯიამ, მათმა ზრუნვამ, მოქმედობამ და მრევლის პატრონობამ.

სალი ლოლიკაც ამას გვასწავლის, მიეცით ხალხს კარგი პატრონი, გულ შემატკივარი მოძღვარი, მათი მთარველი, გზის მაჩვენებელი, პატრონი და ცხადი საქმეა, რომ თვით მრევლიც სანაქებო გზას დადგება, ჩინებულ ხალხად გადაიქცევა, ქართულად ამაზეა ნათქვამი:—, როგორც მღვდელიო, ისეთიც მწეგდოო — კათოლიკები ასე ასრულებდენ ამას, როგორც პატრიიყო ერიც ისეთი იყო. ჩვენშიკი ასე იცოდნენ:—, როგორც მღვდელიო, ისეთიც ერიო,, ამ ორს თქმულებათა შორის დიდი საზღვარი სძევს და სწორედ ამის მიზეზია, რომ ქართველ ტომის შვილნი ერთმანერთს ვაჰრო-

ბის ცოდნის მხრით ასე დაშორდნენ. ძველ ქართველ კათო-
ლიკეთა ვაქართ გვარების მოგონებით თავს არავის შევაწყენთ,
ვიტყვიოთ იმას, რომ თფილისში, ერთ დროს დიდათ სახელო-
ვნებდნენ ვაქრობით ქართველ კათოლიკ ზარათუშვილები, სო-
ვდაგრები, ქარვასლის პატრონები, მელიქისშვილები, ზუბა-
ლაშვილები, ისრალოვეები, ნაროაშვილები, ფიბუაშვილები,
აღამალაშვილები, იზმირელები, მიზანდარი, ყანდინაშვილები,
ჩიგიანი, და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვანი.

დღეს თბილისში ამათ მეთადის გვარებიც აღარ არის
დაშთენილი. გორში იყვნენ ალპააშვილები, დავრიშაშვილები,
ჩაიგუშტიშვილები, ქარუაშვილები და ვინ იცის კიდევ რა-
მდენიც სხვანი ამ გვარნი. ასევე იყვნენ ახალციხეს, არტაანს,
ბათუმს, ქუთაისს და სხვაგანაც, დღეს ყველგან ამ გვართ
შთამომავალნი საკმარისად იშვიათობენ. მაშინდელ ქართველ
კათოლიკეთ შორის საკმარისად სახელოვნებენ შემდეგ გვარის
ოჯახთ წევრთა აღებ მიცემის საქმენი და თვით მწარმოებე-
ლთა და მომქმედთა გონებრივი ღირსებაც, ამათ ანუხსვა ჩვენ
აქ მით უფრო გვინდა, რადგანაც მით შეიძლება ქართველთ
ვაქართა და მრეწველთა წინაშე წმინდად აღზრდელური, ანუ
მისაბაძი მნიშვნელობა მიეცეს. მათ დროისკვალად მათში-
აც ბევრი სანაქებო და თან მეტად აღმატებული თვისებანი სუფე-
ვდა და თან დიდათაც მისაბაძი.

თფილისში კათოლიკებს აქენდათ ყველა საქონლის მალა-
ზიები, ზარათუბის რიცხვი თფილისში იყო რამდენიმე და აქვ-
ნდათ ზარათუხანებიც. კათოლიკეთშვილებს აქვენდათ სხვა და სხვა
ქარვასლები. და სავაქროები ყველაფრის.

ფიბუაანთ და ნარუაანთ აქვენდათ საფეიქროები და ხალე-
ბის სავაქროები.

სამთლას და სპნის ქარხნები აქვენდათ. ყაზაზის ქარხნები
აქვენდათ თბილისში მრავლად. შადების და რიზაიშოკების ქა-
რხნები და სავაქროებიც აქვენდათ. ტუჯის ქარხნები აქვენდათ
მრავლად, ვაქრობა იყო დიდი. ხაზაზის ქარხნებიც აქვენდათ,

მრავლად და აღებ მიცემაც დიდი იყო. ჭონის ღუქნები აქენდათ—მრავლად, მთელი ქუჩა არსებობდა თფილისში, წამლეზის ღუქნებიც აქენდათ—მრავლად, ყველგან ჰყიდდენ ამათს წამლეზს, ქალაღლის ღუქნებიც აქენდათ. ზეთის ქარხანებიც იყო მრავლად, არსებობდა თვით დედოფლის დარეჯანისაც. მებუღკენიცი იყვენ თფილისს, მეფუნთუშენი. მესათენიცი იყვენ კათოლიკეთაგანი. ევროპას ნასწავლნი. მკურნკენიცი იყვენ და საქართველოშიც გამოჰყვანდათ კურკელი. ღკრომკუდეღენიცი იყვენ მრავლად და ბევრნი კებულნიც.

სოვდაგართა და სხვათა ამ გვართა რიცხვიც ერთობ დიდი იყო. მათ კაი გასავალი ჰქონდათ თფილისში, დიდი ხმა. მათში იტალიაში ნასწავლი კარგი მხატვრებიც ერივენ. თფილისს გეგმის დამხატველნი და ბევრნაირად ცნობილნი. ყველა ესენი იყვენ ქართველ გვარის კათოლიკენი, ძირეულად თფილისში მცხოვრებნი და მხნე სამღვდელოების წარმატების გზაზედ დამდგარნი. სამწუხაროდ, დღეს მათი რიცხვის აღარც მეთასეღია. ყოველივე ჟამთა ვითარების წყალობით მოისპო და განქრა, ზოგნი გრიგორიანებს შეუერთდენ,

XVIII საუკუნის ნახევრამდე, ქართველთ მეფობის დროს, ქართველთ გვარის კათოლიკე ვაქრები და მრეწველნი თფილისში მრავლად იყვენ მოფენილნი. ჩვენ აქ ვასახელებთ მხოლოდ ზოგი ერთ გვარებს, რომელნიც წარმატებით იყვენ მოსილნი.

ზუბალაშვილები: ანდრია, ივანე, მერაბი, გიორგი, სტეფანე ინდოეთს მომკვდარი და სხვა.

ზურსისკები. ლუკა, გრიგოლი, შემდეგ დროს ინდოეთს მომკვდარი და სხვანი.

ჩიგინაოკება. აზნაურები და მასთან ვაქრობით გამოზდილნი, ნებიერიძენი. თფილისის მოქალაქენი და აზნაურის შვილნი მეფესთან დაახლოვებულნი კარგად.

ფაბუაშვილები. ძყელნი ვაქარნი და ცნობილნი ევროპაშიაცკი მგზავრობდნენ. იყვენ იტლიას, ფრანციას და ოსმა-

ლეთს. ღღეს ამგვარის აღარავინ არის, მოისპო მთლად.

ნარუაშვილები. გამოჩენილნი ვაქარნი და ცნობილნი ძველადგანვე მეფეთა წინაშე. ღღეს კათოლიკე არავინ არის.

აღბეგეშვილები. ძველადგანვე განთქმულნი ვაქრები და ცნობილნი მეფეთა წინაშე თვით XVII საუკუნის ნახევრიდამ.

ღანიბეგაშვილები, დანიბეგოვი ძველადგანვე გააზნაურებულნი და ცნობილნი. დიდი ნდობა აქენდათ მეფე ერეკლეს წინაშე. მიტომ რაფიელ დანიბეგოვი ინდოეთში იქმნა გაგზავნილი, ინგლისის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად საქართველოს შესახებ.

შადინაშვილები. ძველნი ვაქარნი, თფილისელნი, კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი. ღღეს აღარავინ არის. მგზავრობდნენ სპარსეთს და ინდოეთსაც.

ჩიომერჯანიშვილები. კათოლიკენი ძველადგანვე ცნობილნი ვაქარნი.

ზაფა-სიმონაშვილები. ძველის ძველ კათოლიკენი და განთქმულნი ვაქარნი თფილისში.

მირაქაშვილება. ძველადვე გაკათოლიკებულნი, გამოჩენილი ვაქრები და სპარსეთს და ოსმალეთს მავალნი.

ტურუაშვილები. ძველადგანვე გაფრანგებულნი და გამოჩენილი ვაქრები თფილისში.

აყზაანი. თფილისელნი, ვაქრები, კათოლიკენი, მცხეთის საპატრიარქო ტაძრის ყმანი.

მღებრიშვილები. კათოლიკენი და თფილისში მრავლად მცხოვრებნი ვაქრები, ღღეს აღარავინ არის.

მამუკაშვილები. კათოლიკენი ძველადგანვე და განთქმული ვაქრები.

საყარაშვილები. თფილისელნი მოქალაქენი, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ვაქარნი ფარჩეულობით და შალეებით.

ღაფთიშვილები—თფილისელნი ძველნი კათოლიკენი და კაი შეძლებულნი ვაქრები იყვნენ. სტამბოლიდამ შემოპქო-

ნდათ სახერხაო და სადურგლო იარაღები.

ბეჟანიაშვილები. ძველადვე გაფრანგებულნი და კაი ვაქრები. XVIII საუკ.

თამამშანი. კათოლიკობას დაკავშირებულნი. გამოჩენილი ვაქარნი XVIII საუკ. მოვაქრენი ძაფეულობით და ჩითებით. მგზავრობდენ უცხო ქვეყნებშიც. როსტომ თამამშოვი ცნობილი ვაქარი, XIX საუკ. მოესწრო. დღეს თამამშოვის კათოლიკენი აღარვინ არის, მოისპენ.

გრიგოლაშვილები. მდიდარი ვაქრები და მავალნი რუსეთშიაც ვაქრობისთვის.

აშირაანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი და განთქმულნი სპარსეთში ვაქრობისთვის.

ქარუმიშვილები. ქარუმოვნი ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. დღეს კათოლიკეთაგანი აღარავინ არის.

თუმანიშვილები. ძველადგანვე განთქმულნი ვაქრობით. მოქალაქენი, ზოგნი თავადის და აზნაურის შვილნიც.

ღვანდარაშვილები. დიდმელები, ძველადგან დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაქრობით ცნობილნი.

ნარიშანანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი ვაქრობით.

ჩარახჩიანები. ჯაეახეთიდგან მოსულნი და მოვაქრენი თფილისს და განთქმულნი XVIII საუკუნის ბოლოს აღებ მიცემით.

ქამიაშვილები. ძველნი ვაქარნი. დღეს აღარვინ არის.

წონიაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი ვაქრობით.

ყაზმინანანი. ძველად დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, დაწინაურებული ვაქრობით.

ზაფლიაშვილები. თფილისელნი, კათოლიკენი და გამოზღილნი ვაქარნი და მოგზაურნი ვაქრობისთვის სხვა სახელმწიფოებში.

ქვაბიაშვილები. კათოლიკენი ცნობილნი ვაქარნი თავის დროს.

ღაჩინაშვილები. განთქმულნი ვაქარნი და შეძლებულნი პირნი XVIII საუკუნეებში.

მომზიანნი. ძველის ძველი ვაქარნი, შეძლებულნი და დაცემულნი ქონებით 1795 წ. უბედურობის გამო.

ბაღინაანი. ძველნი ვაქარნი, კათოლიკენი დაცემულნი, ამავე შემთხვევის გამო.

ტურშოფანი. ამ გვარის წევრნი კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი დაცემულ იქმნენ ვაქრობის მხრივ XVIII საუკ. ბოლოს.

ტურ-სააკოვები. კათოლიკენი, ძველნი ვაქარნი. XIX საუკ. დამდეგს ამ გვარის კათოლიკენი მოისპენ თფილისს.

კობახიძენი. ახლად გაფრანგებულნი და ვაქრობის გზაზედ დამდგარი XVIII საუკ.

საპონჯანაშვილები. ძველად გაფრანგებულნი და ცნობილნი ვაქარნი და ზეთის მხდელნი თფილისში.

ბაინდურაშვილები. იძვრეთის ბაინდურაშვილების არ იფიქროთ, ესენი თფილისის მოქალაქენი არიან, ძველადგანვე განთქმული ვაქრობით, კათოლიკენი სადღესოთ მოისპენ.

ნაღბანდოვები. ძველნი ვაქარნი თბილისში. ვაქრობდნენ წვრილმანთ საქონლით.

ჯიმშეროვები. ჯავახეთიდგან გადმოსულნი და ცნობილნი ვაქარნი.

უაბუგაშვილი. უაბუგოვი, ძველადგანვე განთქმული ვაქარნი თევზეულობით.

იშმიროვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილი ვაქარნი დღეს არავინ არის.

ვარჯამისშვილები. ახალციხიდან მოსულნი თფილისს და დასახლებულნი ძველადგანვე, ძველადგანვე უაზაზობით განთქმულნი, დღეს აღარავინ არის ამ გვარის.

ღაჩარესშვილები. კათოლიკენი, მეთოკე და მელაზლენი. განთქმულნი ვაქრები აღარავინ დარჩა.

მესამთლეშვილები. კათოლიკენი, ძველადგანვე მართლაც მესამთლენი და თფილისში განთქმულნი, აქვდათ სამთლის.

სასხმელი ქარხანაც რამდენიმე ალაგას.

ხნიაშვილები. კათოლიკენი, მდიდარი ვაქრები დაცემულ იქმნენ 1795 წ.

თოროზაშვილი. ჰავლაბრელნი, კარგი ვაქრები. მოისპენ კათოლიკის სჯულით თფილასში.

თარმანოვები. განთქმულნი ვაქრები, მეფე ერეკლის წინაშე ცნობილნი წამლების გაყიდვით. დღეს არ ვიცით თფილისში არის კიდევ ვინმე თუ აღარ ამ გვარის.

შეჯიღაშვილები. ძველნი კათოლიკენი. XVII საუკ. გამდიდრებულნი ვაქრობით. ამ გვარის წევრნი ზოგნი სომხებიც იყვნენ. კათოლიკებს თფილისში დიდი ხმა აქვდათ.

ანტონაშვილები. იყვნენ გამოჩენილი ვაქრები და ბაზახნი. შიხანდარი. იყვნენ რამდენიმე წევრნი მეფე გიორგის დროს და ცნობილნი ვაქრები.

ზაჩაფიშვილები. მდიდარნი ძველადგანვე და დიდი აღებ მიცემის მქონი თფილისში. დღეს ამ გვარის კათოლიკეთრიცხვი ერთობ მცირეა თფილისში.

გალუსტაშვილები. ძველნი ვაქარნი და გამოჩენილნი გვარნი.

მურადაშვილები. ძველნი ვაქარნი და გამოჩენილნი.

უმეკაშვილები. ძველის ძველ მოქალაქე ვაქრები. ამ გვარის წევრნი ზოგნი სომეხნიც არიან.

უმეჩანაშვილები. ძველებულნი ვაქარნი, ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, დღეს კათოლიკ ყუზანაშვილები აღარავინ არის ვგონებ გასომეხდენ XVIII საუკუნის ნახევარს, როცა თეიმურაზმა სდევნა კათოლიკენი 1756 წ.

აღმურაშვილები. ძველნი ვაქარნი და ცნობილნი მეფეების წინაშე ამათ მომღვევარნი უნდა იყვნენ დღევანდელი აღმუროვები.

უმეჩანაშვილები. ძველნი ვაქარნი გასომეხდენ 1752 წ.

ფინდუაშვილები. ძველადვე გამოჩენილნი ვაქარნი, გასომეხდენ 1751 წ. დღეს ფონდოვეი.

ჩითახაშვილები. შეძლებულნი ვაქარნი თფილისელნი. გასომეხდენ 1756 წ. და მრავალიც სხვანი. ყველას ვერ მოვ-

სთვლით. უნდა მოგახსენოთ, რომ XVIII საუკუნეში, თფილისში კათოლიკეთა მოქალაქენი და გლეხნი მრავლად იყვნენ, ყველას ვაჭრობა და ხელოსნობა ეკავათ. ამათ უმეტესი ნაწილი სადღეისოდ მოისპო. თფილისში დიდათ შემცირდნენ ესენი. მიზეზი შემცირებისა გახლდათ პირველი ის რომ 1751 წ. მეფე თეიმურაზის ბრძანებით კათოლიკენი სდევნეს სასტიკათ, ცხვირებსაცკი უსერავდნენ და ამიტომ მრავალნი კათოლიკობილამ სომხობაზედ გადავიდნენ. მეორე: მათი გვარის წევრთა რიცხვი არ შესდგებოდა დიდის რიცხვისაგან. 1795 წ. სასტიკათ ავნო და მოსპო. აქა იქ მგზავრობაც ხშირად მცოდნენ. ვაჭრობისთვის უშორეს ქვეყნებშიცკი მიდიოდნენ. აი ეს გარემოებანიც გახლავსთ უმთავრესად ქართველ კათოლიკეთა რიცხვის მოსპობისა თფილისში.

ჩვენგან დასახელებულ გვარებიდამაც მკითხველი ცხადათ დარწმუნდება მასზედ თუ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობას რა დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა თფილისში. თფილისში ყოველთვის იყო მცხოვრებთ რიცხვში 80 ათასი სული და მაშასადამე თფილისის სომეხ ვაჭრებთან ერთად არც კათოლიკეთა რიცხვი იქმნებოდა მცირე. ყველა ამავებილამ კარგად სჩანს, რომ თფილისში, მათ დროს, ვაჭრობა გაჩაღებულ იქმნებოდა. ქართველ კათოლიკ ვაჭრები ერივნენ ყველა იშვიათ საქონელთა ვაჭრებშიაცკი. თითქმის არ იყო არც ერთი სანიეთე მალაზია და რამის ქარხანა, რომ იგი კათოლიკეებს არა ჰკავებოდათ ხელში. ამიტომაც უფრო იყვნენ იგინი ქებულნი წამხალისებელნიცკი, ამათ აქვენდათ თფილისში უმეტესად ინდოეთის, სპარსეთის, ოსმალეთის და ევროპიელთ საქონელიც ხშირად შემოჰქონდით შავი ზღვით.

შეიძლება აქ, ბევრი რამ ძველად გამოჩენილ ვაჭრებთა გვარები ვერ მოვიხსენეთ, ვინ იცის, უამისობა არ შეიძლება, მაინც ჩვენს გარემოებაში მყოფი კაცი ყველას ვერ შეკრებს. თუ ვინმე ასეთ რამე ნაკლს შენიშნავს, დიდათ დაგვაფალებს, თუ ის ჩვენ შესავსებელ გვარებს და მათ ცნობებს დაგვიწერს

და მოგვაწოდის. ეს მეტად კარგი საქმე იქმნება და მით შეიძლება ბევრი რამ იშვიათი მასალებიც შეიკრიბოს და არ დაიკარგონ, გაცოცხლდნენ. ამიტომ ვითხოვთ მოტოვებას.

ზარაყნი—მათი არსებობა ძველად—უცხოეთში მკვანჯრობა და ოქრო—ვერცხლის და თვალ—მარტყლიტის მფარველობა თუილისში.

საქართველოში ქართველთ შორის, ძველადგან ფულის ბანკები არ იყო. ამის ხსენებაც არ იკოდნენ. არ იყო ბანკები სადაც შეიძლებოდა ფულის შეტანა და შენახვა სარგებლით, საურთიერთო ნდობის ბანკებიც არ იკოდნენ.

მამულების დასაგირავებელი ბანკებიც არსაღ იყო.

თუ რამ გირავდებოდა, ყოველივე კერძო კაცთა ხელში უნდა დაგირავებულიყო, ვისაც მამული ჰქონდა დასაგირავებელი, ანუ ოქრო, ვერცხლი, ყოველივე უცხო, ანუ კერძო პირთა ხელში მრავლდებოდა; გირავნობისათვის სარგებელიც იყო დადგენილი, ამათ წესები, ქართულ საკანონმდებლო წიგნებშიაც მოიხსენება, დიდი სარგებლის ამლები შეიჩვენებოდა ეკკლესიის მამათა წესებით და სახელმწიფო წესებიც სასტიკად სჯიდა.

ფულის გაქივრება ძველად იშვიათი იყო, არ იყო ხშირად ისეთი რამ შემთხვევები, რომ ფული ვისმეს გასქირებოდა. მიზეზები ამის იმაში იფარებოდა, რომ ნივთზედ ნივთის გაცვლას დიდი მაზანდაჰქონდა, კაი გასაუალი, ამ გაცვლისთვის მათში არც ეშმაკობა არსებობდა და არც ჩარჩობა ყოველივე იაფი იყო. რადგანაც აქ სიტყვამ სიაფე მოიტანა, ამიტომ ვიტყვით ძველ ხორაგთა და ნივთთა მაზანდასაც, თუმც ყოვე-

ლივე ფულით ფასობდა, მაგრამ მრავალ ალაგას ფულზედ კი არ იყიდებოდა, არამედ ნიეთზედ ინაცვლებოდა.

კოდი ორ აბაზად ჰური იყო. კოდი აბაზათ ქერი, სიმინდიც ასევე. ბრინჯიც იაფი. ფუთი 40 კაპ. ფეტვი და სხვა ასეთნიც იაფად.

თევზეულობა: ზუთხი ლიტრა 40 კაპ. ლოქოც ასე. ხმელი თევზეულობაც ძირელ იაფი, გირვანქა 3 კაპ. ზეთ არ ავიდოდა, დროს მოსავალი თევზიც იაფი იყო, ანუ გელაქური და სხვანი. ხიზილალაც იაფი, ლიტრა 50 კაპ.

ღვინო, კახური ჩაფი ორი აბაზი, ქართლისა აბაზი, სხვა და სხვა კუთხეებშიაც ასევე. არაყიც იაფი, თუნგი 25 კაპ. 30 კაპ. ქაქის, ნ3 გრადუსიანი, ხილის არაყი, ფეტვის, ქერის და სიმინდის ერთობ იაფათ იყო.

ნართი იყო იაფი, შესაფერად, ზომიერ ფასად. ყველას ეცვა ჩოხა, ქალამანი, ჩუსტი და წაღა.

მართალია ფული ძვირი იყო, მაგრამ ყოველივე იაფი იყო, შშიერი არავინ იყო, აწინდელი ბოსიაკების მსგავსი მაშინ სახსენებლათაც არ იყო. ანუ ახლანდურათ ცუდათ მოსიარულე და შშიერ ახალ გაზრდებს და ხელოსნებს ვერავინ ნახავდა. ყოველივე მაძლარი იყო.

საქართველოში როგორც ქალაქ ადგილებს, ისე დაბებსა და სოფლებში სახლი ქირით არ იცოდენ. სახლის დამქირავებელი კაცი რომ ენახათ სადმე, ის მათ ერთობ გაუკვირდებოდათ. ავი იყო თუ კაი ყველას თავის ქოხი ჰქონდა, მიწა მღვთისაგან გაჩენილი თუმცა პატრონების იყო, მაგრამ მოსახლეობისთვისკი იგი უფასო იყო. ამიტომ მაშინ ეხლანდურათ ქირა არავის აწუხებდა, თუმცა გალაქული პოლიანი სახლები არსად იყო და ქაღალდ გაკრულები, მაგრამ რაც იყო და იყო, იგი მაინც იყო შემღავათებული ყოველის არსებისა, ქირის გადახდისთვის არავინ შესწუხდებოდა. თვეების მომავალი ეხლანდურად გულს არავის შეულონებდა.

არა სთქვათ, რომ ვითომც მე გატაცებული ვიყო ძველის ცხოვრების წერით. არა, მე მაგალითს მოგახსენებთ, აწონ დაწონვა თქვენი საქმე გახლდესთ, აქ ესენი მე მით უფრო მოვიყვანე, რომ მით დამესაბუთებინა ქართველთ ძველი უეშმაკო ურთი-ერთობა. ქურდი ანუ მპარავი სასტიკათ იღვენებოდა და მეორე მის გაგონება საქართველოში დიდი სირცხვილიც იყო. ყველა ესენი ერზედ ისედად პირობებს ჰფარგლავდა და ისე მოსაედა, რითაც ხალხში ფული დიდს მოთხოვნილებას არ შეადგენდა.

ზრომის, ხორაგის და ნივრების გაცვლის წყალობით ყველა გამძღარი იყო, ნივთი ნივთზედ იცვლებოდა ფასის შეფერებით. ისევე საქონელი, ცხოველი, სულადი და ყოველივე არა-სულადიც. ამით ერთმანეთს არაეინ მოატყუილებდა, სადაც ესეთი გაცვლა-გამოცვლა არ იყო იქ ფული მუშაობდა და ისიც უნდა ითქვას, რომ ერთ დროს, ერთიც მუშაობდა და მეორეც გარდა თავად-აზნაურების და ვაქრების.

სოფლის ხალხს ჩითეულობა და სოჯლისთვის საქირობანი ქალაქის ვაქრებთაგან ნისიათ ნიქონდათ, წლის თავზედ ისინიც ამათ აძლევდენ მოსაეალს: პურს, ღვინოს, ქერს, ხილს, ყველს, ერბოს და ასეთებს. ამის წესები ჩვენში ძველადგან დღემდეცკი არის დაშთენილი. წინეთ ესეთი წესების კანონების რიგი იყო, ერთი-მეორეს ვერაფრით ვერ მოატყუილებდა. ეხლაკი ყოველივე ბრძოლით შეიმოსა. გარდა არსებობის ახალს ძველთან არაფერი ნათესაობა აქვს.

თუმც ეს ასე იყო, მაგრამ მაინც ვაქართათვის აღებ-მიცემაში ფული საქირო იყო, ნამეტურვერცხლის და ოქროს სხვა და სხვა საქონლის სყიდვის და შემოტანის დროს. ამიტომ ასეთ ვაქართათვის და სხვათათვისაც არსებობდენ ზარაფები და ზარაფხანები. თვით ეს სიტყვა არის სპარსული. ერთი რა ერთი ძველადგან ასე მიუღიათ ქართველთ და ამიტომ ჩვენც აქ ასე ვხმარობთ ე. ი. ზარაფს.

აღრე ბ. ანტონ ფურცელაძეჲს შენიშნა *) და დღეს ჩვენს ვიტყვით, რომ, ძველად ქართველთ შორის ზარათნი არ იყვნენ მართოდ ზარათნი, არამედ იგინი იყვნენ ბანკირებიც, მაშინდელი მომგირავენნი ესენი იყვნენ, იგინი იყვნენ ჩვენი ბანკირებიცა და კასებიცა. ყოველივე მათს ხელში მიდიოდა, მათ ხელში უნდა გაეგლო. ამიტომ ზარათებს ჩვენში ძველადგანვე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და გავლენა. იგინი მრავლობდნენ ქალაქ ალაგებში. ზარათობა ერთის თაობისაგან მეორესი ხელში გადადიოდა, ანუ მამისაგან შვილზედ, შვილისაგან შვილის-შვილზედ და ასე და ამ გვარად მთელი საუკუნის განმავლობაში ზარათობა ერთ გვარის წევრთ ეკავათ. ამიტომ მათში ეს ხელობა, ანუ ზარათობა უფრო კარგად ვითარდებოდა და გარდა ამისა ზარათებს მოგებაც ხელში უგრძობდებოდათ, უკანასკნელ სიმდიდრითაც გამოჩენილები ხდებოდნენ. ძველად საქართველოში ზარათები განთქმულ იყვნენ შეძლებით. მთელს თფილისში განთქმულ იყვნენ ძველის ძველადგანვე ზარათები: აბულიშვილები, მომზიაშვილები, ზარათისშვილები და სხვანი. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ყველა ეს ზარათნი ქართველ გვარის კათოლიკენი იყვნენ. სადღესოდ მათის შთამომავლობის თფილისში აღარვინ დაშა. დღისპირ ეს გვარნი თფილისში. ხსენებულ გვართა წევრთ გარდა სხვა გვარის კაცნიც იყვნენ ზარათებთ, მაგრამ ჩვენ მათი ცნობ არა გვაქვს, ხოლო ამისკი ვიცით, რომ მათი რიცხვი ყოველთვის დიდი ყოფილა და შეძლებულნიც. ამის ნიშანი გახლავსთ თვით ის გარემოებაც, რომ თფილისში XIX საუკუნეში, ზარათთა შთამომავალის ერთის გვარი ზარათოვი გახლდათ.

ჩვენებურმა ზარათებმა ყოველთვის კარგად იცოდნენ ოქრო ვერცხლის წონა და მისი ფასი, ე. ი. მაზანდა საყოველთაოდ თავთავის დროის კვალად. ამას გარდა იცოდნენ ყველა აღმოსავლეთის ერთა და ხელმწიფეთა ფულები, როგორც ახალ დროის ისევე ძველის დროის, გარდა ამის იცოდნენ ქართული ძველი და ახალი ფულებიც და მათი სინამდვილე და შესაფერი ფასი. ყალბი ფულის მოჭრა ჩვენში ჰქანებთ არ იყო.

*) ბანკები და მათი მნიშვნელობა. 1884 წ. თფ

ყოველი ხარაუის სახლი და საწყობი რამდენათაც იყო ზარაფხანის მინაგვარი დაწესებულება, იმაზედ მეტი იყო მუზეუმის მსგავსი მოწყობაცა, რადკანაც აქ თქვენ ნახავდით ბევრს ანტიკა ძეგლს ფულებს, და მასთან ოქროს ნივთებსაცა. ერთის სიტყვით, ძველი ქართველი ზარაფი რამდენათაც ბანკირი იყო და მსესხებელი გამგე სარგებელით, იმდენათვე იგი იყო ნუმიზმატიკიც. ზარაფთა ასეთი ვითარება ჩვენმა მეფეებმაც კარგად იცოდნენ, ამიტომ მათ ზარაფნი ყოველთვის დიდს ჩღობასა და პატივში ჰყვანდათ.

ზარაფნი თუ რამდენად მნიშვნელოვან ხარისხს ასრულებდნენ თავის დროს, ესა სჩანს იქიდანაცა, რომ თვით სამეფო ფულის საქრელი ქარხანა და ფულის შესნახი სახლიცკი ზარაფხანად იწოდებოდა და აქ ხშირად თვით ზარაფნიც იყვნენ ხოლმე მიწვეულნი ნაშალის და ფულის შლის გამო. აღანიშნავია ისიც, რომ ზარაფთა ჯილდო ფულის შლის და ნაშლის გამო ერთობ მცირე იყო. უბრალო რამ ფასი იცოდნენ, კაცები რასაც იმდროს ადვილად ვერსად დაახურდავებდა, გინდ ნაშლის ფასი ერთი ათად გადაეხადნა, იმას ზარაფთან უბრალო ფასად დაახურდავებდა. ზარაფთა წესი ჩვენს დროშიაც ისევე იყო და იგინი თუ ახურდავებდნენ რამეს, რუსულ მანათში კაპეის იღებდნენ, თუმანში შაურს და ასე და ამ გვარად.

ჩვენი მეფეების დროს, ზარაფებს აქენდათ ისეთი შნო და მოხერხება. რითაც საქართველოში იგინი უფლებას ღებულაობდნენ და აზიის ყველა სახელმწიფოებში ქართულს ფულებს თავისუფლად სცვლიდნენ და ახურდავებდნენ სხვა-და-სხვა ტომთა ფულებზედაც. ამის წარმოება მათში ისე იყო გავრცელებული რაის გამოც მათ ხშირად უხდებოდათ მგზავრობა სპარსეთს, ოსმალეთს და მოგროვილ ფულების გადაცვლა, გასაღება, რაც მათგან შრომასაც ითხოვდა.

ზარაფებმა შუაეკაცობა და თავდებობაც იცოდნენ, ძნელად, რომ ამათგან მოგირაფნის რამე გაყიდულიყოს, ეს შეუძლებე-

ლი იყო და არ საქნელი, საგირავნო საქმეებში თუ ზარაფი
ერია მაშინ ყოველივე მშვიდობით გათავდებოდა, აქ არავინ
რას იზარალებდა და წააგებდა, ამიტომაც იყო, რომ ძველად
ზარაფებს შუკაცობას ყველა ნატრობდა. იგინი მკოდნე
პირებად მიაჩნდათ ასეთ საქმეებში და მართლაცა და იგინი
მკოდნენიც იყვნენ.

მათგან არავის რა წაერთმეოდა ჯარიმად მის გამო, რომ
დროზედ ვალივერ⁶ გადაეხადნა. სარგებელს ერთი ორად ვერავის
გამოართმევდნენ. ასეთს უსამართლო საქმეებს ყოველთვის
ერიდებოდნენ, მიტომც მოხდა, რომ ზარაფებმა ძველადგანვე
ისახელეს თავი და კაი შეძლების, აღებ-მიცემის და ენების
კოდნის გარეშე იგინივე იყვნენ ქებულნი შუა კაცნი, მაშვა-
ლნი და შუამავალნიც. ფულის დახურდავების, გაცვლა-გამო-
ცვლის და ასეთ საქმეთა შუა კაცობა მათ ევალებოდათ თვით
მეფეთაგან. ზარაფი უსათუოდ წიგნის მკოდნე უნდა ყოფი-
ლიყოს, უამისობა მისი არ შეიძლება. XVIII საუკუნეში,
საქართველოში, მეტად კარგი აღგილი ეკავათ. იგინი
თვალთ საჩენს მნიშვნელობას იჩენდნენ ყველა საქმესა და
ნაწილში.

ზარაფნი თავიანთ ხელობის კოდნის გარეშე ვაქრობაშიც
კარგად იყვნენ დახელოვნებულნი, ყოველმა ზარაფმა იცოდა
აღებ მიცემა, საქონლის მაზანდა და ისიც თუ როდის რაფე-
რად სად როგორი ნივთი ფასობდა. ეს მათთვის საჭიროც
იყო, რადგანაც ხშირად იყო რომ ხორაგეულობის მაზანდა ფულის
მაზანდაზედაც მოქმედობდა, ხან მალლა იწვევდა ფასი და ხანკი
დაბლა. ამიტომ ზარაფი ერთსა და იმავე დროს ზარაფობას
გარდა კაი ვაჭარიც უნდა ყოფილიყოს, ასეთი ზარაფები ან
თავისით ცალკე აწარმოებდა საქმეებს, ანუ რომელიმე დიდს
სოფლაგართან მიკედლებული-მიამხანაგებული იქმნებოდა.

სოფლაგრებასა და ზარაფობას კაი ურთიერთ კავშირი
აქვდათ, ორივე შეძლებულ არსებობათ ითვლებოდა და ამი-
ტომ განწყობაც აქვდათ, ზარაფივით სოფლაგარიც მაშინ

იქმნებოდა, როცა მას საკმარისი შეძლება ექმნებოდა და ტყავის პარკები და ქილები ოქროთი სავსე. ასე და ამ გვარად რამდენადაც სოვდაგარი შეძლების პატრონი იყო და გავლენიანი, იმდენი მას მკიდრო კავშირი აქვდა ზარათთან. თფილისში როგორც ზარათნი მრავლობდნენ, ისევე სოვდაგრებიც. სოვდაგარმაც ყოველთვის იცოდა ზარათით ყველა ქვეყნის აღებ-მიცემის საქმე, ოქრო-ვერცხლის მაზანდა და აქა იქ საფუძვლიანად მგზავრობა. საქართველოს სამეფოს არსებობა ამათ საქიროვებდა, მიტომ იგინიც მრავლობით არსებობდნენ. ჩვენი მეფობა დაეცა. სხვა წესები დაარსდა, გაიხსნი ბანკები, გაჩნდა კასები, ფულის გამსესხებულნიც, გირავნობის სხვა წესები შემოვიდა, სულ სხვა სამართალი და წესები გაჩნდნენ და ამიტომ საქართველოში ზარათობაც მოიხსოვ, დღეს ზარათნი სამოლით საძებარია. თფილისს გარეშე, საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უნდა ყოფილიყვნენ ზარათნი, მაგრამ ჩვენ მათი ცნობა არა გვაქვს.

ვიციტ მხოლოდ, რომ XVIII საუკუნეში, გორში, ქართველ კათოლიკეთა შორის ორი შეძლებული ზარათი ყოფილა: იქმნება ამათ გარდა სხვებიც ივენენ, მაგრამ სხვების შესახებ ჩვენ ცნობა არ გვაქვს, მარტოდ ესენი არიან მოხსენებულინი. და ამათ გვარი და სახელები ზარათობით ქართველთ მეფეთა დროის გორის ცნობილ ძველ მოქალაქეთა მოხსენების კონდაკის წიგნში. სტეფანეს შვილი და ზარათიშვილი, ვკონებთ უკანასკნელი ნათესავი უნდა იყოს თფილისელ კათოლიკ ზარათიშვილებისა, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თფილისელ ზარათოვებიცკი გორელ ქართველ კათოლიკეთ სახლი კაცთ მონათესავენი უნდა იყვნენ. თუ გორის კათოლიკეთაგან ზარათთა რიცხვი ერთ დროს ორი იყო, უეჭველია სხვანიც იქნებოდნენ. უეჭველია, რომ ძველად გორს გარდა ზარათთა რიცხვი სხვა ქალაქებშიაც იქმნებოდა, თელავს, სიღნაღს და იმერეთსაც ხომ არ აკლდებოდა ზარათობა ოსმალთა სახეიმიწითოს არსებობის წყალობით. მთელს დასავლეთს ქართველობაში ზარათე-

ბი აქა იქ იყენენ. ასევე მრავლობდენ ახალციხეში, აქ ზარათათა რიცხვი ყოველთვის ახალციხის ქართველ კათოლიკეთაგან შესდგებოდა და ეს ზარათნი ხშირად მოგზაურობდენ იმერეთში. იქ ამათ გადაჰქონდათ და გადმოჰქონდათ ოქრო, ვერცხლი, ფული და ყოველივეს სცვლიდენ აქა იქ საჭიროების გამო. ქუთაისში XVIII საუკ. ზარათთა რიცხვი თვალთსაჩინოდ ყოფილი, იქაც საჭიროება ითხოვდა ამათ და ამიტომ იმერეთის მეფე და ბატონიშვილებიც ახალციხურ და ქუთათურ ზარათთაც შესაფერს პატივს აგებდენ. ზარათნი იქაც სახელოვნებდენ. ამათს საქაროებას იქაური აღებ-მიცემაც ითხოვდა, ნამეტურ ებრაელთა ვაქრობა, ფულის გროვება, აქა იქ უცხო სახელმწიფოებში მოგზაურობა და ვაქრობა.

დღეს ქუთაისში და მთლათ იმერეთში ზარათების ხსენებაც აღარ არის. მე დაწმუნებულნი ვარ, რომ იმერეთ შორის ამ საქმიანობის არსებობის ცნობაცკი არავის ექმნება. იყო ისეთი წესჩვეულებაც, რომ ზარათნი სახელმწიფოსაგან ყიდულობდენ სხვა და სხვა საქონელს ფულზედ, მერე ამ საქონელს სცვლიდენ სხვა და სხვა ნივთზედ. თვით მეფე გიორგიცკი, რომელსაც ზარათებთან ლაპარაკი ერთობ ერიდებოდა, თვით მასაცკი უბდებოდა ზარათებთან საქმის დაქერა. დღესაც ოსმალეთსა და სპარსეთშიაც ზარათებს დიდი ხმა და გავლენა აქვსთ ყველა დაწესებულზედაზედ. ზარათნი იქ დღემდე სახელოვნებენ, თუმც ისიც კი უნდა ითქვას, რომ იქაც მათ იგივე მხედრი მოევლინებათ. რაც საქართველოსა და იმერეთში მოევლინა. ასეა ყოველივე და ბევრი რამ ისპობა შეუძინებლად და უცნობლად. ზარათთა რიცხვი ძველად ბათუმსა და ფოთშიაც ყოფილა, ფოთში ამის ნიშანი აღარსად არის და ბათუმში კი ორ ალაგას ენახე. საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ზარათნი უფრო მრავლობდნენ იქ, სადაც ვაქრობა იყო აღორძინებული, საქარხნო საქმენი, ქარვასლები და სხვა ასეთნი დაწესებულებანი, რაიც ხელს უწყობდა ვაქრობას და ხელოსნობის წარმატებას. ესევე გარემოება ჰბადავდა

და ასულდგმულგბდა ზარაფთა რიცხეს. სადღესოდ ამთა რიცხვი მიტომ შემცირდა, რადჟანაც საქართველოში ოფხსავ კუთხივ ვაქრობა აღორძინდა და ამისთვის კიდევ გაზდენ სავაქრო ბანკები, კასეტი და სხვა. ამ გვარნი რომელთაც ზარაფთობა შენაცვლეს და იგინი სწევენ დღეს ზარაფობის ჰაჯირობას. დღეინდელი ზარაფები — თანამედროვე ბანკებია.

გორის ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრები XVIII-ს. უკ.

ბოლომდე.

ზუბალაშვილები: ანდრია, ივანე, გიორგი, მერაბი და სხვანიც მრავალნი. ამთ ვაქრობა აქენდათ ძველადგან როგორც გორის მკვიდრთ. თფრლისშიაც სცხოვრობდენ და ვაქრობდენ.

ხოსროაშვილები. დღეს ხოსროვენი, ძველნი ვაქარნი.

უანდინაშვილები. ზოგნი გააზნაურებულნიც, ცნობილნი ვაქარნი. დღეს ყანდინოვი.

ღავრიშაშვილები. ცნობილნი ვაქარნი ძველის ძველადგანვე. ამ.თ შთამომავალნი დღესაც სცხოვრობენ გორს.

მუბურნეთესშვილები. შეზდევ დაწინაურებულნი. ვინაიდგან ახალი გაფრანგებულნი იყვნენ და პატრები ემბარებოდენ.

აღმაშვილი. გამოჩენილი გვარი ვაქრობის მხრით ძველადგანვე

ამარალაშვილები. დღეს ამირალოვი. კათოლიკობას ძველადგანვე დაკავშირებულნი. ვაქრობით განთქმულ იყვნენ მთელს ქართლში და უცხო ქვეყნებშიაც მგზავრობდენ.

შისინაშვილები. მოხსენებულნი არიან როგორც წარჩინებულნი ვაქარნი გორში და მის მიდამოებში.

საკაშვილები. ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშე და კა-

რგის ვაქრობის გამო მრავალ ნაირად პატივცემულნიც და სხვაფრივადაც დაწინაურებულნი. ეს გვარი გორში ძველადგანვე იქნა სახელდებული: ზოგნი ტერ-სააკოვათაც იტყვიან სააკაშვილებს, ზოგნი-სააკაძეთ, სააკოვათაც, რადგანაც ერო იმათგანს სააკა რქმევია სახელად.

ეორხმეზისშვილები. ცნობილი ვაქარი და მასთან შეგნებულიც.

ანტონაშვილი. ანტონოვი დღეს, იყენენ ცნობილნი ვაქრები. კათოლიკებს გარდა სონხებიც არიან ანტონოვებში. ზურაბ ანტონოვი სომხის სჯულის იყო.

მასდურაშვილები. იყენენ დიდი პურისა და ხორაგეულის პატრონ ვაქრები ძველად.

ხუდადუა. ანუ ხუდადოვი დღეს, ზოგნი სომეხნიც არიან მხოლოდ სჯულით.

ამიჩაანი. ძველადგანვე ვაქრები, ცნობილი კათოლიკენი. ზოგი სომეხია ამათ გვარში.

ღარაშვილები. ზოგნი კათოლიკენი არიან და ზოგნი სომეხნი, ვაქრობას მისდევდენ ძველადგანვე.

მამუჩარაშვილები. ძველნი ცნობილნი ვაქარნი ჩითეულობით და ყაზაზობით.

ჩაჩიშვილი. დღეს ჩარჩიევათ წოდებულნი, ამათ შთამომავალნი. ძველადგანვე ცნობილნი გორში ბაზაზობით და წერილმან ვაქრობით, სომეხნიც არიან.

ალაგუკაშვალები. მესხეთიდგან მოსულნი გორს და წინ წასულნი ვაქრობით, ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშეც.

სტეფანეშვილები. ცნობილნი შეძლებულნი ზარათნი გორში და მის მიდამოებშიაც. იყო მეფის წინაშეც ცნობილი 1775 წლიდამ.

მურადაშვალები. განთქმულნი ვაქარნი გორში სხვა და სხვა სანოვაგით. დღეს მურადოვები, მესხეთიდგან მოსულნი გორს ძველადგანვე

თაკლი ჯარაშკიდეები. წერილმან საქონელთა ვაქარნი და შე-
ძლებულნი თავის დროის კვალად მავალნი სპარსეთსა და ოს-
მალეთსაც საიდანაც საქონელიც შემოჰქონდათ.

ქერქიშუალი. ცნობილნი ძველადგანვე გორში ქურქჩის
ხელობით და მერე თფილისსაც გადმოსულნი ამათ. სახლი
კაცები.

ფარუმაშკიდეები. დღეს ფირუმოვები. ძველადგანვე დაკა-
ვშირებულნი კათოლიკობასთან. ცნობილნი ვაქარობით მთელ
საქართველში. ფარუმოვები სომეხნიც არიან.

ჭარაშკიდეები. დღეს ქარტოვი, ძველთაგან ვაქრობით ისე
წავიდნენ წინ, რომ მეფეთაგან მათ ამის გაშო აზნაურის-
შიელობაც ებოძათ.

გვარამდინაშკიდეები. ძველის ძველნი ვაქარნი, განთქმული
აღებ-მიცემით და სპარსეთიდან ქალაქის შემომჯანნი.

ბაქრაქუ. XVII საუკუნე გაფრანგებულნი და ცნობილნი ვა-
ქარნი XVIII საუკუნე გორნი

ბერაუქაშკალები. ძველნი ვაქარნი და ცნობილნი როგორც
უცხო სახელმწიფოებში მავალნი. კარგი აღებ-მიცემის მქონნი.

ზემო ხსენებულ ვაქრებს გარდა გორში სხვანიც იყვნენ
მრავლად ვაქრები, ვაქრების რიცხვი შესდგებოდა კათოლიკე-
თაგან, სომეხთა და ებრაელთაგანაც. გორში ყოველთვის იყო
15 ათასი მცხოვრებნი. ვაქრობა აქ კარგად იყო განაღებული,
რადგანაც თფილისს შემდეგ ქართლის შუა ფულს ცენტრს იგი
შეადგენდა. მართოდ კათოლიკეთა სავაქრო ღუქნების რიცხვი
გორში 200 მდე იყო ყოველთვის, კათოლიკობაც დიდი იყო
და თითო ოჯახში 20—30 სული მცხოვრებდა ერთად, გო-
რის კათოლიკეებში არიან ზოგნი ისეთი გვარის წევრნიც
რომელთა სახლი-კაცები გრიგორიანები და მართლ-მადი-
ლებელნიც ჰყავსთ. 1751 წ. როგორც თფილისს, გო-
რშიაც სდევნეს კათოლიკენი და ამიტომ მრავალნი სომეხობა-
ზედ გადავიდნენ, ამან საქარისად შეამციოა გორში ქა-
რთველ კათოლიკეთა რიცხვი.

გორის ქართველ კათოლიკე ვაქრები სავაქროდ მგზავრობდენ სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს, რუ'ეთ და პატრების საშუალებით თვით ევროპაშიაც მიდიოდნენ, იქილგან მათ შემოჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი: ჭურჭელი, ჩითეულობა, მინეულობა. ძაფეულობა, სხვა და სხვა იარაღი, საათბეი და მრავალიც სხვანი ამ გვარნი, რასაცკი საქართველოში გასავალი აქენდა. საქართველოდამაც გაჰქონდათ მათ სხვა და სხვა საქონელი და მასალა. გორელი ვაქრები მრავლად და ხშირად დადიოდენ ეკატერინეს იარმუკობაზედ და მათ საქართველოში დიდი ძალი საქონელიც შემოჰქონდათ რუსეთის ნაწარმუებისა, ქართლში პირველად ამათგან განღერცო ჩიი შაქარის ვაქრობა აღებ-მიცემის ჩხრით თფილისის ქართველთ ვაქრებს საკმარისად ეთანაბრებოდნენ, ლთანასწორდებოდნენ. სამწუხაროდ გორის ძველ ვაქრების აღებ მიცემის შესახებ ბევრი არაფერი ცნობები სჩანს კათოლიკეთ ვაქრობა გორში დღეს დაცემულია, მოსპობილი.

ახალციხეს და მის თუქის მოგაქრენი

XVIII სუკ.

ახალციხეში ვაქრობა მძლავრად იყო განფენილი და საქართველოს ყველა კუთხეებსაც აქედამ ეფინებოდა. მაგრამ დღეს კი ახალციხეში ქართველთ ვაქრობა მოსპობილია და დაცემული. იქ ძველებურად კათოლიკენი ველარ მრავლობენ. აი ზოგ ძველ ვაქართა გვარები.

ბეგაფი. ძველნი მოხელენი და ვაქრები მამა პაპით. კათოლიკენი.

ფალაშოკები. კათოლიკენი-ფალაშათი. ვაქარნი მამა პაპით. კათოლიკენი.

მეფე-სანა განთქმულნი ვაქრობით და ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან.

აზ აუროგები ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ვაქრობით, ახალციხიდან აქეთ იქითაც გადასახლდენ.

დათუბოგები. დათიაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი და მავალნი ვაქრობით ოსმალეთს და სხვაგანაც. ამათ შთამოძვეალია აწინდელი ახალციხელი დათებოვი. იხილეთ ამაზედ ქვემოდ.

გაკიელოგები. ახალციხეს დაწინაურებულნი და მერე ქუთაისს გადასახლებულნი.

ფირალაგები. ძველნი ვაქარნი და ახალციხეს ცნობილნი, განთქმულნი როგორც სამსონ ფირალოვი ახალციხელი და სხვანი.

კაიაბეგოგები. განთქმულნი ძველადგანვე ვაქრობით და შემდეგ დროს თომა კაიაბეგოვი.

საბაგები. ახალციხეს განთქმულნი და აქედამვე გასული როგორც ანტონ საბაგევი-ნიკოლოზის მამა. მამა პაპით ვაქრები.

გოზალაგები. კოქათი. პირველნი ვაქარნი ახალციხეს და აქედამვე გასულნი.

ფაფაზოგები. იგივე მოკოშვილები- ანუ მამაცაშვილები. ძველადვე გასულნი ვაქრობისთვის სტამბოლს და სხვაგანაც როგორც პეტრე ფაფაზოვი.

სარევა. სოფ. ბოლაქურელი. ძველადგანვე განთქმულნი ვაქრობით და უცხო ქვეყნებშიაც მავალნი.

ბეთანოგები. ძველადგანვე გამოჩენილი ვაქრები და უცხო ქვეყნებში მავალნი.

გურგენბეგოვი. ძველადგანვე წინ წასულნი ვაქრობით და აქა იქ სხვა და სხვა უცხო ქვეყნებში მავალნი ვაქრობისთვის.

იზშირაანი. ძველადგანვე წინ წასულნი ვაქრობით, სტე-

ფანეს მანა პაპანი მგზავრობდენ სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს და ევროპას.

ჭილიშუზაშვილები. მრავლად აღორძინებული და წინ წასულნი.

მღებრისშვილები. ცნობილნი ვაქარნი ახალციხეს და მის თემს.

ასლანოეები. განთქმულნი ვაქარნი და ხელოსნები აღორძინებული ვაქრობით. შემდეგ გადასახლდენ ქუთაისს.

ოციხელები. ძველადვე ვაქრობის ვზაზედ დამდგარნი და გადასახლებულნი ქუთაისს. მავალნი ვაქრობისთვის უცხო ქვეყნებშიც. ამაზედ იხილეთ ამავე წიგნში.

ფეიქაროეები. ახალციხეს აღორძინებულნი და ვაქრობით ცნობილნი.

თუმანაშვილები. ახალციხეს აღორძინებულნი და წინ წასულნი ვაქრობით. მერე გადასახლებულნი გურიას—ოზურგეთს, ქუთაისს და ყველგან დიდათ დაწინაურებულნი ვაქრობით და აღებ-მიმცემთ.

გულასპიშკაღეი. მოისპო კათოლიკეთ რიცხვი.

ყანდინოეები. ძველნი ვაქარნი და აქედან გადასახლებულნი გორს და თფილისს.

სარიბეკაშვილნი. ძველნი ვაქარნი. ზოგნი გასომხდნენ ძველად,

ნასყიდაშვილი. ამათ შთამომავალნი არიან დღევანდელ ნასყიდოეები.

ნაფრეზაშვილები. განთქმულნი და ძველადგანვე წინ წასულნი ვაქრობით.

ზუბადაშვილები. განთქმულნი ვაქრობით ძველადგანვე. ახალ დროს ერთ ამათგანი იყო კარგი ოქრო მჭედელი.

მუხამბეშვილები. მართლაც მებამბეთ და ვატების კაი ქარხანის მქონი ძველიად.

ტუტიაშვილები. ძველადვე ვაქარ ხელოსნები და აქა იქ მავალნი ხელოსნობა-ვაქრობისთვის.

კანდელაკიანა. ძველად დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაქრობისთვის აქა იქ მავალნი.

ბადანაშვილები. ძველნი კათოლიკენი და ცნობილნი ვაქრები რუსობის დრომდე.

აღაშაშვილები. ცნობილნი ვაქრები ახალციხეს და მათ თემს.

ნებიერიძენი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და დიდათ განთქმულნი ვაქრობით.

ისაჯღაფეები. (ხურსიძე) ცნობილნი და ძველადგანვე დიდათ განთქმულნი ზოგი წევრნი ამათ გვარისანი.

ოქრაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და განთქმულნი ვაქრობით. ვგონებთ ქართლის და ქიზიყის ოქროაშვილები სამცხიდან უნდა იყვნენ ვადმოსულნი გათათრების გამო XVII საუკ. ნახევარს.

ავთანდილოკები. ცნობილნი ვაქარნი და შეძლებულნი ძველად.

გარსევანოვები. განთქმულნი შეძლებით და კარგი ვაქრები მთელს კუთხეში.

ახასაძეები. ზოგნი აწნაურნი, ოსმალთაგანაც პატივცემულნი და შეძლებულნი ვაქრები ძველად.

კაცნაძეები. კათოლიკენი. გამოჩენილნი ხელოსნები და ვაქრები.

მახარბუღიძენი. ცნობილნი ხელოსან-ვაქრები ახალციხეს.

რატიშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი და გამოჩენილი აღებ-მიცემაში.

ვგონებ ეს გვარებიც კმარა მის საბუთათ, რომ ვიცოდეთ, თუ ოსმალეთის მფლობელობის დროს ახალციხეში როგორ იყო აღორძინებული ქართველ გვარის კათოლიკეთა ვაქრობა. ჩვენ ყველას აქ ვერ მოვსთვლით. ახალციხეში 1829 წ. მცხოვრებთ რიცხვი 20 ათასამდე ირიცხებოდა. მარტოდ კათოლიკეთ რიცხვი იყო 16 ათასი, ყველა ესენი იქ მისდევდნენ ვაქრობას და ხელოსნობას, ოსმალთა მფლობელობის დროს

ქართველ კათოლიკობა მთლად ხელოსნობას და ვაჭრობას გაჰყვა. გვათხვასაც უმეტესად იგინი თავიანთ ხელობის და აღებ-მიცემის სახელებით ირქმევდენ ოსმალურად: მაგალითებრ ყაუხოვი-მეჭუდე, ყალაიჯოვი-მერკინე, ჩარახჩიანი-მექალამნე და ასეც სხვანი მრავალნი, ამიტომ ეს გვარები ჩვენ გვეხამუ-შება და სომხის, ან თათრების გვარები გვგონია.

ახალციხელ ვაჭრებს და სოფდაგრებს დიდი ხმა აქვნდათ ოსმალთა გამგეობის დროს. იგინი ვაჭრობით ფეხზედ იყვნენ და ცოცხლად მიჰყვანდათ სავაჭრო საქმეები. ახალციხიდან იგინი სავაჭროდ მგზავრობდენ ინდოეთს, სპარსეთს, ქურთისტანს. ეგვიპტეს, ოსმალეთს, რუსეთს, ყირიმს, ევროპას, საფრანგეთს, იტალიას, ავსტრიას და სლავიანთა ტომში. იქი-დამ ამათ შემოქმონდათ დიდი ძალი საქონელი, საქონელი ყველა ნაირი. სტამბოლში აქვნდათ ძველადგანვე გახსნილი კარგი ქარვასლა. ახალციხიდან ამ ვაჭრებს მრავლად შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ევროპიული და აზიური ძვირფას საქონელი თფილისს, გორს, ქუთაისს; გურიას, სამეგრელოს და ყველგან დიდის წარმატებითაც ავრცელებდენ. ქართლს და იმერეთში ამათ გადმოსვლას და აღებ-მიცემას მეტად დიდი საინტერესო ისტორია აქვს.

გოკიელოვების სავაჭრო და საეკონომიკო ცნობა

(ნაწილობით იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვის მიერ)

იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვი 75 წლებს მისული მოხუცია, ქართველ კათოლიკე. ახალციხიდან გადასული ქუთაისს. კარგი მენხიერების პირია. სიტყვა პასუხიანი და მახვილ გონიერი. ბევრი ძველი ამბების მცოდნე, მტრფობელი განვლილ

საწუთროებისა ნატურით და ქები ო მოგონებელი ძველას აზგებისა. დავიწყობთ მათ ისევ ამ იოსებ ივანეს ძის სიტყვით დაამბებით

გოკიელოვების წინაპარნი მეგრელები ყოფილან. ძველად ამათ წინაპართ სამეგრელოში უცხოკრიათ ს. ციე, ამო წინაპართა გვარი — ეჯიბია არის, ზოგნი ამ გვარის წევრნი აზნაურის ვილებიც არიან. ძველად ამ გვარის წევრთა რიცხვი დიდათ ყოფილა გამრავლებული თავიანთ დროს, მათ დადიანების წინაშე საკმარისი მნიშვნელობაც ჰქონდათ. ამათ წინაპართა მნიშვნელოვან ხანას თვით მათივე გვარის სახელ-წოდებაც გვაუწყებს.

სიტყვა ეჯიბია — წარმომდგარია სახელ წოდების მოხელეთა „ეჯიბიადამ“ — ეჯიბია არაბული სიტყვა არის და საქართველოში ძველადგანვე შემოსული და გავრცელებული. ეჯიბს ქართველნი კარის კაცად აღიარებდენ, ჩვენი მეფობის უკანასკნელ წლებს მდამიო ხალხში ეჯიბი ამას ნიშნავდა. მეფის კარის წინაშე მდგომი: კარის კაცი — ანუ აზნაურის შვილიო. არაბულად კი ეჯიბი ნიშნავს თურმე — წინა-მღევი (მდგომი) მეფეთა; მეფის მავიერ მოლაპარაკე. ასე ხსნის ს. ორბელიანი თავის ლექსიკონში. ვახუშტი სწერს:

— „ამის ხელისა იყენენ უოკელნი ტაქაქელნი მექიისანა და ნადიმისა. იგევე მიეგებდა მეფის წილ და ამას ეტეოდნენ დარბაზის ერნი რაიცა ესეით მეფისა მოხსენებად და თავის წინაობას შინა გერეინ შევადის მეფისა თქანიერ მისისა“ და სხვანი. ეს თანამდებობა ახლანდელ Канцлеру-ს უდრისო ამბობს პ. უპიკაშვილი. ამ შენიშენილამ სჩანს რომ იგინი ჩვენი სამეფოს წინაშე კაის თანამდებობის ზნდა ყოფილიყვნენ.

XVIII საუკუნის ნახევარს, რაღაც მიზეზების გამო სამეგრელოს მთავარი დადიანი ეჯიბიებს რაღაცა მიზეზების გამო გადაჰკიდებია. მათში უსიამოვნება ასტეხილა. მიზეზი ამისი უცნობია, მხოლოდ საქმე მითი ბოლოვდება, რომ სამეგრელოდამ ეჯიბია დადიანს უჭმრად სცილდება და მიდის ახალ-

ციხეს, იქ ოსმალეთის ქვეშევრდომ ქართველ კათოლიკთ ეკედლეზა და მათის მფარველობის ქვეშ სცხოვრებს. შემდეგ დროს კათოლიკობასაც უერთდება და ოსმალეთის ქვეშევრდომთაც ეწერება. ეს პირი უნდა იყოს იაკობ ეჯიბია. ანუ მხვა ვინმე, მაგრამ რადგანაც სხვაზედ ცნობა არ გვაქვს, აპიტომ ჩვენ იაკობს ვსთვლით, ვინაიდან თვით გოკიელოვების გვარის წევრთაც ასე აქვსთ განსაზღვრული. კათოლიკის სარწმუნოებაში მყოფ მამა მთავრად იაკობს სთვლიან.

იაკობ გოკიელოვის დაბადება. უნდა ეკუთვნოდეს 1740 წლებს, რადგანაც, ამის შვილი ივანე 1780 წლებში რომში მრდის ეოწაფეთ. მ. თამარაშვილის სიტყვით რომის კრებას ფიცს აძლევს სასწავლებელმა ერთგულად სწავლისთვის. იაკობს მეორე-შვილიც ჰყოლია-თომა. სხვა შვილების ცნობა ჩვენ არ გვაქვს. კოლიერების შესახებ უნდა ითქვას, რომ იაკობს, ანუ აკოფოას კოლი ახალციხეში უნდა შეერთო, რასაკვირველია კათოლიკის ქალი. შემდეგ დროს, იაკობი ვაქრობით და აღებ-მიცემით კარგად დაწინაურებულა. ბოლოს ახალციხიდან სოფელს გოკიას გადასულა და იქ დაუწყებია აღებ-მიცემა.

იაკობს ჯავახეთში ისე კარგად წასვლია ვაქრობის და აღებ მიცემის საქმე რაისა გამო მისთვის საპატიოდ ბატონჯანა უწოდებიათ, ანუ ალა-ოსმალურ თათრულად, როგორც ეს ჩვეულებად აქენდათ, რომ მოწინავე პირთ ბეგი, ალია-ბეგი ერქვათ, კიდევ ალა და ეს ქართულად ნიშნავდა ბატონჯანას. ივანესაც ასე ეწოდება-ბატონჯანას შვილად. ჩვენის მოსაზრებით, იაკობის შვილი ივანე უნდა დაბადებულიყოს 1762 წლებს, იქნება ორი ან სამი წელი აქვს, რადგანაც 1780 წ. იგი როგორც ვსთქვით უკვე რომშია სასწავლებლად. იაკობის გარდაცვალება მიეწერება 1795 წლებს. ივანეს რომიდან დაბრუნების აიბავი ჩვენ კარგად არ ვიცით, უცქვლია იგი 1785-90 წლებდევ უსათუოდ დაბრუნდებოდა. ერთი საკვირველი ის არი, რომ ივანე რომში წასული სასულიერო სწავლის მისაღებათ, იქ საქმეს ისე აწყობს რომ სასულიერო სწავლის მიღების

შემდეგ სასულიერო წოდებაში კი არ შედის, არამედ აღებ-მიცემის ასპარეზზე აღგება.

ივანეს დაბრუნება საქართველოში და ცოლის შერთვის საქმე ბურუსით არის მოცული. ხოლო ამ ივანეს ეძლევა შვილები და ერთი ამათგანია ვაჟი-ივანეს კვალად, რომლისგანაც დაბადებულა იოსებ ივანესძე გოკიელოვი. ამის დაბადება უნდა მიეწეროს 1831 წ. რადგანაც თვით სთქვა იოსებ ივანისძემ, რომ 1904 წ. 75 წლისა ვარო. იოსების მამა ივანეც ვაჭრობის გზაზედ მდგარა, ესა და თავის ძმები ქუთაისში გადმოსახლდნენ ვაჭრობისთვის 1830 წლებს, ესე იგი რუსთაგან ახალციხის საქართველოსთან შემოერთების შემდეგ. ქუთაისში დასახლებულან და აქ დაუწყვიათ აღებ-მიცემა და იქვე უფრო გავრცელებიანთ გვარი-გოკიელოვები, რადგანაც ეს გვარად მათ ახალციხეშივე სწოდებიანთ. ასე იცოდენ იქ ქართველ კათოლიკებმა, ხშირად კათოლიკეთ წევრს გვარად უწოდებდენ იმ სოფლის სახელს, საიდგანაკ იგი იქმნებოდა, მაგალითებრ როგორც სოფელ გოკიის გამო ეჯიბიებსაც-გოკიელოვები უწოდეს. გოკიელოვების გვარი რომ ეჯიბია არას, ეს სოფ. ციეს კარგად იციან თვით მათმა სახლი-კაც ეჯიბიებმა. დღესაც კი ლაპარაკობენ, რომ გოკიელოვები ჩვენი ნათესავები არიან, ძველად წასულნი სამცხეში და კათოლიკობასთან დაკავშირებულნიო. მათი ძველი გვარი ეჯიბია არისო. ეს გოკიელოვებმაც კარგად იციან რომ მათ წინაპართ ისტორია ასეთია.

პირველ გოკიელოვების წინაპართაგანი ოქრო მქედელი ყოფილა, სახელწოდებით ყვინჩითი. ამ ხელოსნობაშიაც მათ კი ნიჭიერება აღმოუჩენიათ. ქუთაისში ამათ თუთუნის სავაჭროც გაუხსნიათ. თუთუნის სავაჭროს გასახსნელად ახლად გადმოსულ გოკიელოვებს ახლისებდა და აქეზებდა თუთუნის ასპარეზზედ მოვაჭრე და 1830 წლებში გამოჩენილი ქუთაისში მცხოვრები შეძლებული ვაჭარი მეფისოვი. გოკიელოვებს დაუარსებიათ თუთუნის სავაჭრო ქარხანა, მის სერმე სტამბოლშიაც, ტრაპიზონს და სამსონს სავაჭროდ მგზავრობაც და-

უწყვიათ, ამ დროებში, ან 1771 წლებში დაბადებულა იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვიც. ასე რომ დღეს კათოლიკის სარწმუნოებაში იოსები მეოთხე თავობა არის და ამის შვილი მეხუთე და მათ მომდევარნიც შემდეგში ე. ი. მეექვსე იქმნება.

ასე და მ გვარად კარგად სჩანს, რომ იაკობის დამდება უნდა მიეწეროს 1740 წ. ამის შვილი ივანესი 1765 წ. თოპასი 1767 წ. ივანეს შვილები უნდა დაბადებულ იყვნენ 1795 წლების შემდეგ. იაკობი, ივანე, იოსები. იაკობის შვილები: ივანე, სიმონი, ალექსანდრე, ფრანცისკენ, სტეფანე და პავლე. იოსების ძენი: მიხეილი, რაფიელი, გაბრიელი და პეტრე. ყველა ესენი დღეს ირიცხებიან ქუთაისის მოქალაქედ. ყველას განათლება აქვსთ მიღებული თავიანთ კვალად. სამოქალაქოს ენერგიით სადაც ერთი და ორი გამოჩნდებიან, იქ არც ესენი გამოაკლდებიან. დღეს ამათ ქუთაისში აქვსთ კარგი მაღაზიები, კარგი ფირმა და კაი სავაქრო. ქუთაისში ამათი სავაქრო დაჯილდოებულია ყველა სავაქრო ნივთეულობით. თითქმის ყველა ნივთებს ჰყიდიან, ყველა საქონელს: ღვინო, ერობა, შაქარი, ჩაი, ბამბა, თაფლი, თუთუნის და ვინიციის რამდენი კიდევ რა გინდარა. თფილისში ამათი ქარხანა მაგალითებრ: თუთუნისა და პაპიროსისა სამაგალითო ფირმად ითვლებოდა, და თან მეტად სასახელოც გახლავსთ, ამათ პაპიროსის ყუთებს ამშვენებს თამარ მეფის სურათი და ზოგიც სხვა წარჩინებულ ქართველთ მწერლებისა.

აი ასეთი გახლავსთ წარსული და აწმყო გოკიელოვების გვარის წევრთა აღებ-მიცემისა და იმედია ეს მათი ბრწყინვალე წარსული მომავალში უფრო კარგის ღირსებით აღორძინდება და დაწინაურდება. ამას ექვი არ უნდა, რადგანაც მისი ნიშნები გოკიელოვებმა ადრევე გამოიჩინეს და მთელს ქუთაისს, ახალციხის და თფილისის საზოგადოებასაც კარგად ამცნიეს. იოსებ ივანესძე გოკიელოვსაც ვაქრობის დროს, მგზავრობაში ბევრი ვაი ვაგლახები გამოუვლია, რადგანაც ძველად საქო-

ნლის 'შეტან-გატანა ერთობ' გვიქირდებოდა კარგი, ფართო გზები სულ არ იყო. საქართველოდამ სტამბოლამდე ზღვაზედ მგზავრობით იოსებ ივანესძე გოკიელოვს ბევრნაირი გაქივრება გამოუვლია და მეტად ბევრი და მრავალ ნაირი ამბებიც უნახავს ქართველ ვაჭრების როგორც სტამბოლს, ისევე მთელს შავ ზღავეზედ.

ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა ქუთაისში XVII საუკ. და შემდეგაც.

ქართლსა და კახეთში, ქარაველთ შორის ვაჭრობამ, მრეწველობამ და ხელოსნობამ საკმარისად იწყო კლება XV საუკუნეში. ქართველთ დრო არ ჰქონდათ ამოსთვის, მუდმივ ომები იყო და მისგან მათი დროც ომებს უნდებოდა, მიტომ ქართველთაგან მცირედ მისდევდენ ვაჭრობას და მრეწველობას, მაშინ ორივე ამ ხარეს მხოლოდ არსებობა ეტყობოდა და წარმატება ანუ აღორძირების ნიშანიკი არა. უმეტესად ქართლსა და კახეთში მისდევდენ ვაჭრობას და მრეწველობას ქართველ გლეხთაგანნი, არმენიიდან მოსულნი სომეხნი, ქართველ გვარის სომეხნი, ებრაელნი, ქალდეველნი, მუსულმანები და ქართველ კათოლიკენი, ასე იყო ჩვენში საქმე. მოწყობილი და უნდა ითქვას, რომ იგი მარტოდ ქართლსა და კახეთში კი არ იყო, არამედ იმერეთშიაც ასე იყო და იქაც მუდმივ შინაურს განხეთქილების და ომების წყალობით იმერნი ვაჭრობას და მრეწველობას დიდის აღსავსეობით არ მისდევდენ. მისდევდენ ოდნივ დრო და საქმის საჭიროების გამო, დანარჩენი მრეწველობის და ვაჭრობის უცხოელებს ეკავათ ხელში, მაგალითებრ: ოსმალთ, ბერძენთ, ებრაელთ, სომეხთაცკი და უკანასკნელ ამათ დაემატა ქართველ კათოლიკენიც.

ქართველ კათოლიკენი ქუთაისში ძველადგანვე სცხოვრობდნენ, მათში ერივნენ ისეთნიც, რომელთაც კათოლიკობა იქვე იმერეთის სხვა და სხვა კუთხეებში მიეღოთ, ზოგნიც ახალციხიდან გადადიოდნენ ოსმალთა მფლობელობის დროს ვაქრობის გამო. ახალციხე ოსმალთ ეკავათ, იქ ქართველ კათოლიკენი ვაქრობას აღვილად ეჩვეოდნენ, ამიტომ იგინი ახალციხიდან ქუთაისს აღვილათ გადადიოდნენ და ვაქრობას ეძლეოდნენ. XVIII საუკუნეში, ქუთაისში ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა-ვაქრებს გორელ ქართველ კათოლიკენიც მიემატნენ, ამით ქუთაისში შესდგა კარგა ვრცელი გუნდი ქართველ კათოლიკ ვაქრებისა. ახალციხელ ვაქრებს ოსმალეთიდან შემოჰქონდათ ყველა საჭირო საქონელი, ისეთი საქონლები, რაცკი იმერეთში დიდს ხმარებაში აყო. ასეთ ვაქრებს მაშინ ხმა და შეძლებაც კაი ჰქონდათ და იმერეთის მეფეც საკმარისად მფარველობდა და პატივს აძლევდა. მაშინ ქუთაისში კარგად სახელოვნებდნენ ვაქრები: პაატა და აკოფა აკოფაშვილები, მურადაშვილები, პაპუა ქორქაშვილი, სიმონაშვილიები, მათააშვილები, ბაინდურაშვილები, ჩარექაშვილები, ყაუხჩოვები, ოცხელები, ყოყოჩაშვილები, ფეიქარიშვილები და მრავალიც სხვანი, რიცხვით 30 კომლი, თითო კომლში რამდენიმე შეძლებული პირი ერია.

ქუთაისში კათოლიკეთა ვაქრებს თითქმის ცალკე უბანი ჰქონდათ და მასთან სავაქროებიც ერთ მხარეს, ერთს რიგზედ დახსნილი. ყოველ მათგანს ჰქონდა კაი მალაზია და მალაზიაში აქვნდა ყველა საჭირო საქონელი შემოტანილი ოსმალეთიდან, რუსეთიდან და სპარსეთიდან. თვითოეულს ვაქარს აქვნდა თავის განსაკუთრებული საქონლის მალაზია, ვაქართა და მრეწველთ რიცხვი იმდენ ნაირი იყო, რომ ნასში მოიპოვებოდნენ ყველა ნაირი საქონლის და სანოვაგის მწარმოებელნი და გამსყიდაენი. მათში მოიპოვებოდა ყველა იშვიათ საქონელი და ყველა ქვეყნებიდან შემოტანილი. მათში იყო მალაზია ნართისა, სადაც ჰყიდდნენ ოსმალთადამ შემოტანილ ფართლეთელობას,

ფართოლეულობა სტამბოლის გზით ტრაპაზონზე მოჰქონდათ. ფართალი შესდგებოდა ყველა ნაწილისაგან: ბაზის, ნართის, მატყლის, ტილოს, აბრეშუმის და სხვანი, მათშივე ერივნენ სამზღვარ გარეთულ ერთა ფართოლეულობა და სხვანი, სპარსეთიდან შემოტანილი მრავალ ნაირი ფართოლეულობა, შალეები და რიზაიშოლები, ადგილობრივ გამოყვანილი შალეები და სხვანი. ასეთი ვაჭარნი რუსეთშიაც მგზავრობდნენ და იქილამაც შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ასეთ ნივთები. ესენი აკმაყოფმლებდნენ მეფედამ დაწყობილი ყველა მთავრებს, თავადებს და მდაბიოთა მოთხოვნნილებასაც. ქუთაისში ჩითეულ ხელსახოცები 1760 წ, გამრავლეს და მასთან სპარსული სუფრები და სხვანი.

ყაზახები—იყვნენ და აქვნდათ ყკლანაირი ძაფეულობა შემოტანილი ინდოეთიდან, სპარსეთიდან, ოსმალეთიდან და რუსეთიდან. ადგილობრივი ძაფებიც აქვნდათ.

ჭონები—ძველად არ იყო გამრავლებული, უფრო ფაფანიკებს კეთებას და ტარებას მისდევდნენ, მაგრამ ხსენებულ საუკუნის ნახევარს ესენიც გაჩნდნენ და იმერთ შორი განავრცეს ქუდების ხმარება. ქუდებს აკეთებდნენ ნაბდის, ბუხრის, ბატკნის ტყავის და სხვაც ამ გვარნი, ყველა წოდებისათვის სატარებლად.

ხარახები, ქუთაისში ძველადგანვე იყო გავრცელებული და ხსენებული საუკუნის ნახევარს იგი ერთი ათად უფრო გამრავლდა და წარმატებას მიეცა. მათ ისეთი დიდი წარმატება გამოიჩინეს, რომ შალე მეჩუსტებსა და მეწულებთან მეჩეჭმობაც აღორძინდა.

თეძები და ჯერციკები, იმერეთში ძველადგანვე იყვნენ, მაგრამ როცა ამათ ახალციხელ კათოლიკენი დაემატნენ, მაშინკი მათი საქმე და ხელოსნობაც გაძრვილდა. ესენი ჰკერავდნენ ბევრნაირ სამოსებს და წამოსასხმელებსაც როგორც ქართულად, ისევე ოსმალურად, ბერძნულად და ევროპიულადაც. ქართული ხომ იცოდნენ ყველგან.

მეჭურჭლენი, იყვნენ საკმარისად გამრავლებულნი. ქურ-
ქელი აქვნდათ მათ ევროპიული, ოსმალური და ადგილობრივი,
ესენივე ჰყილდნენ მინებს, სარკეებს და სხვაც ასეთებს.

მეწვრიღმანენი. იყვნენ და ჰყილდნენ ყველაფერს, ყვე-
ლანაირს საქონელს, რასაცკი კაცი ისურვებდა, მათში ყველა-
ფერს ნუზოს ჰპოვებდა: ოსმალურის, სპარსულის, რუსულის,
სამზღვარ-გარეთელი და სხვანი.

მეთუთუნენი, იყვნენ და საქმეებსაც კარგად აწარმოებდნენ.

მენაბღენი იყვნენ და ნაბღები შემოაჰქონდათ სხვა და სხვა
კავკასიის მთიელ ხალხთაგან.

ერთის სიტყვით კათოლიკობაში იყვნენ ყველა ხელო-
ბის და ვაჭრობის პირნი: ოქრომჭედელნი, მემანქანენი, მბე-
ქლავნი, მეპურენიც და სხვა და სხვა ქარხნის პატრონები.

ქუთაისის მექარხნეთა შორის, ქართველ კათოლიკეებში
მოიპოვებდნენ სამთლის მექარხნენი, საპნის, ტყავების, სამღე-
ბროები სხვა და სხვა ფერის და ბევრიც სხვა ამ გვარნი, რო-
მელნიც ქართველ კათოლიკებს სამზღვარ გარეთ და ოსმალე-
თში ჰქონდათ შესწავლილი. ასეთ პირთა წარმოება მათ ჰმა-
ტებდა პატივის-ცემას და მასთან შეძლებასაც. კათოლიკენი
ქუთაისში შეძლებით წინ მიდიოდნენ და ზოგი მეფეთა და მთა-
ვართა წინაშე ისეთ სამსახურსაც იკავებდა და პატივს რომ
ნიშნად პატივისცემის აზნაურობასაც შოულობდა. ძველად, ვა-
ჭრებთ შორის აზნაურის შვილებიც მრავლად იყვნენ, დღესკი
მათში ამის რიცხვის ჩვენ არა ვიცით რა. ვფიქრობთ რომ
შემცირებული კი უნდა იყოს, შემცირებულია მათში თვით
თავადიშვილთა რიცხვიც რაც აღრე მათში ხშირი იყო.

ქუთაისელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს XVIII საუკ-
კონსტანტინეპოლს ჰქონდათ თავიანთი საკუთარი სავაჭრო
ვეზირხანა, სადაც საქართველოს ვაჭრები ჩამოხტებოდნენ,
ისადგურებდნენ და ვაჭრობდნენ. მაშინ ქარვასლა ცნობილი
იყო ყველგან კარგად, ყველა გურჯის-ქარვასლას უხმობდა.
ასევე ბინა ჰქონდათ ოსმალეთის სხვა ქალაქებშიც და ნამე-

ტურ ტრაპიზონს. სპარსეთში აქენდათ თავრისზ და თეირანს, ინდოეთში მადრსეს და კალკუტას, ასევე ივლიანისტანს და სხვა ასეთ ადგილებშიაც, ყველგან ამათ გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ სხვა და სხვა საჭირო საქონელი, რაცკი საჭირო იყო, იგინი ყველაფერს ასრულებდენ. ყველგან ქართველ კათოლიკეთა ვაჰრებს ურთიერთ შორის კაი ერთობაც ჰქონდათ და ერთმანეთის შენახვა და მფარველობა. ძნელათ რომ ქართველ კათოლიკე ვაჰრებში ერთს მეორესთვის ელაღატნოს, ან უსიამოვნობა მოჰსვლიყოსთ, ჯიბრი, კონკურენცია და ასეთი ბოროტება მათში ძველადგანვე მოსპობილი იყო და ამიტომაც გახლდათ, რომ იგინი თავიანთის ცხოვრების საქმეებითაც საკმარისად წინ მიდიოდნენ.

როგორც ვიცით ცნობებით იმ დროის თვითოეულ ვაჰრის შეძლება 5 000 მ. ავიდოდა მარჩილთ 60 კაპ. იყო. სავაჰროდ აბანდებდენ 3 000 მარ. ამ ფულთ იგინი კარგად სახელოვნებდენ, ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჰრობის წყალობით ისე ჰქონდათ საქმე დაყენებული, რომ მათ არამც თუ პატივს აძლევდენ იმერთა მეფენი და მთავრები, არამედ უცხოეთის ხელმწიფენიც და ნამეტურ მოსამზღვრე მეზობელთ ფაშები, მთავრები და მეფენი. ოსმალ-სპარსთა მთავარნი და ფაშები ვაჰრებს ყველა ნაირ მფარველობას უწყევდენ. მაგალითებრ სტამბოლიდამ ქართველ ვაჰრებს და მრეწველთ ისეთი საგზაო მოწმობა ეძლეოდათ, რაისა ძალით ვაჰართ გამცვარცავი სიკვდილით დაისჯებოდა. ასევე ახალციხის ფაშებისაგან იყო დადგენილი და სულ ამის წყალობა იყო, რომ მაშინ სავაჰრო ქარავენები ისე თავის უფლად დადიოდნენ, ვაჰარნიც თავიანთის შეძლებით 5000 მ. ადიოდნენ, სავაჰროდ 3000 მ. აბანდებდენ, ეს იმ დროის კვალად კაი შეძლება არის და საქმე ისე იყო მოწყობილი, რომ მაშინდელ ვაჰარს 3000 მარჩილის სავაჰრო თანხილამ შეეძლო 1 000 მარჩილი ფულად გაესესხებინა თავის უფლად, ეს როგორც ქმნა იმ დროის ერთმა ვაჰარმა დავით ოცხელმა, რომ

1802 წ. სოლომან მეფის ორ გზის 500 მარჩილი ასესხა. ესეც კაი ნიშანია, რომ მეფე ვაქრებთაგან ხელს ინაცვლებდა, უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანაც მაშინდელი ბანკირები ეს ვაქრები და ზარაფები იყვნენ. ეს მაშინ საძრახისი არ იყო, ამას დამცირებით ნურვინ შეხედავს, დრო ისეთი იყო და მეფეთა და ვაქარსა შორისაც ისეთი განწყობილება არსებობდა დროის საქიროების გამო, ხელის გამართვა ურთიერთ შორის დასაძრახისი არ იყო. ამიტომაც იყო რომ მეფეც ვაქრებს და ხელოსნებს ჯეროვან მუარველოვას უჩენდა. ამის დასამოწმებლად აქ მოვიყვან ზეპირ ამბებსაც რომელიც ეს მე მიაშბო ქუთაისის კარგად ცნობილის ვაქრის გრიგოლ ოცხეელის მამამა პეტრე სერგოსძე ოციხელმა.

სოლომან მეფის დროს, ქუთაისი სავსე იყო ქართველ კათოლიკეთა ვაქრებით, მაშინ კათოლიკები სულ ერთს ქუჩაზედ იდგნენ, მათი სავაქრო დუქნების რიცხვი 100 მდე იყო, უმეტესი ნაწილი ვაქრების ახალციხელები, ოცხელები და ჯავახები იყვნენ. ორიოდე მათში გორელი კათოლიკენიც ერივნენ, ერთი იყო იაკობ ზუბალაშვილი და შემდეგში მისი სხვა სახლის კაცებიც. მაშინდელს ვაქრებში და მექარხნეებში კაი ხმა და ძალა ჰქონდათ სოლოროვებს და აკოფოვებს. ქუთაისის ვაქრებს და მექარხნებს იმერთ მეფე სოლომონთან და სხვა და სხვა მთაერებთან მეტად კაი განწყობილება ჰქონდათ, მისვლა-მოსვლა მოურიდებლივ, ვაქრები მეფეს სავაქრო საქმეთა წარმატებს გარეშე იმითიც გვეხმარებოდნენ, რომ ოსმალეთის სამეფო და ახალციხის ფაშების საქმეებსაც კარგად და მალეად ატყობინებდნენ. რასაც მეფე და მისი გამგეობა ვერ შეიტყობდა ოსმალთ შესახებ, იმის ეს ჩვენი ვაქრები ატყობინებდნენ, აი ესეც იყო მიზეზი პატივისცემისა. ასეთის საქმეებით ვაქრებს კაი ამაგი მიუძღვისთ. მაშინდელი ფრანგის ვაქრები ყველანი კაი კაცები იყვნენ, კაი შეძლების პატრონი. მეპურ-მარილენი და მღვთის მოყვარენი. შეძლებულთ შორის იაკობ ზუბალაშვილმა დიდი შეძლება შეიძინა. ბოლოს

დიდი შიში ჰქონდა ფულის და ქონების, ამიტომ ქუთაისში გააკეთა დიდი შენობა, მაგრამ არც ამ დიდი შენობის შემდეგ დაშთა უშიშრად, ერთხელ თავის ფულს თავი მოუყარა, სკივრებში ჩააწყო და ისე წაიღო გორში, თავის სახლისკენ.

მაშინდელი ვაქრები ქუთაისში ჰყიდნენ ყველანაირ საქონელს, კათოლიკებს გარდა ვაქრებთ ურიებიც იყვნენ. კათოლიკ ვაქრებთ შინაურ ვაქრობის გარეშე გარე ქვეყნის საქონელთა ვაქრობასაც მისდევდნენ, მაგალითებრ იგინი მგზავრობდნენ ოსპალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, რუსეთს და სხვაგანაც, საიდანაც შემოჰქონდათ საქართველოში საქირო საქონელი და იქაც გაჰქონდათ ქართველთა ნაწარმოებნი. ვაქრები რუსეთშიაც ხშირად დადიოდნენ, ნამეტურ იარაგეობას. წესი მგზავრობისა ასეთი იყო: ხუთი ვაქარი ერთად უნდა შეკრებილიყოს, თითო ვაქარს თავისთვის საკმარისი თანხა უნდა ჰქონიყო მომზადებული, იმდენი რაც საქირო იყო მისთვის. ფულს გარდა იგინი საქართველოში იძენდნენ დიდ ძალ ისეა საქონელსაც რომელთაც იქით ჰქონდათ გასაყალი, იქ ზოგს ჰყიდნენ, ზოგს სცვლიდნენ სხვა და სხვა საქონელზედ, თათო ვაქარს თავის წილათ უნდა ეშოვნა ათი კაცი კიდევ სხვა და სხვა ვაქრების, ასე და ამ გვარად სულ 50 კაცი იქმნებოდა და ხუთივე მეთაურნი სულ 50 კაცი უნდა ყოფილიყოს. ყველა ესენი გაიყოფოდა 5 წყობისად, ხუთ გუნდად.

ყოველ გუნდს აქვნდა თავისი ფული, საქონელი, სახმარი იარაღი, თოფს წამალი, ცხენები და სხვანი.

ყოველი წყობა ფხიზელი იყო მგზავრობაში, მტერთა თავ დასხმის და ბრძოლაში.

ყოველ ჯგუფს თან მიჰქონდა სხვა და სხვა ვაქარ პირთა დავალებაც, ამისთვის მათ ფულს ატანდნენ თანა, საქონლის სყიდვის დავალებას და ესენი ყოველივეს ასრულებდნენ, ამათვე მიჰქონდათ სხვა და სხვა პირთა წერილებიც, იქიდანაც შემოჰქონდათ მათ სხვა და სხვა წერილები და ცნობები მონათესავეთაგან ნათესავებთან.

მეფისაგან სავაჭროთ წასვლისთვის ესენი იღებდენ წინათვე ნებართვას, მეფე მათ ნებას აძლევდა სიამოვნებით, ამისთვის საგზაო დარაჯებსაც უნიშნავდა, ხარჯი არაფერი გადახდებოდათ, ან იქილამ შემოტანილ საქონლის ბაჟი.

ვაჭრები ყოველთვის მადლობელნი იყვნენ მეფისა ამ გვარ შეღავათისათვის, და ამიტომ უცხოეთიდან შინ დაბრუნებულნი მეფეს კაი ძღვენსაც მიართმევდენ. მეფეც სამაგიეროს აგებდა მათ ამისთვის.

ქუთაისის ვაჭრები ოსმალეთში მგზავრობდენ ბათუმიდამ ტრაპიზონს და იქილამ სტამბოლს, რასაკვირველია ზღვით, მგზავრობა დიდხანს უნდებოდათ, ქართველ მეფის მფარველნი კაცები მათ საზღვრამდე მისდევდენ, მერე იქ მათ ოსმალს მთავრობის კაცები ენიშნებოდათ.

რუსეთში მიდიოდნენ კავკავის მხრით, რუსეთში ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული კავკავს, მოზდოკს, ყიზლარს, ყირიმს, სტავრაპოლს და ყველა იქ სადაცკი იარმუკობა იცოდნენ. *)

მეფისაგან ამისთვის ეძლეოდათ მოწმობა რუსეთის მთავრობის მოხელეებთან, ამიტომ ვაჭრები მეფეს ხშირად მოართმევდენ ხოლმე რუსეთისა საქონელს, ნამეტურ კამფეტების და ასეთ რუსულ ტკბილეულებას, ჭურჭელს, და სხვა ნივთებს.

ერთის ვაჭრობის დროს, იმერეთის ვაჭრებს გზაში დაეცა დიდი ძალი ყაჩაღების ბრბო. ამათ დასცეს დიდი ძალი ვაჭრების, ზოგი დაკოლდეს. ამ დროს მოკლეს ქუთაისის კარგად ცნობილი ვაჭარი პეტრე ოციხელი. ვაჭრების ზოგნი გადაარჩენ,

*) ეკატერინა იმპერატრიცას ბრძანებით საქართველოს ვაჭართათვის იარმუკობა დანიშნულ იქმნა 1780 წ. ეკატერინოპოლში. იქ იარმუკობა ორ წელიწადში ერთხელ იმართებოდა და ქართლ-კახეთის ვაჭრები იქ მიდიოდნენ სავაჭროდ. უეპველია იმერეთის ვაჭრებიც იქ ივლიდნენ.

გაცარცულნი ქუთაის მოვიდნენ, მეფეს მოახსენეს ეს ამბები. მეფე შეწუხდა ამაზედ, მაშინათვე რუსეთის მთავრობას წერილი მისწერა და ყიზლარის კომენდანტსაც ეცნობა, რომ თქვენმა ქვეშევრდომ ყაჩაღებმა ჩემი ვაქრები დაცარცეს, საქონელი წაართვეს და თვითაც დახოცეს, ამიტომ ვითხოვ განკარგულებას, ყაჩაღების დაქერას, დასჯას და საქონლისაც დაბრუნებასო. ამაზედ ფიცხელი მიწერ-მოწერა გაიმართა, რუსეთის კარამლისაც მივიდა. ყაჩაღები დაიჭირეს და ვაქრებს ყოველივე ზარილი აღუდგინეს, ასევე დახოცილთა ზარალიც გაღიხადეს, ამ დროს ქუთაისის ვაქრებს დიდი ზარალი კი მოხუენიათ. ეს ზარალი საერთო ვაებათ გამხდარა ხალხის დახოცვის გამო. თუმცა ვაქრებს ყოველთვის ყარაულები ახლადათ გარს, მაგრამ მაინც სიკვდილის შიში კი ყოველთვის დიდი ჰქონდათ, ისევე გაცარცვისა და აკლებისა. საქართველოში ქართველთაგან კი იმის შიში ვაქრებს სულ არ ჰქონდათ, რადგანაც ვახტანგ მეფის კანონის ძალით მტაცველთ და მკვლელთ სასტიკათ სჯიდნენ და მიტომ ესენიც მის გამო ბევრს არას ჩადიოდენ.

ქუთაისის ვაქრებს უმეტესად გაჰქონდათ უცხოეთში და რუსეთს: წმ. სამთელი, აბრეშუმი, კაკალი და სხვანი, იქილამაც შემოჰქონდათ საქირო საქონელი. იმერეთის ვაქრობა XVIII საუკუნიდამ წინ მიდიოდა. ამიტომ რომ მათ იმერეთიდგან სპარსეთსა და ინდოეთსაც დაიწყეს მგზავრობა და იქ ვაქრობა, იქილამაც აქ მათ საკმარისის რიცხვის საქონელი შემოჰქონდათ. სპარსეთსა და ინდოეთში ვაქრობის გამო ჩვენ იმერეთის ვაქრების შესახებ ეჭვი არა გვაქვს, რადგანაც ინდოეთში და სპარსეთში ქართველთა ვაქრობის ნიადაგის სიმტკიცე ყველასთვის იყო საქართველოში ცნობილი. ქართლის ვაქრებთან მიმოსვლა არც ქუთაისის ვაქრებს გაუძნელდებოდათ, რადგანაც ქართლიდამაც უმეტესად ახალციხის ქართველ კათოლიკენი იყვნენ. XVIII საუკუნეში, ქუთაისის კათოლიკეთა ვაქრებში ბევრი მოზარდნიც ეჩვეოდენ ვაქრობას და

ემზადებოდნენ სავაქროთ. ხსენებულთ საუკუნის დამდეგიდამ იმერეთში აღორძინდა თუთუნის წარმოების საქმე და ვაქრობა, თუთუნის ვაქრობის ასპარეზედ, იმერეთში რუსეთის გამგეობის დამკვიდრების შემდეგ, კარგად იჩინეს თავი თუთუნის მოვაქრეთა და მექარხნეთა აზნაუროვებმა, ჯიმშეროვებმა და ფირალა-შვილებმა. ყველა ესენი მესხები არიან, ქართველ გვარის კათოლიკენი.

აზნაუროვებს — ერთ დროს ჰქონდათ წარმოება თუთუნის სტამბოლს, ტრაპიზონს და სხვა დიდრონ ქალაქებშიაც, სკრიდენ თუთუნს, აკეთებდენ საწვევს პაპიროზებს, თუთუნის ფოთოლსაც მრავლად ჰყიდდნენ და თავის დროს სახელოვნებდენ შესაფერად მთელს საქართველოში.

ჯიმშერიშვილები-კახეთში მრავლად არიან, ოცხელი-ქართველ კათოლიკ ჯიმშერაშვილები ჯიმშეროვად იწოდებიან, ამათაც ფართეთ ჰქონდათ თუთუნის საქმე დაწყობილი, ვაქრობა თავიანთ დროის კვლად დიდათ, ამათ ვაქრობა ჰქონდათ გამართული ოსმალეთს, საქართველოს, რუსეთს და სხვაგანაც. შემდეგ კი შემციოდენ, სადღეისოთ არაფერილა დაშთათათი სიდიადისა.

ფირალაშვილებიც-იყვნენ ცნობილნი მწარმოებელ ვაქარ მრეწველნი. ერთ დროს ამათაც მიენიჭათ კაი გარემოება და სახელი, ღღეს ამ გვარის სამახსოვროდ მხოლოდ ერთი კარგი ფირმა და არსებობს ქუთაისს, მადლობა ღმერთსა, ესეც კაი, რომ ღღეს, კარგის გვარის, ფირალოვების შთამომავალთ თავიანთი ფირმის საქმე ასე კარგად მიჰყავთ. ესეც კარგია. დანარჩენი აღარაფინ არის, მოისპნენ, საკვირველია, ასეთ წარმატებულ პირთა მოსპობის საქმე საოცრება არს. თვითქოს ერთი მეორეს ეჯიბრება მოსპობის მოპოვებაში.

ესეა ეს სოფელი. მოკლეა და გამოუცნობი, მისი კიბე ვიწროა და მოკლე. ღღევანდელი მფლობელი ხვალ უცბათ ნატამალად ხდება და პატარა უმჩნევი მწერი, ყოველთვის ამოა არს და მის სრულ ნიშან წყალი, თვინიერ სიკეთის, ძმათა

სიყვარულის და სიბრალულის თვით ტახტი და გვირგვინიკი არაფერი ყოფილა. ამის სრული საფუძველია ის გარემოება, რომ ვინც აღრე-იმერთა ვაჟრებთ შორის სახელოვნებდა და იქებოდა, ვისი ოჯახიკ მაშინ ბრწყინავდა ქონებით, პურ-მარილით, ძმათ სიყვარულით, შეუძლოთ სიყვარულით და სხვა ამ გვარებით, აქ, ღღეს ასეთის გვართა შესახების აღარაფერია და შეთენილი, ყოვლივე ღროსა და მის მიმდინარე მახვილს მოუტელია და გაუნადგურებია. ეს ვგონებთ ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს. რადგანაც აქ ჩვენ ოცხელების სიტყვითაც ვისაუბრებთ, ამიტომ ეხლა აქ კერძოთ ვისაუბრებთ თვით ქართველ კათოლიკეთა ოცხელებზადაც, მათს გვარსა და ვაჟრობაზედაც.

ოცხელები კათოლიკის სარწმუნოებისა არიან, ძველი მესხები. მათი მოსელა იმერეთს, ანუ გადმოსახლება უნდა ეკუთვნოდეს 1790 წლებს. გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელის თქმით: ოცხელების ძველი გვარი მანანაძეა-ანუ მანანაშვილი. ამათი გაფრანგება ოცხეს უნდა მომხდარიყოს იმ ღროს (XVII საუკ.) როცა სამცხე-საათაბაგო საქართველოს სამეფოს საყოველთაოდ მოსცილდა, ათაბაგობა მოისპო და ახალციხის ფაშობა განმტკიცდა. ამავე ღროს მოხდა სხვა ქართველთა გაფრანგებაც, რადგანაც მათ კარს საერთო უბედურება აღგათ და გათათრება ელოდათ. კათოლიკობა ისე აღვილად და კარგად არსად ვრცელდებოდა როგორც ოცხეს, მიზეზი ამის ის იყო, რომ ქართველნი იქ უფრო დაჩაგრულნი და შეწუხებულნი იყვნენ ოსმალთაგან. ოცხელები პირველად ოცხილამ ახალციხეს უნდა იყვნენ გადმოსულნი. ასე რომ იქ ვაჟრობას შეჩვეულან და მის და მერე იქილამ იმერეთს ჯადმოსულან, იმერეთს გადმოსელა ისტორიულის სიმტკიცით რომ ვეძებოთ XVIII საუკუნის ნახევარს იქით არ წავა, ჩვენი მოსაზრება მკიდროდ უახლოვდება ისტორიულ და ზეპირ ცნობებსაც.

როგორც სწავნობილგან ოცხელები ვაქრობას ან ოცხეშე-
ვე შესწევვიან და ან კათოლიკის სარწმუნოებასთან და-
კავშირების შემდეგ შეეჩვევოდნ ალებ—მიცემას, ' ასეა თუ ისე,
ისკი უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ოსმალოს საქართველოს
სხვა ქართველ კათოლიკენი, ესენი XVII საუკუნეში უკვე
ისეთ ჩენილ ვაქრებათ სჩანან, რაის გამო ოცხედამ ახალცი-
ხეს გადმოდინ და ახალციხილამ იპერეთს— ქუთაისს, სადაც
იწყებენ ალებ-მიცემით შრწველობას. ეს ცნობა და სალი მო-
საზრება გვამცნევს ვითიქროთ, რომ ოცხელები ძველადგანვე
უნდა იყვნენ ალებ-მიცემას შეჩვეულნი, თორემ უცბათ აღო-
რძინებულ დაჩვევეულ ვაქრებში იმ დროს ისეთი სწრაფი ცვა-
ლებადი არ მოხდებოდა, რომ ოსმალოს და იმ დროის სასტიკ
შიშის ქვეშ გაზდილ ვაქარს მალე შესძლებოდა ერთის კუთ-
ხილამ მეორე კუთხეში გადასახლება, ვაქრობის დაწყობა,
ისიც ისეთ მოსისხარ სახელმწიფოთა და არსებულ კავშირთ
შორის რაც კი ქართლს, იმერეთს და ოსმალთ შუა არსებობდა.

ასე და ამ გვარად ვინც კი XVIII საუკუნის ნახევარს,
ახალციხილამ ქართველ კათოლიკენი ვაქრობის მხრივ იმერე-
თს და ქართლს გადმოვიდენ, ყველა მათ ალებ-მიცემის ხანა
წინა საუკუნეებში უნდა ვეძიოთ, ასევე უნდა ვეძებოთ ოცხე-
ლების გვარის ვაქრობის ცნობები, რაზედაც ექვი არ არის.
ოცხელების გვარის შესახებ დაშთენილია ესეთი ცნობაც,
რომ ვითომც ოცხელი ამათ დაერქვათ კათოლიკობასთან და-
კავშირების შემდეგ, ანუ ვაქრობის გაფართოვების და იმე-
რეთში გადმოსვლის და ვაქრობის დაწყობის, იმერეთ შორის
ვინმე რომ იკითხავდა:—თუ სად იყიდე ბიჭო. ეს საქონელი?
მყიდველი ეტყოდა, რომ ამა და ამ ალაგას, აი ოცხელი კა-
ცის სავაქრო რომ არის, სწორეთ იქილამ ვიყიდეო. გვარს
არავინ იხსომებდა იმ დროსაო და ამიტომ ხალხის შეხედუ-
ლებით და გამოხატულებით დარქმევიათ ოცხელიო. ასე მი-
ამბო გრიგორ პეტრეს ძე ოვხელმაც. ამაზედ ჩვენ არას ვი-
ტყვიოთ და ისკი უნდა მოვიყვანოთ, რომ ოცხელების დარქმე-

ვა იმერეთს გარდა ახალციხეს უნდა მომხდარიყოს და იქმნება იქაურს სხვა კუთხეებშიაც, რადგანაც XVIII საუკ. ნახევარს, ახალციხეში, რამდენიმე სასულიერო და საერო პირები სჩანან, რომელნიც გვარად ოცხელებათ იწოდებიან.

გრიგოლ ოცხელის ნაამბობი: „ჯაბა გურიელმა მიაბზო-
ვო, — რომ ოცხელები ოცხილამ მოდიოდნენ ქუთაისს, გურიას,
ბათუმს, ახალციხის ფაშისაგან იმერეთის მეფესა და მთავრე-
ბთან წერილი მოჰქონდათ, რომლითაც ეცნობებოდათ, რომ
თქვენს საბძანებელში ჩემი ოცხელი ვაჟარი მოდის და გთხო-
ვთ ვაქრობის მხრივ მფარველობა გაუწიოთო, კარგად მოუ-
აროთო. ამიტომ შემდეგ დროში გვართაც ოცხელები სწო-
დებიანო“. ასეა თუ ისე XVIII საუკუნის შემდეგიდამ, ქუ-
თაისში, ვაქრობის მხრით ესენი თვალთ საჩინოდ სჩანან.
ამათგანი არს იმ დროს პეტრე ოცხელი-ძე ჯამისი იაკობი და
სერგეი—სერო, სეროს ძენი—პეტრე, პავლე და ივანე. ოცხე-
ლებს თივანთ დროის კვალად ოსმალეთიდგან იმერეთში გა-
დმოჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი: ჩუსტები, სარკე, ქუ-
რქელი, ტყავები, ფართალი, ჩაი, შაქარი, ყავა, ქალაღი და
სხვაც მრავალი დროის საჭირო ნივთნი, ფერად-ფერადი ფა-
რთალი და ძაფები. ასევე სხვანი ჩვენთვის უცნობ ნივთები
და საქონელი.

ოცხელთა წინაპართ ქუთაისში კარგად მოუწყვიათ ვა-
ქრობის საქმე, ხალხსაც კარგად მოსწყობიან.

იმერეთში, სამცხილამ მოსულ ვაქრებთ შორის, პირვე-
ლად ამათ დაუხსნიათ სამღებროები, პირველი ამათი ქარხანა
ყოფილა ლილის სამღებრო, ლილის და სხვათა ამ გვართა
საჭირო სახმარ ნივთნი მათ ზოგი ოსმალს საქართველოდამ
მოჰქონდათ, ზოგსაც ადგილობრივ იძენდნენ.

იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, სერო და
იაკობ ოცხელს პირველად დაუხსნიათ არყის სახდელი ქა-
რხნები. ესენი თურმე მთავრობასაცკი შეეკვრენ იჯარით და
რაცკი მთავრობას არაყი უნდებოდა, მხოლოდ ესენი აძლე-

ვდენ არაყს, იჯარით ჰქონიათ ამათ აღებული. სხვები ვერ გაჰყიდნენ, მარტოდ ესენი ყოფილან, ეს შონოპოლიასებამ სჩანს. თუმც ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ამის გამგეობა ოცხელების ხელში დიდხანს არ დაშთენილა, სხვანიც აღმოჩენილან არყის სახდელს ასპარესზედ შემძლე მკოდნე პირებად. იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, 1814 წ. 18 ივნისს, ქ. ქუთარსს, ცნობას ადგენს რუსის მთავრობის მოხელე და მათ წინაშე საპატიო პირად სჩნდება მოქალაქე იაკობ ოცხელი, ამ პირს ვაჭრობა ჰქონია ფართლეულობით და საწვრიმლოთი, ამისთვის თანხა ჰქონია 2000 მ. მათ წლიური ვაჭრობის რიცხვიცკი არის მოყვანილი თუ წელიწადში რას ვაჭრობდენ, მათი ნავაჭრის ზომა დროის ვაჭრობის თანხმად მეტად კაი ზომისა არის. ამ ცნობილ ვაჭრებთა შთამომავალია გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელი, რომელსაც ქუთაისს და ბათუმს კარგი სავაჭრო ფირმა აქვს, ამათ გვარის სახლიკაცთ ოცხელების ქ. ქუთაისს, მეორე ფირმაც არის ოცხელებისა. ყოველივე დღევანდელი ოცხელების მხნე წარმოება ფართლეულობის ჩვენ ცხადს საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ამათ წინაპართ წარსულში, ვაჭრობის ასპარესზედ კარგი სახელი ღნდა ჰქონიყოთ. აწინდელ გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელს ფართლეულობის მხრივ ვაჭრობა ქუთაისიდან რუსეთს გარეშე სამზღვარს გარეთაც აქვსთ გამართული, იქიდანაც შემოაქვთ საქონელი და ყოველ სავაჭრო საქმესაც ჩინებულად აწარმოებენ.

რადგანაც აქ სიტყვა ამათ ჩინებულებზედ ჩამოვარდა, ამიტომ აქ მოვიყვან შემდეგსაც, რომელიც მე მიაბგეს ქუთაისის ძველ ამბებთ მცნობ ვაჭრებმა. მეფის სოლომონ პირველის და მეორის დროს და რუსების შესვლის შემდეგ პირველ წლებში განთქმულნი ყოფილან შემდეგნი ვაჭარნი ქართველ კათოლიკეთა:

ასეთ ვაჭრებთ საშუალებით, იმერთა ერის წინაშე ესეთი საქმენი ერთი და ორი არ გაკეთებულა, არამედ მრავალი შემოსულა და გაყრცღლებულა. დღეს თუ იმერეთში, იმერთ შორის ვაჭრობა და მრეწველობა არსებობს, ყოველივე ეს შემოტანი-

იოსებ ანდრონიკოვი, ამის მამა და შემდეგ ძენი, კარგი ცნობილი ვაქარნი, გორიდამ მოსულნი. შემდეგ დროს ყოფილი გობრიელ ანდრონიკოვი, კაცი თავის დროს კაი ალყბ-მიცემის პატრონი.

იაკობ ზუბალაშვილი-ამაზედ აქა იქ სხვაგან გვიწერია, ამიტომ აქ არას ვიტყვი.

ჩინოშვილი, ქუთაისში ჩენილი თავის დროს. ბაჯიოლლი იაკობი, ოსმალოს ქვეშევრდომი კათალიკე. საღათიეროვი, ლუკა კაი ვაქარი, დავითი და ანტონ მურადოვები ამათ ჰყვანდათ ამხანაგად ფრანკუზი ერისტო მარკოპოლი, პირველად ამათ დაიწყეს იმერეთიდან ქალის თმის გატანა რუსეთსა და ევროპას და დასყიდვა კაი ფასებში. სტეფანე თუმანოვი, ოზურგეთელი, ქუთაის გადასული, მომსწრე მრავალ საქმეთა იმერეთის ერის, აკოფოვი სტეფანე, სიმონ ხითაროვი, ივანე ტიტინიკაშვილი, ოცხელები, ყაუხჩაშვილები სამარს და მაკარიას გარდაცვლილნი და ცნობილნი. ამათ გარდა სხვებიც მრავალნი ყოფილან, მაგრამ მათი ცნობა ჩვენ არ გვაქვს არც მათ ცნობათა მომთხრობნი სხანან, ის კი უნდა ითქვას რომ ყოველს მათგანს სჭერია ხელში კაი საქმე, კაი სავაქრო ბოლაზი, ყოველ მათგანი ვაქრობისთვის მგზავრი ყოფილა ოსმალეთს, სპარსეთს, რუსეთს და სამზღვარ-გარეთაც, მათ დიდი ძალი საქონელი გაჰქოდათ და შემოჰქონდათ, მათვე ასწიეს მალლა და დაადგინეს ლორის ჯაგრის ვაქრობა, რაც მაშინ იმერთა წინაშე ერთობ უმნიშვნელო იყო და დღესკი ისეა წინ წასული, რომ იმერეთში ლორის ჯაგარი ფუთი შიშ. იყიდება, წინეთკი იმერთ შორის ჯაგარს არავინ ჰყიდებდა ხელს, ყოველივე უბრალოდ სანაგვეხედ მიდიოდა; გადასაყრელად. მის სიჭიროება არავინ იცოდა, ხსენებულ პირებმა შეატყობინეს იმერთ ჯაგრის ვითარება.

ასეთ ვაქრობათა საშუალებით, იმერთა ერის წინაშე ასეთი საქმენი ერთი და ორი არ გაკეთებულა, არამედ მრავალი შემოსულა და განთესილა. დღეს, თუ იმერეთ შორის ვაქრობა და რეწველობა არსებობს ყოველივე ეს შემოტანილა, დაფუძნებუ-

ლია და ოსტატობით გავრცელებული ახალციხელ და ქუთათურ ქართველ კათოლიკეთა ვაქრებთაგან, რომელთაც ჩვენგან არ დავიწყებთ მართებს და მარად ჟამს პატივით მოგონება. იმერეთის ერში ასეთის ამაგის დათესის მნიშვნელობას მათ ვერაფერს წაართმევს, ეს მთელმა იმერეთის ერმა და ვაქრებმა კარგად უნდა იცოდნენ, რომ სოლომონ მეფის დროიდან დაწყებული 170—200 სავაქროთა არსებობას დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს მათ მზარდ ვაქართ და მრეწველთ წინაშე. უამისობა არ შეიძლება. დღესაც კი, თუ ვინმე ისურვებს და გამოიკითხავს ქუთაისს, იმერთ ვაქრებთ შორის, თუ მათ ვისგან ისწავლეს ვაქრობა და მრეწველობის ვითარება, ყოველივე გამოსჩნდება, რღმ ქართველ კათოლიკეთაგან: თვით ქართველებში კარგად ქებული სუნნოვან წყალთა გამსყიდავ გამოხდელი მიტ. ლალიძეც კი ქართველ კათოლიკეთა ნაამაგდარია. უნდა ითქვას, ქუთაისში და სხვაგანაც, იმერთ მეუეთა დროიდან არ ყოფილა რამ სავაქროთა განყოფილება, მრეწველობის საწარმოებელი და ისევე სხვანი, რომ მის ნაწილი ან სრულიად და ან რამდენიმე ქართველ კათოლიკეთაგანს ხელში არ ჰკავებოდა და არ ეწარმოებინათ. ამისთვის იგინი არამც თუ ქუთაისიღმ საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებში მოგზაურობდენ და სააღებ-მიცემო საქმეებს მართაოდენ, არამედ აგინი ამის გასავითარებლად მოგზაურობდენ ოსმალეთს, სპარსეთს, რუსეთს, საფრანგეთს, იტალიას და სხვა ასეთ შორს ქვეყნებშიც, სადაც მაშინ მგზავრობა ერთობ ძნელი იყო და ნამეტურ აღებ-მიცემა, საქონლის გატანასა და შემოტანაზედ ხომ ველარ იტყვის კაცი რამეს, დიდი სიძვირე ყოფილა მაშინ ყოველისფერის მგზავრობის და საქონლის გატან-შეტანის.

ქუთაისის ვაქრობა იყო შუაგული მთელის იმერეთის ერის ვაქრობის, ყოველი დაბა იმერთ სამეფოს თუ სამთავროების მხოლოდ ქუთაისს ეტანებოდა და აქ ყოფილ ვაქრებისაგან ვაქ-

რობას და თავიანთ კუთხეებში საქონლის შეტანასა. მთელს იმერეთის ერში ცნობილი იყო ქუთაისი და ქუთაისის შეძლე, ბულნი ვაქარნი და მიტომაც იყო, რომ ყოველ დაბის სოფლის და ქალაქის ვაქარიც აქ მოილტოდა აღებ-მიცემისათვის. ქუთაისის ელტოდენ არა მარტო შინაურ დაბათა და ქალაქთა წვრილი ვაქრები, არამეთ აქ მოდიოდენ ოსმალთა და სპარსთა ვაქარნიც, ნამეტურ ბერძნები და ხანდისხან ევროპიელნიც, ფრანცუზნი, ნემენცი, ინგლისელნი და ავსტრიელნიც, მოკლედ ვიტყვით, რომ ქუთაისის კათოლიკობას ვაქრობის მხრივ მთელ იმერეთის ერთან ჰქონდა კავშირი და იმერეთს გარდა ოსმალეთის სამფლობელო ფოთშიაც კი კაი დაახლოვებული აღებ-მიცემა ჰქონდათ. ფოთში ხშირად შედიოდენ ქუთაისის და სხვა ქართველთა ვაქრები და ოსმალეთიდან შემოტანილ საქონელზედ ვაქრობდენ.

ფოთი. ოსმალეთის მფარველობის დროს, მთავარს ძალას შეადგენდა ოსმალთა მთავრობისათვის. შავი ზღვის ნაპირას მდებარე ნავთ-სადგურ ქალაქებთ შორის ფოთი პირველი იყო, მას ოსმალთა წინაშე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუმცა ფოთი ადგილ მდებარეობის და გემების მიდგომის სანთიანის ადგილებითკი არ იყო ჩენილი, ფოთს სხვა ადგილები ბევრად სჯობდა და ნამეტურ ბათუმი. მაგრამ არა ოსმალთა სამეფოს ძლიერება უფრო ფოთს აწვებოდა და იქ იკრებდა ყოველ ნაირს ძალას, რაისა გამო სურდათ და ეგონათ რომ სამეგრელოსაც დაღისტანის მსგავსად გავათარებთო. სამცხე-სააზაბაგო და მასთან გურია თითქმის ოსმალთაგან აღებული იყო და საქმე გათავებული, ხალხი გათათრებული. საქმე საქმელო და იმერეთი იყო, რომელთა გათათრების ძალათაც ფოთს სთვლიდნენ და ამიტომ ფოთში ამრავლებდნენ ყოველნაირს ვაქრობას, იქ ყველაფერი საქონელი შემოჰქონდათ, რათა მის საშუალებით მიეზიდნათ იმერეთის ვაქრები. საქმე აქ მარტო საქონელთა ვაქრობის წახალისებით კი არ ისაზღვრებოდა, არამედ ჩვენდა საუბედუროთ, აქ ბაზარი იყო დასაყიდათ თვით

ქართველ ქალთა; სადაც მართლაცა და 1840 წლამდე, ვიდრე ფოთს რუსეთისათვის ბეგლარ ორბელიანი აიღებდა, მინამდევ აქ ქართველთ შვილები ხშირად იყიდებოდნენ. ასე იყო თუ ისე იყო, ფოთის საქმე როგორც ძველად, ისევე შემდეგშიაც ქართველ კათოლიკეთა ვაქრებს აქ დიდი მისვლა მოსვლა და აღებ-მიცემის კავშირი ჰქონდათ.

ფოთის ნავთისაყუდრების გამო ჩვენ ბევრი ცნობები არ გვაქვს, მის ცნობები ოსმალთა ბარბაროსობის ფრთეთა ქვეშ დაიკარგა. მის ცნობები მხოლოდ 1815 წ. შემდეგიდამ ჩნდება, როცა იგი რუსებმა აიღეს. მის წინეთ ყოფნის ცნობები ვაქრობის მხრით ჩვენ არა ვიცით რა, მხოლოდ ის კი ვიცით, რომ ფოთში ოსმალთს ფაშა იჯდა, რომელიც მთელის აფხაზეთის ფაშააც იგულისხმებოდა, აქედამ განაგებდნენ მთელს კუთხეს მუსულმანთა წესებით და აქვე იყო ოსმალთა სავაქრო შუაგული, სადაც შემოჰქონდათ ოსმალთს სხვა და სხვა საქონელები და ამ საქონელს იგინი ასალებდნენ იმერეთის ვაქრებზედ. ფაშობის დროს, ფოთში 300 მდე ოსმალთა ვაქართ პატარა-სავაქროები ყოფილა და ამდენივე მეგრელთა ვაქრებთა, იმერთა და ქუთისელთ ქართველ კათოლიკეთაცა.

ფოთში თათრობის დროს რუსეთიდანაც ხშირად შემოდიოდნენ. თევზის და ნამეტურ ზუთხის და ხიზილალის ვაქრობა აქეთ ძველადგანვე სცოდნიათ. იმერეთის უმეტეს ნაწილს აქედამ ეზიდებოდნენ თევზეულობას. რუსეთის გაძლიერების შემდეგ აქეთ კათოლიკებმაც მრავლად იჩინეს თავი, ამათ მახლობლივ გამრავლდნენ აღებ-მიცემის მხრით ფეიქაროვები, ყოყოჩაშვილები, ბაინდუროვი, ხოჯაშვილები, ასლანოვები და სხვა. შემდეგ ამ გვარის პირნი ისევე ქუთაისის მიიქცნენ. დღეს ფოთში კათოლიკეთ რიცხვი ძრიელ მცირეა, ადრეკი აქ იმდენი იყო რომ მათთვის ეკკლესიაცკი იქმნა საჭირო, ერთ დროს ამის გაკეთებასაც ფიქრობდნენ, ამას ჩვენ აქ ვასახელებთ როგორც კათოლიკეთა რაოდენობის გამოშხატველს. ფოთში ყოფილ ქართველ ვაქართა შესახებ დაშთენილია ისეთი ცნო-

ბატ.—, ქართველ ფაქრებმა ფოთში არყის ზიდვა და გამოხდა აღრიდგანვე დაიწეს და იქილამ რუსეთშიაც გაქქონდათო“. — ეინ იყვნენ ეს ვაქარები და არყის მხდელნი ამისი ჩვენ არა ვიცით რა, როგორც ზემოთაც ვსთქვით, იგინი სულ ქართველ კათოლიკენი ყოფილან. ეგონებთ თუმანაშვილები, ოცხელები, ზუბალაშვილები და ზოგიც სხვანი. ერთის მხრით კიდევე შესანიშნი ცნობანი.

ფოთში ქართველ კათოლიკეთ ძველი ვაქრები შესანიშნავად აკეთებდენ წნელის გოდრებს, კალათებს, სხვა და სხვა ჯინებს, ნიჩბებს, თოხებს, წერაქებს და სხვასაც ასეთებს მრავლად, ყველა ესენი ვაქრებს 1810 წლის შემდეგიდამ აქეთ იქით გაქქონდათ და ჰყიდნენ, გოდრები, კალათები და სხვა ამგვარნი ქებული იყო აქ. სხვა და სხვა იარაღი მთავრობასაც უხვად სჭირდებოდა, ამიტომ ამათი საჭიროებაც ამრავლებდა მათს განვითარებით წარმატებას. ზოგნი ამბობენ, რომ ვითომც ყველა ესენი ოსმალეთიდან იყო ფოთში შემოსული და გავრცელებულიო, მაგრამ არ გვგონია, რადგანაც ასეთ საჭიროებათა კეთება საქართველოს სხვა კუთხეებში უფრო უკეთ იციან და ნამეტურ აქარა-ლივანაში. უნდა ითქვას, რომ ამ კუთხეში ყველა ხსენებულ საწნავეთა ხელობა ერთობ კარგად იცოდნენ და ნამეტურ საცრების კეთება და სხვა ამ გვარ იარაღების გამოიყვანა რაც ქვის კრისათვის იყო საჭირო. ასე რომ ძველად თუკი არსებობდა ფოთში რამე ხელობა ყოველივე იგი იყო ადგილობრივ, იქაურ ქართველთ წინაპართ გონებიდამ გამოჩნაწყობი, ამის უარს ვერავინ იტყვის. ყოველივე ჩვენია იგი ავია თუ კარგია.

ქართველ მეფეთა დროს უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილ საქონელთა იჯარა

უცხო ქვეყნებიდან საქართველოში საქონელი თავისუფლად შემოჰქონდათ. მასზედ არაერთარი იჯარა არ იყო. საქონელს მოიტანდა სოვდაგარი და სადმე ქარვასლის თავლებში დააწყობდა. წვრილი ვაჭრები აქედან ყიდულობდნენ საქონელს და თავ-თავიანთვის მიჰქონდათ გასასყიდლად. გამსყიდავი სოვდაგარი ცნობებს აღგენდა თუ ვინ, რომელ ვაჭარმა რა საქონელი იყიდდა. ამის გვარსა და სახელს სოვდაგარი თფილისის მელიქს, ან მოურავს გადასცემდა, იგი სცნავდა ყოველივეს დაწვრილებით, მერე წავიდოდა ვაჭარის სავაჭროში და ხარჯს დაადებდა. ვაჭარი იჯარას იხდიდა საქონლის გაყიდვის შემდეგ, ისიც ძრიელ მცირედ. სრულიად უმნიშვნელოს. მართალია მაშინ იჯარა კი ყველაფერს ედო, თვით ბურნუთსაცკი, მაგრამ ყველაფერს მცირე გადასახადი აქვდა. ვაჭარი ხარჯს ისე იხდიდა, რომ მით მას არაერთარი გაჭირება არ ემცნეოდა.

აბა რა ხარჯი უნდა იყოს და გადასახადი, საზოგადოთ, მაშინ მთელის თფილისის აბანოებს ხარჯად წელიწადში 120 მანათი იყო თურმე, ხან მეტი და ხან ნაკლები. ეს რიცხვი „დასტურლამაშია“ც მოიხსენება. ვსთქვათ ეს იყო 1720 წლებში, შემდეგკი შეიძლება მეტი ყოფილიყოს, მაგრამ მაინც ისე მეტი არ იქმნებოდა რომ მისი ანუსხვა ღირდეს განცვიფრებით. ამავე წიგნის სიტყვით ღვინოზედაც მცირე ხარჯი იყო და არაყზედ ლიტრაზედ ექვსი შაური. ვინც იჯარით აიღებს ის წლიურად გადაიხდიდა 200 ან 250 მ. მის მეტი სხვა ვერვინ გაჰყიდდა. მერე ამის გამონახადს სხვები გაჰყიდდნენ, რასაკვირველია პატრონისაგან დადგენილ ფასებშია

ბურნუთის და თუთუნის იჯარად წელიწადში 100 მან. იყო გადასახადი. 1796 წ. არაყისა და ღვინის იჯარა მთელს თფილისში 800 მ. გახლდათ. 1798 წლიდანკი 1000 მ. იყო.

სულ ეს გარემოება იყო რომ ქართველ ვაქრები უცხოეთში ისე ხშირად დაიარებოდენ და იქილამ სხვა და სხვა საქონელი შემოჰქონდათ საქართველოში. ესევე გარემოება ახლისებდა მათ. თუმცა ბაზრობილამ და სივაქროებილამ იხლიდა ყველა ვაქარი სამეფოსთვის ნავაქრილამ რამე ნაწილს, მაგრამ იგი ისე მცირე იყო, ისე უმნიშვნელო, რომ იგი ვაქარს სრულებით საქმეს არ უფერხებდა. სულ ამის წყალობა იყო, რომ მაშინ საქართველოს ვაქრებთ გაკოტრება იშეიათი იყო. ამ გვარი საქმენი მაშინ ხშირად არ ხდებოდა. ერთი შეღავათი ამ ვაქართა ისიც გახლდათ, რომ ვაქრებს ხდებოდათ წელიწადში სახელმწიფო ხარჯათ ექვსი აბაზი და ხელოსნებს 70 კაპ. იმ დროის კვალად ეს არ გახლდათ დიდი ხარჯი, რომ იმას ყველა ვაქარი და მექარხნე ადვილათ იხლიდა. მექარხნეებზედკი უფრო ცოტა იყო. ნამეტურ მათს ხელოსნებსა და მუშებზედ. სულ ეს პირობები იყო, რომ მაშინ ხალხი ვაქრობის და ხელოსნობის ასპარზედ არ იყო ეხლანდურად მშვიერი და გულმუცელ დარდით და ბოღმით ავისილი. ასე მცირე იყო მაშინ იჯარა.

გიშრის ხელობის ამბავი და საზოგადოთ მძივთა და ლითონთა.

გშირის ხელოსნობა საქართველოში ძველადგანვე სჩანს. ამის ხელოსნობა ისეთივე ძველია, როგორც ჩექმის, თერძის, ქონის და ყაზაზის. ხელოსნობის არსებობა კარგად სჩანს, ხოლო ისკი არ ვიციოთ, თუ პირველად ამ ხელოსნობას საიდან მიეცა დასაწყისი, განვითარება და ჭაღორძინება. ამ ხელოსნობის აღორძინებას თავის საკუთარი ისტორია აქვს. ოლხინის თქმით *) ბევრს კუთხეს და ერში სხვა და სხვა ხელოსნობა ისე აღორძინებულა და განვითარებულა, რომ იმას სხვათა ტომთა გავლენა ერთობ დიდი ჰქონია. მართალია, რომ ჩვენ, ქართველებს მაგრი დაკეტილი ცხოვრება არ გვქონდა, ჩვენ ადვილათ ვეკედლებობიდა სამეზობლოთ სპართ, ოსმალთ. არაბთ, სომეხთ და ქალდეველთ, მაგრამ ვიტყვიოთ იმასაც რომ იყო დრო და ხანა ჩვენთ შორის განვითარებისა, როცა უცხოთ გავლენა ჩვენზედ მხოლოდ გარეგნობით ხთებოდა, შინაგან საქმეებში ჩვენ ჩვენს ძლიერებას ვიჩენდით.

ასეთია მაგალითებრ ქართველებში ლითონთ ისტორია და მასთან გიშრის ხელოსნობის აღორძინება, ამათვე დაუკავშირებთ ქარვის, მარჯნის, ლალის, ფირუზის, ზურმუხტის და აღმასის. ასეთ ქვათა ხელოსნობა ჩვენში ძველადგანვე სჩანს, ზოგს ქვას თავ-თავის დროს წამლათაც ხმარობდენ, ამის მაგალითია ხვითოს ქვის ხმარება სამკურნალოდ საქართველოში. ყოველის აქ მოხსენებულ ქვათა ოსტატობას და ხმარებას თავის ისტორია მკიდროთ არის დაკავშირებული არაბთა სახელოსნო გარემოებასთან, სპარსთა, ინდოელთა და სხვათა, ხოლო რაც შეეხება ქვათა შორის მოხსენებულს გიშრის ამბავს და ხელოსნობას ესკი ნამდვილადი კერძოდ საქართველოშია აღორძინებულ და წარმატებას წასული, ამ წარმატებას ხელს უწყობდა-აღმოსავლეთის ერთა განვითარების ლტოლვა.

თამამათ ვიტყვი, რომ თუ აღმასის, ქარვის, ლალის, ფირუზის, მარჯნის და სხვათა ძვირფას ლითონთ ხელობის და მოპოვების განვითარება ნილოსის კიდებზედ უნდა ვეძებოთ,

*) წარმატება კაცის გონებისა ტ. II.

ფერატს, ელადას, არაბისტანს, ასურეთს, ფარსისტანს და ინდოეთს, მათთან ვიტყვი იმისა, რომ გიშრის განვითარების ხელოვნობის ამბავი კი პირდაპირ საქართველოში უნდა დავსდგათ, რადგანაც თვით ამ ქვეთა მადანიც ძველადგანვე იქმნა საქართველოში გამოჩენილი და სახელოსნოს წარმატებით წინ წასული. ამ ხელობას მალე თავის თვალთ საჩინო ასპარეზიც გამოუჩნდა, მასზედ აღმოსჩნდნენ გიშრის ხელოსნობის კარგად მკოდნე ოსტატ ხელოსნები, მათ შექმნეს გიშრის ოსტატური ხელოსნობა. ამის ძიება და ოსტატობის ვითარება უმეტესად იმერეთში წავიდა წინ, სადაც გიშრის ბინათ სადგური ანუ სამშობლო აღგილებიც უხვათ არსებობდა. მოკლეთ უნდა ვსთქვათ, რომ ძველადგანვე გიშრის ხელოსნობის ოსტატობამ და მის განვითარებამ იმერეთში აიღვა ფეხი. გიშრის ხელოსნობა იმერთ საკუთრებას შეადგენს და ამის ხანა იქ უნდა მიახწევდეს ერთობ უძველეს დროს, თითქმის ქრისტეზედ წინედ, მაგრამ ამაზედ ჩვენ არას ვიტყვი, დავასახელებთ მხოლოდ შემდეგ დროს, როცა ქრისტიანობა გავრცელდა საქართველოში, როცა მონასტრების შენება დაიწყეს და მასთან ბერ მონაზნების გამრავლება, ბერ მონაზნთათვის ერთად საჭირო შეიქმნა კრიალოსნების ხმარება. ამან უფრო შეუწყო ხელი გიშრის ოსტატობას და მომავალში უფრო წარმატებით მიეცა აღორძინებას. შემდეგ საქმე ისე მოეწყო, რომ ამ ხელოსნობის შესწავლა დიდის ხალისით დაიწყეს თვით ქართველთ ბერებმაცა.

ქართველთ ბერების ხელში ამ გიშრის ქვის ქრის ხელობამ უფრო ნაზი თვისება მიიღო, მინამდის თუ ერის კაცნი აკეთებდნენ მხოლოდ გიშრის ჩიბუხებს, თვლებს, სამაჯურებს, კრიალოსნებს, სხვა და სხვა ნაზს ქურქელ და საყურადღებოთ სამზერ ნივთებს, მის მოღმა, ბერებმა იწყეს უფრო უკეთ გიშრის კრიალოსნების კეთება, ჯვრების, ოლიკების, სხვა და სხვა საეკლესიო იშვიათთა ნივთთა და ეკლესიაში სახმართა ქურქელთა და სხვათ ამ გვარებთა. საქმემ იქამდის მიიღწია,

რომ გიშრისაგან გამოყვანილ ნიეთთა დიდის პატივით ეპყრობოდნენ მეფენი, მთავარნი, დიდებულნი, მცირებელნი და საერთოთ ყველანი. არის ცნობები რომ გიშრით აკეთებდნენ თვით გვირგვინებსაც, სამკვეთოებლებს, საინებს, სამარილეებს და სხვათაც ამ გვართა მრავალთა, ბევრი რამ ნიეთები ჩვენთვის უცნობიც არის.

ყველა ამებს საქართველოს უხსოვარის დროიდან XVIII საუკუნის გასვლამდე ჰქონდა თავისი პატიოსანი ხანა, ჩენილი დახელოსნო პირობები, ეს პირობები გარემოცული იყო კარგის პატივით და ყოველივე გიშრის ხელობის ოსტატი ერის კაცი იყო თუ ბერი იქებდა და იდიდებდა ყველგან საერთოთ და საზოგადოთ. გიშრის ხელობის ოსტატობას თავის საკუთარი რთული თვისებაც ჰქონდა და ამ თვისების გარს კარგი წამხალისებელნი და პატრონიც ჰყვანდნენ. ესენი იყენენ ჩინებულად და კარგად მცოდნე გიშრის ხელოსნობის და მისგან გამონაყვან ნიეთთა ვაჭრობის და აღებ-მიმცემნი, რომელთაც საქართველოს გარეშე აღმოსავლეთის ყველა ხალხებშიაც გაჰქონდათ ეს ნიეთები და იქ ავრცელებდნენ და ჰყიდდნენ. ამათვე შემოჰქონდათ ძველადგანვე საქართველოში ყველ ძვირფასი ქვები:

ფიჩუზი. საქართველოში სჩანს ძრიელ ძველის დროიდგან.

ქარვა. სჩანს ქრისტეს წინეთ პირველ საუკუნეებიდამ.

ლალი. სჩანს ძველადგანვე და იგი შემოაქვსთ საქართველოში არაბისტანიდამ.

იაგუნდი. სჩანს ძველადგან და შემოაქვსთ არაბისტანიდამ. იგი მოიხსენება ძველ ქართულ წიგნებშიაც.

მარჯანი. სჩანს ვინ იცის როდიდგან უმეტეს ნაწილ ასეთ ქვებისას ვპოულობთ ძველს საფლავებში, სხვა და სხვა ნიეთებში, ხატებში, ბექდებსა და სამაჯურებში ჩასმულთ, რომელთა ხელოსნობაც ეტყობა კარგი შესაფერი თავის დროის ნიჭის წარმატება და.

გოარი, ძვირფასი თვალი, უხსოვარის დროიდგან სჩანს.

დრუნგულის ფიჭარა (მარმარილოს ქვა) შესანიშნავად წინ წასული ხელობა ძველადგანვე საქართველოში და ამის ქვეშე აღორძინდა იმერეთში ქვის მკრელობა, ქანდაკი და ჩუქურთმა რაც ერთობ მდიდარია ჩვენს ნაშთებში.

მარგალიტი. საქართველოში შემოდის ძველადგანა ელადი-დამა. ბევრი კიდევ სხვა ძვირფასი ქვათა ხელობანი იყო საქართველოში ძველადგანვე გავრცელებული. მათი ხელოსნობა უმაღლეს წერტილამდე იყო ასული, მისი ავკარგიანობის ცოდნა ისე იყო მოფენილი, რომ ძველად მათ სასარგებლოდ, ძველ ქართველ ბრძენ კაცთაგან სახელოსნოდ სახელმძღვანელო წიგნიცკი დაიწერა, ასეთმა სახელმძღვანელო წიგნებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. ასეთი ხელთნაწერი მეც წამიკითხავს, დღეს იგი მოაპოვება „წერა კათხვის სამართველოს სამკითხველოს წიგნთ საცავში“ (ჩუბინაშვილის განყოფილება) მასში აღარგებელი ქვებია მოხსენებული, მათი მოპოვების დრო, ადგილნი და ხელოსნობის განვითარება, მერე 'მათ აღებ-მიცემის დაწყობა.

რაც ჩვენ ზემოთ ქვები მოვთვალეთ, თვით ანდამატიდამ (აღმასი) დაწყოპილი ყველა თვალისა და ქვის კრის ოსტატობა და წარმოება ქართველებმა კარგად იცოდნენ. ქართველ ხელოსან ვაქარ მრეწველნი ამ თვლებისთვის შირად მგზავრობდენ არაბიტანს, სპარსეთს, ინდოეთს, ელადას, რომს, ფინიკიას, ასირიას და სხვა. რაც საქართველოში ნივთები არ იყო. ის ამათ იქიდამ შემოპქონდათ და მით ამკობდენ დიდებულთა ხმალს, ხანჯალს, იარაღს, ქალთა სამკაულთა, მეფეთა გვირგვინთ და სამღვდელ-მთვრო მიტრებთა, სამოს და სხვათა ძველის ძველად ამითვე ამშვენებდენ ქართველთ ღმერთთა სახეებს და მათ სამკაულებს.

ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ქართველთ შორის ამ ნივთთა ხელობა და აღებ-მიცემა დიდის სიფრთხილით და სინაზით ვრცელდებოდა, მის ხელოსნები დიდათ იქებოდნენ და იდიდებოდნენ, ყველა მოწინავე პირი მათ შესაფერს პატივს ანიჭე-

ზდა, ყველა კაის თვალით უმზერდა, სულ ამის მიზეზით იყო, რომ ძველადგანვე ამ ძვირფას ქვათა ხელოვან ხელოსანთა და აღებ-მიმცემთა თავიანთი ჰხელობის მნიშვნელობა ერთი ათად აღამაღლეს და ნამეტურ შინაურ ლითონთა და ქვათა ოსტატობაც უმაღლეს წერტილზედ აიყვანეს, მაგალითებრ.

მარმარილოს ლურჯი ქვის ფიცარზედ სჭრიდენ მაცხოვრის ტანჯვას, მღვთისმშობლის მიცვალებას, ამაღლებას, ქართველ მეფეთაგან მღვთისადმი გუნდრუკის კმევას. ქრისტეს ისტორიას გარეშე ძველის აღთქმიდამ ადამ და ევას, სამოთხეს, აბრამისაგან ისაკის შეწირვას და ბევრიც სხვათა ასეთებს. ასეთმა ქვებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. იგი დიდს წარმატებაში იყო წასული. ძველებისთვის იგინი ლურჯს და თეთრს ქვებში სჭრიდენ ბევრნაირ ცხოველებს და ხშირად თვით გარდაცვალებულთ პირთაც: გვირგვინოსან ცოლ-ქმარს, მეომარს თავის შვილდ ისრით, მხედარს, მეფეს, დედოფალს თავის სამკაულებით, ქურღშთა მღვდელ მთავრებს და სხვათაც თავ-თავის შესაფერის ნივთებით.

მარმარილოს თეთრი ქვის ოსტატობაც ძრიელ წინ წავიდა, იგი იხმარებოდა ყველა ტაძარსა, საკურთხეველსა და ძველებზედ, ყველგან ხელოვნურადქრცელდებოდა მისი განვითარება. ყველა ამ ქვათა და ლითონთა ხელოვნობას და აღებ-მიმცემას ქართველ საერო პირთა გახლდა სასულიერო პირნიც მისდევდენ, უფრო მონასტერში ბებრები. ისიცკი უნდა შენიშნოს, რომ ქართველებში, უფრო კარგად და ხელოვნურად ასეთ ქვათა ოსტატობა მიდიოდა წინა, რომელთაც ადგილ მდებარეობა, ანუ ძირი, ბინა საქართველოში ჰქონდათ, ქართველთ ხელოვანი ხელოსანი მას საქართველოშივე პოულობდა, უცხოეთში მგზავრობა მას არ უხერხდებოდა. სწორეთ ასეთი იყო საქართველოში გიშრის ხელობის ამბავი. მისი ხელოსნები ძველადგანვე იმოდენად მრავლად მოიპოვებოდენ, რომ იმერეთში ვერ ნახავდით სადმე სოფელს, რომ იქ ამის ხელობის და აღებ-მიმცემის მკოდნე არ გენახათ. გიშრის ბი-

ნაც რასაკვირველია აქეთ იყო, აქეთ იყო ამის მშობელი ადგილი. გიშრის ხელობამ თავის განსაკუთრებული ხელოვნურ ხელოსნობის სახე შეიძინა, მის ოსტატ-მწარმოებლად ქართველნი აღმოსჩნედნენ. იმერეთში მრავლად აკეთებდნენ ამის ნივთებს და იგი უცხო ქვეყნებშიაც გაჰქონდათ

სამწუხაროდ, როცაკი ჩვენს ქვეყანას მტერი ევლინებოდა და რამე უბედურობა ხდებოდა, მაშინ ეს გარემოება ქართველთ ხელოსნობაზედაც დიდათ მოქმედებდა, ხანდისხან რომელიმე რთული ხელობა ძირიან ფერსვიანათ ეცემოდა, მის მკოდნეთა რიცხვი აქა იქ უმნიშვნელოდ იფარებოდა, გაივლიდა ხანი, ყოველივე დაწყნარდებოდა და რთულ ხელოსნობის და აღებ-მიცემის საქმეც კვალად დაიწყებდა წარმატებას, მაგრამ ეს იქმნებოდა დროებით, გაბრწყინებულს რაკიდევ მოევლინებოდა დაგეშილი მტერი, მის მოსვლით უპირველესად სულ ნაზს და რთულს კარგს თვალთ საჩენს ნივთებს, ხელობას და აღებ-მიცემას ევლებოდა ლახვრად, მას აუძლურებდა და ესობოდა გარს უსასტიკესად, ეს ასეც არის შენიშნული და ყოველი მტრის მოვლენა უფრო რთულს სახელოსნო, თუ საგანგებო ხელოვნურს ნაკეთ ნივთებს ევლინებოდა, მტერი უფრო ასეთ ასეთ ნივთებს ეტანებოდა, მას ელტოდა, იტაცავდა, ანგრევდა, აქცევდა, ყოველივე თან მიჰქონდა, ყოველივე საგანგებოდ მოწყობილ მეცნიერულად ნაკეთებნი მტრის უმეცრების წერაქვას ქვეშ ილახებოდა, ჰქრებოდა. ამას მეტად დიდი ისტორია აქვს. ეს ისტორია ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს.

რაც ჩვენ ქვეები დავასახელებთ, ყველა ამ ქვეებს ქართველობაში ჰყვანდნენ პირველად მომპოვებელნი ოსტატ ხელოსნები, მერე ხელოვნურად მკეთებელნი და უკანასკნელ ნაკეთის შესაფერის ფასის განმსაზღვრელნი და აღებ-მიმცემნი, ანუ ვაჭარნი. ამისთვის მათში ყველას აქვნდა სახელოსნო და სააღებ-მიცემო ბინა, სადაც ხალხი მიდიოდა სავაჭროდ, იქვე იცოდნენ შაგირდების ყოლაც როგორც ხელოსნობისთვის,

ისევე აღებ-მიცემისთვის, ყოველთვის საქართველოდამ უცხოეთში თუ მიდიოდა ამ საქმეთა ვინმე მწარმოებელი, იგი აღებ-მიცემაში და მრეწველობაში განთქმული უნდა ყოფილიყოს, უამისოდ იგი ვერას გახდებოდა, ასეთ კაცთა თავიანთ ნაკეთ ნაგებ საქმენი ერთობ ხშირად გაჰქონდათ კონსტანტინეპოლს, სპარსეთის სხვა და სხვა ქალაქებში და თვით ინდოეთშიაც კი დღესაც ხშირად შეხვედებით ხოლმე უძველეს დროის ძვირფასად ნაკეთ ქვათა, სადაც ქართველ ხელოვან ოსტატ მრეწველის სამოწმოდ გამკეთებლის რამე ნიშანი სჩანს, რასაც ვირველია ქართული ასო და ან სხვა რამ ქართველობის მომასწავებელი ნიშანი. ასეთი მნიშვნელოვანია ხსენებულ ქვათა წარსული და მისი ისტორია, ასეთი ფაქიზი და თვალთ საჩინოა, მაგრამ დღესკი მათ არსებობის მომდევარტ ქართველობაში აღარაფერი არსებობს. ასეთ ნაზის ქვათა ხელობაკი არა და უბრალო ქვის მქრელებიც კი აღარ მოიპოვებიან ქართველებში. დღეს თუ ვისმეს ნახავთ ამის ხელობაზე, ის უსათუოდ ბერძენი იქმნება. იშვიათად რომ თქვენ დღეს თუნდ ასეთ მდარე ტლანქ ქვათა მქრელებში შეხედეთ ქართველ კაცს, იქმნება შემდეგში ეს ასე არ იქმნეს, ქართველებიც გაჩდენ კვალად, დღესკი ეს ასეა და ქართველთან ერთად დაუძღურებულთა და დაცემულია თვით ხელოვნურათ კეთების ოსტატობა და კარგად წარმოების მრეწველთა საქმე საერთოდ. ამ დაცემულებას ქართველი მაძიებელი ყველგან ადვილად შენიშნავს, თუ მასკი ამის შეგნება და ცნობის სურვილი ექმნება.

XVIII საუკუნეში და ნამეტურ სოლომონ იმერთაპირველის მეფის დროს, ქუთაისში, ვაქრობის და ხელოსნობის ასპარეზედ, უკვე რამდენიმე სახელოსნო და სამრეწველო არსებოდა გიშრის მწარმოებელთა. მათი ცალკე ბაზარივით უბანიც არსებობდა და ამ ხელობის კარგი ოსტატი კაციც კარგადაც განითქმოდა. ამათ გარემოებას ასულდგმულებდა ისიც რომ გიშრის მთა ტყიბულისაკენ ახლო იყო. გიშრის მთები იმერთში ძველად ბევრს ალაგას ყოფილა, ზოგ ალაგას დაღეულა,

მოსპობილა, ზოგ ალაგას იქმნება კიდეც არის, მაგრამ მისი
ორსებობა არავინ იცის, გიშრის არსებობის ძარღვთან რთული
კავშირი უნდა ჰქონდეს ახლო ნათესაობა ტყიბულის ნახშირს
და შავ-ქვას. გიშერი მე ამ ქვათა ანახად ნაღებათ მიმაჩნია.
გიშრის მთის მესაკუთრება ძველად არ იყო მაინცა და მაინც
სასტიკის პირობებით გარემოცული. იგი საკუთრება იყო იმე-
რეთის მეფის საგვარეულოს და გელათის ტაძრის და სხვათა,
მუშაკნი, ოსტატნი და გამსყიდაენი ხარკათ მცირე რაშეს
უხდიდენ. გიშრის ქვის მტვრევასაცკი თავის ოსტატობა ჰქო-
ნია, ამ ოსტატობას შესწავლა უნდოდა თურმე, თორემ ისე
ვერავინ რას მოახერხებდა.

ხსენებულს საუკუნეში, გიშრის საქმემ მაღალს წერტი-
ლამდე აიწია. გიშრის ნივთებს ხმარობდენ მღვდელნი, ბერნი,
ქალები და კაცები. დიდი გასაჯალი ჰქონდა არა მარტო იმე-
რეთში, არამედ მთელს ქართლსა და კახეთშიც. მთელს საქა-
რთველოში გიშერი მიღებული იყო და მრავალ ალაგას საქი-
რო და მასთან სასარგებლო მიჩნევათაც ჰქონდათ. გიშრიდგან
გამოყვანილ ნივთებთა გატანა საქართველოდამ ევროპაშიაცკი
დაიწყეს, მაგალითებრ იტალიას, საბერძნეთს, რუსეთს,
ოსმალეთს და სპარსეთსაც. უცხო ქვეყნებში ამის ვაჭრობა
მის შემდეგ უფრო გაფრცელდა, როცა ქუთაისში ახალციხელ
ქართველ კათოლიკეთა იწყეს გადასახლება და ქუთაისში სა-
ცხოვრებლად ფეხის მოკიდება, ვაჭრობა და მისი წარმატების
მომართვა. ახალციხელ ქართველ კათოლიკ ვაჭრებმა ქუთაის-
ში გიშრის საქმე და ვაჭრობა ერთი ათად წინ წასწიეს, ქუ-
თათურ ურიებს ამათ ერთობ გაუსწრეს წინ როგორც ვაჭ-
რობით ისევე სხვაფრივათაცა, ებრაულთა კარგად აჯობეს, უა-
მისობა არც შეიძლებოდა.

გიშრის ხელოვნობას და აღებ-მიცემას ქუთათურ ებრაე-
ლთა ოსტატნიც მისდევდენ. ებრაელნი ქუთაისში ვაჭრობის
მხრით ცნობილნი იყვნენ ყველაფერში, ესენი ვაჭრობისთვის ქუ-
თაისიდან ოსმალეთსაც მგზავრობდენ მაგრამ ყოველივე მა გ

იყო. მკრილმანი, იგინი ქუთაისში ყოველი მხრით იოლად მი-
დიოდნენ, ვაქრობა მათ ხელში არ იყო კარგად გაფართოე-
ბული, რაც იყო, იმასაც არავენ რა წუნს სდებდა, ვაქრობას
და აღებ-მიცემასკი იქ კაი მოთხოვნილება ჰქონდა. ამ მოთ-
ხოვნილებას ურიებიკი ვერ ასრულებდენ, ეს ამბები ახალციხელ
კათოლიკებმა კარგად იცოდნენ, და ამიტომ 1710 წლიდამ
ახალციხელთ ვაქრებმა ქუთაისში იწყეს გარდასახლება და ლებ
მიცემის დაწყობა. მართლაცა და ამათ აქ საქმე ჩინებულად
წაუვიდათ. ამათ აქ თავი ასახელეს ვაქრობის შნოთი, ასეთმა
შნომ იგინი იმერეთის მეფესაც დაუახლოვა, მეფე და მთავა-
რნი მათ უფრო პატიეს აძლევდენ, პატიეს იმის მხრითაც,
რომ ახალციხელ ქართველ კათოლიკე ვაქარნი ოსმალის ქვე-
შევრდოვნი იყვნენ და მეფენი და მთავარნი ოსმალეთის მთა-
ვრობასაც ხომ კარგად აძლევდენ პატიეს, როგორც მოსამზლ-
ვრე სახელმწიფოსი თავაზი ჰქონდათ. ეს გარემოებაც საკვი-
რველია რომ ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა ვაქრებს
დიდს პატიეს. აგებდა და იგინი იქ უფრო ხალისით ეძლეოდ-
ნენ ცხოვრებას. სწორედ ამ დროის ერთს მხნე ვაქარ პირად
ირიციება შეძლებულ ჯავახელ ქართველ კათოლიკეთა ძველი
ვაქარ მრეწველი ვინმე ჩილაშვილი.

ჩილაშვილები ახალციხელნი არიან, ქართველ კათოლი-
კენი, ძველადგანვე გადასულები ახალციხეს. ამათ წინაპარნი
კი ადრე თავდგერიძენი ყოფილან, ერთ ამათგანში რომელიც
გაფრანგებულა, შემდეგ დროს, ყვავილი გასჩენია და მის მეოხე-
ბით დაჩენჩილა სახით და მერმე მის გამო სწოდებია გვარა-
დაც ჩილაშვილი. ე. ი. დაჩენჩილის შვილიო. ახალციხის კა-
თოლიკებმა ასე იციან, იქ გვარები ყველას მონათლული
აქეს და საოცრათ გადაკეთებული. ასეა მათი ჩვეულება, ჩი-
ლაშვილები რომ თავდგერიძეების მონათესავენი არიან, ამას
ფიქრი არ უნდა, ეს ყველასთვის ცხადია, რადგანაც თავდგი-
რიძეების უმეტესი ნაწილი ერთ დროს გათათრებულიც იქმნენ
და იმავ დროს, ზოგ მათგანი კათოლიკობასაც დაუკავშირდენ,

ასე რომ ძველად კათოლიკეთ სარწმუნოებაში თავდგირიძეთა გვარის წევრთ რამდენსამე კომლს ვნახავდით. დღეს კი მათში აღარავან სჩანს, ჟამთა ვითარების მეოხება ოსპალეთის ქალაქებში აქეთ იქით გადხვეწნენ. საქართველოში დღეს ჩილაშვილებს შთაჰომავლნი მცირედ არიან.

ერთ ჩილაშვილმა სტეფანემ მაშინათვე განითქვა სახელი ქუთაისში. ამან კერძოდ და კარგად დაიწყო თვით გიშრის ვაჭრობაცა. სტეფანე ჩილაშვილი XVIII საუკუნის პირია, მომსწრე დიდის აღსაფსოვით საქართველოს მეფობის და ნამეტურ იმერთა მეფეთა გამგეობის და სხვა ბატონიშვილთა და მთავართა საქმეების. მის დროს ქუთაისში ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები კარგად სახელოვნებდენ. სახელოვნებდა თვით სტეფანეც. სტეფანეს შემდეგ, მის საქმეთა ასპარეზედ დიდის ცნობათა მოყვარეობით აღმოსჩნდა მისი ძე ანტონ სტეფანეს ძე ჩილაშვილი. ანტონიკი XIX საუკუნის პირველ წლებშია დაბადებული და 1860 წ. კვდება 60 წლისა. ა ედამაც ცხადათ სჩანს როგორც ანტონის დაბადების წელთ აღრიცხვის დრო, ისევე ისიც რომ მისი მამა დოსტოლრიც XVIII საუკუნის პირი უნდა იყოს. გიშრი, ხელოსნობის ასპარეზედ რაც სტეფანე ყოფილა და რაც ამას ჰქონია შნოდ, იგივე ყოფილა და გამოსულა მისი შვილი ანტონიც.

ანტონ ჩილაშვილის თავის დროის კვალად მეტად ნიჭიერი შნო გამოუჩენია გიშრის ხელობის საქმესა და აღებშიცემაში. მას მოუწყვია გიშრის ხელოსნობის საქმე და ოსტატობა უფრო კარგის პირობებით, უფრო კაის სახელოსნოს წარმატებით. ანტონისავე ძმა ყოფილა თომა ჩილაშვილი. თომა უფროსი ყოფილა და მათ ჰყოლიათ კიდევ ერთი ძმა შავლე. ყველა ესენი მამის სიკვდილის შემდეგ, თომას შეუჩვევია ვაჭრობისათვის. ისიც არის სათქმელი, რომ პირველად ეს ძმანი ქუთაისში სხვა საქონლითაც ვაჭრობდენ, მეტრეკი კერძოთ გიშრის საქმიანობას და ხელობას მოჰკიდეს ხელი. თომა უფროსი ძმა ყოფილა და მას ძმების გამოწუ-

რთენაში კაი ოსტატობა და შნოც გამოუჩენია. უმეტესად თომასაგან ანტონი გამოწურთულა და მიტომ შემდეგში ანტონი მარტოდ გიშრის ხელოვნობის გვერდით არ დარჩენილა, სხვაც შეუსწავლია რამ და მომავალში სხვა საქმეთა ცოდნითაც აღმოჩენილა შეძლებულ მწარმოებელათაც. გიშრის კეთების და გაყიდვას საქმეს ამან უფრო უკეთესი ნიადაგი შეუმზადა, ოსტატობას დიდი სიფაქიზე და სისუფთავე გამოუძებნა, ხელოვნობას კარგად განვითარება და მასთანვე გასაღებასაც უპრო კაი ბაზარი მოუპოვა.

ამისავე მოხერხებით მოეწყო ის გარემოება, რომ პირველად მან დაიწყო ეკლარის ქვის მტვრევა და მისი ოსტატობის განკითარება. შემდეგს დროში ამ ქვის მტვრევა მთავრობისაგან მან ბაჟით აიღო, თვითაწარმოებდა ქვათა მტვრევის საქმეს, მაგრამ არც ამით შეჩერდა იგი, მარტოდ თავის გარემო არ შეიკუნჩხა, არამედ ეკლარის ქვის მტვრევა ბაჟით სხვათაც დაუწყო ძღვევა, მისგან სხვებიც იღებდენ ეკლარის ქვის ტეხას და ქრას ბაჟით, იგინი აღსრულებდენ ყოველივეს წესიერად, იგი ისეთი მოხერხებული კაცი ყოფილა თავის გამჭირახობით, რომ მუშაობას გარდა მემადნობის პატივისცემაც დიდი ჰქონია, ნამეტურ მის ძიებისა. სხვათა შორის გიშრის ადგილის დასაწყისი ამას თავის შრომითაც უპოვნია ბერეკაშვილებში. აქ ნაპოვნ გიშრის ადგილმა წარმოებაც დაიწყო და შემდეგ ბერეკაშვილებში კაი მნიშვნელობაც იქონია, ამ საქმემ იგინიც ფეხზედ დააყენა. როგორც ძველად, ისევე ამ ანტონ ჩილაშვილის დროსაც გიშრის ხელობას და აღებმიცემას კაი ბაზარი ჰქონდა, კაი გასავალი. როგორც სწავლად ვსთქვით, გიშერი გაჰქონდათ აზიურ ქალაქებს გარდა ევროპასიტილიას და სხვაგანაც, ნამეტურ რუსეთს.

გიშრის საქმიანობის და სხვათა საქმეთა ტრფობით ანტონ ჩილაშვილი სტამბოლშიაც ხშირდ დადიოდა, გიშრის გარდა იგი მატყლსა და ბამბის წარმოების საქმესაც უხვათ მისდევდა და ყოველს ალაგას და ყოველ საქმეში კარგს მოხერხე-

ბულს შნოს და ნიქს იჩენდა. ბამბა, მატყლი სხვანიც სტამბოლშიაც მრავლად მიჰქონდა. იქიდაჲც სხვა და სხვა საქონელი უხვად შემოჰქონდა. ბამბასა და მატყლს მაშინ ყველგან დიდი გასავალი ჰქონდა, რადვანაც საქართველოში, ქართველთ შორის, ფეიქრები თითქმის ყველა სოფელში სცხავრობდენ და ყველასთვის საერთოდ ფეიქრები ქსოვდენ ყველა საქირო ნართს. ამიტომ ბამბისა და მატყლის წარმოებასაც ახალ დროში კაი ნიადაგი და მსუღელობა ჰქონდა, ამ მრეწველთა და ვაჭართა წყალობით ვიტყვი, რომ მატყლის და ბამბის საქმეთა გარეშე პირველად ამან განავითარა გიშრის საქმე. ასევე ეკლარის ქვის წარმოება. ამის უფლება და წარმოება მის სიკვდილის დღემდე დაშთა. ამ საქმეთა ცოდნით იგი პირველი იყო. უნდა ითქვას, რომ მის დროს, გიშრის მთები აქა იქ კიდევ მოიპოვებოდენ, მაშინ ეს ქვა და მისგან ნატეხ ნათალი ნივთები საბერძნეთში გემებით გაჰქონდათ. დღეისთვისკი იგი აღარ არსებობს, თითქმის მოისპო, თუ გაქრა გიშრის მთები, მოისპო მასთან შეუმჩნეველად მისი განვი-თარებული ხელოვნობა და მოისპო ხელოსანთა რიცხვიც. მოისპენ თვით მის აღებ-მიმცემთა პირნიც. დღეს იქნება მრავალთათვის ეს საოცნებოთაჲც დაშთეს, ქართველებში ამ ხელობის ბევრმა აღარა იცისრა, მაგრამ უნდა ითქვას პირნათლად რომ მას მეტად დიდი კარგი ისტორია აქვს. ესეა ყოველივე, ცვალებადი, სოფელი მეტად შავი და ბნელია, დღეს აღარ არის ის, რაც ის იქნება გუშინწინ დიდის დიდებით ბრწყინავდა.

როგორც წესი და რიგი აქვსთ ქართველ კათოლიკებს, ანტონ ჩილაშვილი მარტოდ თავის ვაჭრობის და ხელოვნობის გარშემო არ დარჩენილა, იგი უხვი ყოფილა ყველა საქმეში და პურ-მარილში. მისი წყალობით დამთავრებულა ქუთაისის კათოლიკეთა ეკკლესიის შენობა, მას გაუღია მასზედ ეკლარის ქვა უფასოდ. აშენების შემდეგ ნატერა დაგვირგვინებია და პირველად ამის გვაში შეუტანიათ ახალ ეკკლესიაში

წესის ასაგებათ, ამ ეკკლესიას გარდა მასვე დიდი დახმარება აღმოუჩენია ქუთაისის ებრაელთა სალოცავების შენებისათვის და ელარის ქვა შენებისათვის მუქათა უძლევია, ესეც კაი შემწეობა ყოფილა მისგან, სხვაც ბევრი ასეთი რამ უქმნია. გარდა ამისი თავის დროის კვალად ყოფილა კარგი მეჭურ-მარილე, კაი თვისების, ძმათა და მეგობართა მოყვარე, ყველგან და ყოველთვის სიყვარულის და სათნოების მფენელი. ამის ღირსებით იგი ისე ყოფილა ჩენილი, რომ მას მეტად ხშირად ირჩევდნენ შუა კაცათ, შუა კაცობაში ეს იჩენდა თურმე მეტად მშვიდობიან მხარეს. კაცთ მოყვარეობის სათნოებას და მშვიდობას, ყველა სადავო საქმე, საშფოთო, სამტრო და საბოროტო სულ მშვიდობით თავდებოდა. ამას ისეთი ხმა და ძალა ჰქონდა რომ მის გარდაწყვეტილებაზედ ვერავინ რას იტყოდა, ხმასაც ვერვინ ამოიღებდა. იგი ყოფილა მშვიდობა კაცთა შორის და მალამო ყველაფერის. დღეს ამის შთამომავალთაგანია ქუთაისის კარგად ცნობილი მენაბდე და მეშალე, ვაქარი, ივანე ანტონის ძე ჩილაშვილი. სხვა რამ მემკვიდრეობით გარდმოსაცემი მას არა დაშთენია რა, კარგის შესამცნევის წარსულის საზოწმომთ და მომთხრობლად მარტოდ ეს ერთად ერთი კაცია დაშთენილი თავის აღებ-მიცემით. ეხლა აქ ჩვენ უნდა ვსთქვათ შემდეგი: ქართველებში გაქრა შემდეგ საქმეთა მიმდევრობა.

გოშიის ხელოვნობა და აღებ-მიცემა მოისპო. დღეს აღარაფერია ჩვენში. თვითქოს ამის აღარცკი არსებობს რამე, ვითომც არცკი ვოფილა ამის განვითარება და წარმოება ოდესმე,

აღმასის (ანდამატი) ხელობა და ხელოვნურად წარმოებაც მოისპო და გაქრა.

მარჯნის მოქრა და ოსტატობაც ამოვარდა.

ფარუხის ძებნის ოსტატობა და წარმოებაც მოისპო.

იაგუნდის ოსტატობაც მოისპო, დღეს აღარავინ რა იცის.

ჯალის ოსტატობა და ხელოსნობაც მოისპო და გაქრა უჩინრად.

ზურმუხტის ოსტატობაც ჩაბარდა სამარეს.

ჭრვის ხელოსნობაც ძველადგან ჩვენში კარგად იყო-გავრცელებული, დღესკი მისი ხსენებაც აღარ არის.

მარგალიტის ხომ აღარა ვიცით რა. ყოველივე გაქრა.

ესენიც კპარა. მარმარილოს ქვებს, ანუ დრუნგულის ფი-ცართ გვართა და სხვებს აღარ ვახსენებთ. მოკლეთ ვიტყვიო, რომ ძველად ამ ძვირფას ქვათა ხელოსნები და მწარმოებელნი საქართველოს გარეშე მუშაკობდენ და ვაქრობდენ ინდოეთს, ასურასტანს, ბიზანტიას, სპარსეთს, ოსმალეთს, ავღანისტანს, ბუხარას, არაბისტანს და სხვაგანაც. ხსენებულ ქვეყნებიდამ საქართველოში შემოჰქონდათ მრავალნაირად დაფასებული ძვირფასი ქვები, აქ აწარმოებდენ მის ხელოსნობის საქმეს. ქართველთ ვაქართა და ხელოსნებმა არამც თუ მარტოდ ამ ნივთთა ვაქრობა იცოდენ, არამედ როგორც ზემოთ ვსთქვით, ყველა ძვირფას ქვათა პირველ საბინადრო ადგილებიცკი იცოდნენ, სადაც მიდიოდენ, სიშორეს არ უშინდებოდენ, იქ ამ ნივთებს იძენდენ, საქართველოში შემოჰქონდათ, თფილისში მათგან ამისთვის გავრცელებული და გაჩაღებული იყო სახელოსნოები და სავაქროებიც, რაც ყველგან თვალთ საჩინოდ არსებობდა და სახელოვნებდა.

დღესკი, ქართველებმა ყველა ამ ნივთთა ოსტატობის და ხელოსნობის აღარაფერი იციან, აქ ყოველივე სასტიკათ ნატამალობს. ყოველივე დაეცა, მოისპო უჩუმრად და უჩინრად. ძველად ამ ხელობათა ხელოსნები სულ დარბაისელ მოქალაქე პირებთაგან შესდგებოდა, ყველა ეს ხელობა დაკვირვებულ და საქმის შემცნებულ პირთა რიცხვს ითხოვდა. XIX საუკუნის რიცხვების შემდეგიდამ ამ ხელოსნობის ოსტატთა რიცხვიც ისე გაქრა, რომ დღეს მათი ხსენებაც აღარ დარჩა. დაეცა და მოისპო სრულიად ხელოსნობაც და ხელოსნებიც.

კოკჩაშვილების შრომა „წამალხანის“ ასპარეზედ და პეტრე-პავლე
კოკოჩოვი (იგივე ქოქოსაშვილი) ჭ. ქუთაის.

ქუთაისის წარმატებასა და აღორძინებასთან მკიდროთ-
არის დაკავშირებული რამდენიმე ქართველ კათოლიკე ვაჭართ-
ცხოვრება და აღიბ-ნიცემა და ერთი ამათგანია პეტრე-პავლე
ივანეს ძე კოკჩაშვილი. რომელიც დაიბადა 1832 წ. ქ. ქუ-
თაისს. ამათ წინაპართა კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავ-
შირება ეკუთვნის XVIII საუკ. დამდეგს. პეტრე-პავლე ივანეს
ძემ სწავლა ქუთაისის კათოლიკე პატრებთან მიეღო და შემ-
დგომ დიდათ განვითარდა საეკიმო, სააფთიეკო და სავაჭრო
ასპარეზედაც.

ვაჭრობის წარმატებით განმხნევებულმა ევროპაში მგზავ-
რობაც დაიწყო. იგი ამით უფრო დაწინაურდა. მისის ენერგი-
ულის შრომით ქუთაისში გაიხსნა პირველათ აფთიეკი 1860
წლებს. ეს დიდი სამახსოვრო საქმეა ქართველის კაცისაგან.
მის მერე სააფთიეკო მალაზია, მის მერე სამაგალითოდ მოხე-
რხებულ სუნოვან სასმელ წყალის ქარხანა, რომელიც მარ-
თლაცა და სამაგალითო იყო და არის კიდევაც მთელს მხარეში.
ამ პირთან იმყოფებოდა და ვითარებოდა ჩვენი კარგი მაჭუ-
ლისშვილი მიტროფანე ლალიძე, რომელმაც ერთ დროს ქუ-
თაისში, ქართულ ენაზედ საუკეთესო წიგნებიც ბეჭდა და რო-
მელიც მკაცრი თანამხედველ მგზავრია ქართველ ერის გამღვი-
ძებულ ცხოვრების. დღეს, ამ პირს ქ. ქუთაისში აქვს სუნოვან
წყალთა სასმელეების ქარხანა და ის რაც პეტრე პავლეს გვერდით
შეისწავლა, იგი დღეს თავისთვის გაძოიყენა.

სავაჭრო და სამრეწველო ასპარეზედ პეტრე პავლე ივანეს-
ძეს ბევრი რამ სამსახური მიუძღვის და უნდა ითქვას, რომ
ამ სამსახურს იმერთა შორის ვაჭრობის აღორძინებაზედაც კარ-
გი აჩრდილი უნდა აქვდეს დატოვებული, ამას ფიცი არ უნ-
და, რადგანაც პეტრე ივანეს ძე წინა დროდამ, ქუთაისში მა-

ნუფაქტურნი საქონლის ვაჭრობასაც მისდევდა. ამის სავაჭრო ასპარეზელაც აქვს შესამჩნევი შრომა დატოვებული და გარდა ამის საყურადღებოა მითაც, რომ იგი იმავ თავიდგანვე იმერეთიდან სამზღვარ გარედ ბაზმასაც გზავნიდა, ესეც რასაკვირველია სამაგალითო საქმეა. ამას გარდა სხვა და სხვა მასალა და საქონელიც ხშირად უგზავნია და ანუ უყედ რომ ვსთქვათ გაუტან — გამოუტანია ხოლმე. პეტრე-პავლე ასე და ამ გვარად, თავის ქვეყანაში, თავის თანმემამულეთ წინაშე სამაგალითო საქმეების კეთებით დაბერდა. დღეს იგი ხანში შესული გახლავს და სახლობის პატრონია. ჰყავს შვილები, ვაჟები: ლევანი, ივანე, ზაქარია-პრავეზორები. მეოთხე ვაჟი ვასილი, გამოძიებულია. მამის მსგავსად, მისმა შვილებმაც 15 წლას წინც ქუთაისში გახსნეს სააფთიექო ნივთების მაღაზია. შვილებიც მამისაგან არჩეულს ენერგიულს გზას ადგნენ და მათგან მიერ გახსნილი სააფთიექო მაღაზია ქუთაისში ითვლება ერთსა საუკეთესო სუფთა მაღაზიად. აფხაზეთიდან და სხვა კუთხეებიდან დაწყობილი ამ მაღაზიას აპყრობენ დიდს ყურადღებას. რადგანაც იგი მოწყობილია სანაქებოდ და კარგად. ამის მხრითაც საქებია როგორც პეტრე ივანის ძე ისევე მისი ენერგიით სავსე შვილები, რომელნიც თავიანთ საქმის ასპარეზედ კარგს, სპეციალისტ პროვიზორებთ უნდა ჩაითვალონ.

ისიცი უნდა მოვიხსენოთ, რომ ასეთ ასპარეზედ, სააფთიექო მაღაზიის გახსნა ქართველის კაცისაგან პირველი მაგალითია. ისიც ისეთის ფართო მაღაზიის როგორიც ამათ აქვს დღეს ქ. ქუთაისის გახსნილი. მისი არსებობა დამაკმაყოფილებელია საქიროების და გვარად. ქუთაისში კათოლიკობა ყოველთვის გულს მოდგინედ მისდევდა მკურნალობის და წამალხანების საქმეს. ამათ ამის მიმდევრობა თვით მეფეებს ღროსვე აქვნდათ და სწორედ ამის მაგალითია დღეს კოკიაშილების აღებ-მიცემის საქმე სააფთიექო ასპარეზედ იმერეთის ერის წინაშე ქ. ქუთაისის.

სოლომონ მეფის დროის გამოჩენილი ვაჭრები ქუთაისს-და მათი გვარის შვილნი შემდეგ დროს.

ზანზღი-კონო. თავის დროის კვალად გამოჩენილი ვაჭარი ქ. ქუთაისს. ცნობილია მეფე სოლომონ მეორის დროს და კარგად მომსწრე რუსთა გამგეობისაც. შეძლებული პირი, მრავალ ნაირის საქონელით მოვაჭრე, ძველად ახალციხელი, ქართველ კათოლიკე. შემდგომ ამ კონოს სიკვდილის კარგის აღებ-მიცემით სახელი განითქვა ამის შეიღმა თომამ. საქონელი მათ შემოჰქონდათ ოსმალეთის ქალაქებიდამ. ნამეტურ სტამბოლიდამ. უკანასკნელ დროს რუსეთიდან დაიწყეს შემოტანა. ამათ აღებ-მიცემამ ბევრს იმერთა შეილებს ასწავლა ვაჭრობის მიხვედრა.

კოსტანაშვილები (კოტე) ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი სხვა და სხვა საქირო საქონლის შემოტანით და ქუთაისში კარგი მალაზიების დახსნით. თავის დროს ამათაც წაახალისეს იმერთა ბავშვები ვაჭრობის შესათვისებლად. ვაჭრობა ამათი ფართო ყოფილა თავის დროს და მნიშვნელოვანიც მრავალ ნაირის მხრით. დღეს ამათის ძველის აღებ-მიცემის არაჲინ აღარაფერი იცის. თვითოეული ეს ვაჭარნი ერთი მეორისაგან განსხვავდნენ მით, რომ რასაც ერთი ჰყიდდა საქონელს და მის ვაჭრობას ავითარებდა, იმას მეორენი არ ელტოდნ და პირველს საეაქრო საქმეს არ უყურებდნ.

ივანე ისრაელი. მომსწრე იმერთის ძველი დროის და თავის დროს ცნობილი კაი აღებ-მიცემის კაცი და სხვა ქვეყნებშიაც მავალი ვაჭრობის მხრით.

ჯიმშურავეები. სახელგანთქმულნი ვაჭრები ქუთაისს, ესენი მესხები არიან, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობა-

სთან. ჯიმშერიშვილები ძველად თვით თავად-აზნაურნიც იყვნენ და სცხოვრობდნენ მთელ საქართველოში მრავლად. სახელი განითქვეს ვაქრობით სტამბოლს, ქუთაისს, თფილისს და სხვაგანაც. ესენი მოხსენებულ არიან თფილისის კათოლიკეთ ეკლესიის კონდაკებში. ამათ წევრთ XVIII საუკ. თფილისშიაც უცხოვრიათ

აზნაურთაგან. ძველადგანვე განთქმული გვარია. მესხები არიან, კათოლიკობასთან ძველადგანვე დაკავშირებულნი. ახალციხიდან ქუთაისს გადასახლებულნი. მერე თფილისს აღებმიცემის ასპარეზედ სწანან თვით ჩვენი მეფეების დროიდგან. უკანასკნელ განითქვეს სახელი მეთუთუნობით. ვაქრობა აქვნდათ სტამბოლს, ტრაპიზონს, ქუთაისს, ბათუმს, თფილისს და სხვაგანაც. დღესაც ითვლებიან წარჩინებულ ვაქრებათ და ცნობილ პირად. სამწუხაროდ ამ ძველი გვარის შესახებ და ნამეტურ მათ წევრთა აღეი-მიცემაზედ ძველის კონდაკებიდამ ბევრი ვერაფერი შეეკრიბე.

თუმანიშვილები. ქუთაისში, სოლომონ მეფის დროს თავადის-შვილებს გარდაი ყვენ აზნაურ და მაქალაქე თუმანაშვილებიც. ვაქრებში, თავიანთ დროს გამოჩენილაროგორც სტეფანე და სხვანი. ამათგან ვაქრობის ასპარეზედ სწანან მიხეილ თუმანი-შვილი 1825 წ. პაპუნა თუმანაშვილი, არუთინა თუმანაშვილი 1830 წ. და მრავალაც სხვანი. თუმანაშვილების ვაქრობა იმერეთიდგან აქენდათ ოსმალეთს, რუსეთს და სამზღვარ გარეთაც. როგორც სტეფანეს, რომელმაც პირველად განავრცო იმერეთში აბრეშუმის ქიის თესლი და სხვაც ბევრი რამ. ესაა მხოლოდ თავადის შვილი. ამის შთაჰომავალნი დღესაც სცხოვრებენ ქუთაისს. ამ სტეფანე თუმანიშვილის აღებ-მიცემის ისტორია მეტად მდიდარია, ხოლო ცნობები კი აღარ არის.

ნემსაქე. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, მერე სააკაშვილად-სააკოვად წოდებულნი, რადგანაც მათს მამას სახელად სააკა რქმევია. მერე სააკაშვილად გახდნენ სომეხ კათოლიკეთა მღვდლებთაგან. ამ სააკოვებს გორის სა-

აკაძეებთან არაფერი ნათესაობა აქვსთ. გორის სააკაძეები მერე სომხის კათოლიკე ტიბინკონზე მღვარ მღვდელთაგან ტერ სააკოვებათ იქმნენ გადაკეთებულნი. ნემსაძეებს იმერთა მეფის დროს კაი ვაჭრობა ეკავათ და შესამჩნევად აწარმოებდნენ თვის სავაჭრო საქმეებს.

ენდრონიკაშვილები. ქუთაისში მეფეების დროსვე მოსულნი და გამოჩენილი ვაჭარნი. მრავლად სახლობდნენ ქუთაისს, ერთი ამათგანი ვაჭარი იაკობი მიიცვა. 1824 წ. ქუთაისს. ენდრონიკაშვილებს და სოლოხავას ვაჭრობა ლეპციგშიაც აქვნდათ, თავიანთ დროს, ამათ ქუთაისში დიდი აღებ-მიცემა ეკავათ. მეფეთა და მთავრებთ წინაშეც გამოჩენილი იყვნენ. ამათგანი სჩანს კიდევ ვაჭარი ალექსანდრე და ზოგნიც სხვანი.

ბაინდურაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. მესხება არიან. ქართველთ არევის და გაქირების დროს, ზოგნი გასომხებულან. გასომხებულნი თფილისში სცხოვრებენ, გაფრანგებულნი ძველადგანვე ქუთაისს გადასახლებულან. სოლომონ პირველის დროს, მათ აღებ-მიცემის ასპარეზედ დიდი ნიჭი გამოუჩენიათ. იგინი სავაჭროდ მგზავრობდნენ სტამბოლს, ყირ-მს, რუსეთს და სპარსეთს. სოლომონ პირველმა ბაინდურაშვილებს აზნაურის შვილობაც უბოძა. შემდეგ დროს, მეფე სოლომონის წინაშე ბაინდურაშვილები გახდნენ სახელოკან ვაჭრებათ და ერთგულ პირებათ. დიდი ხმა და ნიჭი გამოიჩინა ნონია ბაინდურაშვილმა როგორც ვაჭრობის ასპარეზედ, ისევე სოლომონ მეფის ერთგულობაში. 1803 წ. იმერეთის მეფე სოლომონ მეორისაგან ნონია ბაინდურაშვილი რუსეთში იქმნა გაგზავნილი პავლე იმპერატორის წინაშე დესპანათ. თავის დროს დიდი სახელი აქვნდა ნონია ბაინდურაშვილს და მის შემდეგ მათ გვარის მომდევრად სჩანან პეტრე, იოსები, ავთანდილი, ისაია, სიმონი, იოსები და სხვანი. ყოველ ამათგანი სახელოვნება თვის დროს დიდის აღებ-მიცემით.

აკაფაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკო-

ბას. მეუე სოლომონ ლის და მეორის დროს ამათ ვაქრობით თავი ისახელეს. ვაქრობდენ ქ. ქუთაისს, ოსმალეთს, რუსეთს, სომხეთს და სამზღვარ-გარეთაც. თავიანთ დროის კვალად ესენი ქუთაისში გამოჩენილ ვაქრობად ითვლებოდენ. ამათგანი იყვნენ პაატა და იაკობი ორივე ეს პირნი რაღაცა მანქანებით 1795 წ. სომხის სჯულზედ გადავიდნენ. ამათეე დროს, ქუთაისში, სხვა კათოლიკენიც დაუკავშირდენ გრიგორიანობას. შემდეგ დროს, ამის გამო ქუთაისში დიდი აღიაქოთი მოხდა და აყალ მაყალი. სოლომონ მეფეც განწყრა ამაზედ. რომ როგორ თუ ჩემს სამეფოში ხალხი რჯულს იცვლისო. 1803 წ. ბრძანება გამოსცა და ამით რჯულ გამოცვლილ კათოლიკებს რჩევა მისცა, რომ თქვენ ისევ თქვენ ძველ სჯულზედ გადადითო. მე ამისთვის თქვენ არ გაგაკიცხავთო. მერე ესენიც გადავიდენ ვგონებთ კათოლიკობაზედ. აკოფაშვილები, ანუ იაკობიშვილები ძველადგანვე იყვნენ განთქმულნი აღებ-მიცემით. შემდეგ დროს სჩანს გიორგი აკოფოვი გამოჩენილი ვაქარი. ამ გიორგის დიდი დახმარება მიუცია ქუთაისის ეკლესიის შენობისათვის XVIII საუკ. ბალოს.

თერძიეუბი. ახალციხიდამ მოსულნი ქუთაისს, მეთეების დროს და შემდეგ გამოჩენილნი ვაქრობით ოსმალეთს, ტრაპიზონს და სხვაგანაც. იყვნენ დროის შესაფერად შეძლებულნი ვაქარნი და თუთუნის საქმეთა მწარმოებელნი, იმერეთის თუთუნსაც ესენი კაი ბაზარს უჩენდენ. ერთი ამათგანია თომა თერძიევი.

ქურთიშვილები. ძველნი შეძლებულნი ვაქანი და სოლომონ მეფის წინაშე ცნობილნი როგორც დიდი აღებ-მიცემის პირნი. გამოჩენილნი იყვნენ ძველადგანვე მრავალნი და მათ შემდეგ მომდევარ ვაქრობთ იოსები, გრიგორი და სხვანი.

ვაუხხიშვილები. XVIII ცნობილი ვაქრობით. XVIII საუკუნეს გამოჩენილნი იყვნენ ახალციხეს ვაქრობით. მერე ქუთაისს გადასახლდენ. ქუთაისში ამათ ვაქრობა ბრწყინვალედ წაუვიდათ. ვაქრობდენ სტამბოლს, სამზღვარ-გარეთ და რუ-

სეთს XIX საუკ. შემდეგ ამათში ვაქრობით თავი ისახელეს სტეფანე ანტონისძემ და ამის ძმამ იოსებმა. ვაქრობის გამო სტეფანე სამარაში მოკვდა 1866 წ. გვამი მისი სამშობლოში მოასვენეს და ქუთაისს, კათოლიკეთ ეკკლესიის გალავანში დაასაფლავეს, მის ძმა იოსებიც აქ ასაფლავია, რადგანაც მათ ეკკლესიისათვის შეწირულება დაუტოვებიათ.

მურვანოვები. მეფის სოლომონის კარის ვაქრები. ამათ იხსენებს ბესიკიც, კაი აღებ-მიცემა ჰქავებიათ ქუთაის ამ გვარის წევრთ. მურვანიშვილები კათოლიკობას ძველადგანვე დაკავშირებიან, ზოგნი სომხობას.

ფარალოვები. ძველი გვარი ქართველთა. მესხება არიან. სამცხის ვაქიერების გამო ზოგნი კათოლიკობას დაუკავშირდენ, ზოგნი გრიგორიანობას, ზონიც გათათრდენ. სომეხ ფირალოვები კახეთს და თფილის სცხოვრობენ, კათოლიკენი ახალციხეს სცხოვრობდენ და XVIII საუკ. სამცხილამ ვაქრობის მხრით ქუთაისს გადასახლდენ, იმერთა მეფის მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. იყენენ მართ-მადიდებელ ქართველ ფირალოვებიც. ამათგანი იყო გოდერძი ფირალოვი, მდივანი მეფე გიორგისა. ამ ფირალოვმა რუსეთის გარდასახლების შექდეგ გრიგორევი დაირქვა, დღეს გრიგორევი იწოდებიან. XVIII საუკუნეში რომში სჩანს ანტონ ფირალოვი ახალციხელი, შემდეგ ანტონი, კლავდინე, აგვისტინე, პეტრე. ანტონ ფირალოვს წერილებიც უწერია. ქუთაისში ამათ სახელი განითქვეს და მეფეების დროიდგანვე დაწყობილი კარგი აღებ-მიცემა ჩაიდღეს ხელში. დღეს ეს გვარი ვაქრობის მხრით ცნობილია ქუთაისს, თფილისს, ბათუმს და სხვაგანაც.

სოდოროვები. ძველადგანვე განთქმულნი ახალციხეს და კათოლიკობას დაკავშირებულნი. შემდეგ დროს ვაქრობის მხრით სჩნდებიან ქუთაისს, ვაქრობა აქვსთ ამათ იპერეთს, ოსმალეთს და სხვა კუთხეებშიაც. შემდეგ დროს ვაქრობის ასპარეზედ ამათგანია ლავითი, იოანე, სერაფიმი, მელქონა, ლაზარე, ივანე და სხვანი. თავიანთ დროს გამოჩენილი პირნი აღებ-მიცემის და სხვა საქმეთა ასპარეზედ.

ფეიქაროვები, ძველად ფეიქარიშვილები. ფეიქარიშვილები მრავლად სცხოვრებდნენ ქართლს, კახეთს, თფილის და სამცხეს. სამცხის ფეიქაროვები ძველადვე დაუკავშირდნენ კათოლიკის სარწმუნოებას. ალბ-მიცემასაც ძველად მოჰკიდეს ხელი და დაწინაურდნენ. შემდეგ დროს, ახალციხილამ ქუთაისში გადასახლდნენ, სადაც იმერეთის მეფის მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. იმერეთში მათ დაიწყეს ვაჭრობა და ვაჭრობის ასპარეზზედ თავიც ისახელეს, სავაჭრო საქმენი კარგად განაგრძეს. შემდეგ დროში, ანუ 1840 წლებში კარგად აღმოსწინდა ვაჭრობის ასპარეზზედ იოანე ფეიქაროვი, პავლე, ანტონი, სტეფანე და სხვანი. იმერეთის ერის წინაშე ამ პირთა კაი სახელი მოიხვეჭეს, ვაჭრობის მხრით დიდი პატივისცემა და თავაზი. ამიტომ იგინი ცხოვრებითაც წინ წავიდნენ, ღღეს ფეიქაროვებისა ქუთაისში კარგი მაღაზიები არსებობს რკინეულობის ალბ-მიცემა აქვსთ გამართული და უნდა ითქვას, რომ ჩინებულთაც აწარმოებენ თავიანთ ვაჭრობის საქმეებს.

ხოჯივანოვები. მეფის დროინდელი ვაჭარნი ცნობილნი გვანნი შეძლებით და ვაჭრობით.

იერიქოვი-ქუთაისის მოსულნი და ძველნი შეძლებულნი ვაჭარნი, ცნობილნი პირნი მეფეთა წინაშე.

მურადაშვილები. გამოჩენილი ვაჭრები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. 1790 წლებს შემდეგ მამუკა და გიორგი გრიგორიანობაზედ გადავიდნენ. ამათ შთამომავალნი არიან დღეინდელ ქუთაისის სომეხ მურადაშვილები. იყვნენ ვაჭრობით განთქმულნი და ცნობილნი მთელს იმერეთში: დავითი, იოსები, პეტრე, მამუკი, ანტონი და სხვანი, კათოლიკენი სჯულით.

შესარკოვები. სოლომონ მეფის დროს, ახალციხილამ გადავიდნენ და ვაჭრობაც დაიწყეს. ქუთაისში ცნობილ იქმნენ როგორც ალბ-მიცემის ხალხნი. ამათგანია მოძღვარი ვინმე მესხი-გვარამაძე.

გვარაშვილი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას. კარგი ცნობილნი ვაქარნი და სხვა და სხვა საქმეთა მწარმოებელნი. შემდეგ დროს ამათგანი იყვნენ: სიმონა, მელქონა, სტეფანე, პავლე, ანტონ, და გიორგი. კარგი ენერგიული ვაქრები იყვნენ.

• ნალბანდოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. ახალციხელნი, ვაქრობის მხრით ქუთაისს გადასულნი და მოვაქრენი მთელს იმერეთს, კონსტანტინოპოლს, ტრაპიზონს, ევროპას და რუსეთშიაც. ამათ კაი კავშირი აქვნდათ იაკობ ზუბალაშვილთანაც. XIX საუკუნის ასპარეზედ დიდის სახელოვანის ვაქრობით სჩანან ოსეთა, ანტონი და სტეფანე. ნალბანდოვების ძველი გვარი შოშიასშვილი ყოფილა. ანტონ ნალბანდოვი მეფე სოლომონ მეორის კარგი მცნობი ყოფილა და მასთან კარგი სანდო ერთგული პირიც, სოლომონ მეფე რომ ოსმალეთში გაიქცა 1810 წ. მანინ როგორც ერთგულნი ანტონ ნალბანდოვიც თან გაჰყვა მეფეს ვაქრობის მიზნით. (ხაშობი გრიგოლ ნალბანდოვისაგან). უკანასკნელ დროს ამათ ვაქრობა ბათუმშიც გადმოსცეს. აქ ვაქრობდა გრიგოლ ანტონის ძე ნალბანდოვი. ნალბანდოვებს და ზუბალაშვილს იაკობს ვაქრობა ერთად სტამბოლშიც ფართოთჲს ჰქონიათ გამართული. ნალბანდოვის გვართა წევრთა რიცხვი დღეს შემცირებულია.

ოქრომჭედლოვი. ცნობილნი მეფის სოლომონის დროს დიდის ვაქრობით. შემდეგ დროს ცნობილი ანტონი. ძველად კარგი ოქრომჭედლის ქარხნის მექონი. ამათი წინაპარნი ახალციხიდან გადასულან ქუთაისს და იქ ოქროსკედლობაც გაუვრცელებიათ, მის აღებ-მიცემაც. ოქრომჭედლის ხელობის და ვაქრობის გავრცელებას იმერეთში და კერძოთ ქუთაისს კარგი ღირსება აკრავს გარს.

ქორქაშვილები. კათოლიკის სარწმუნოებას ძველადგანვე დაუკავშირდენ XVIII საუკუნის ბოლოს პაპუნა და ბეყან ქორქაშვილები კათოლიკობიდან სომხის სჯულზედ გადავიდენ.

ეს ამბავი ბევრს ეწყინათ. 1803 წ. სოლომონ მეფის ბრძანებით იგინი ისევ კათოლიკობაზედ გადავიდენ. იყვნენ აზნაურის-შვილებიც და მასთან კარგი შეძლებულნი ვაქრობიც. შემდეგ იყვნენ გამოჩენილნი ვაქარნი: სიმონი, დავითი და სხვანიც, თავის დროს გამოჩენილი და ცნობილნი.

მატინაშვილები. კარგი ვაქრობი. მეფის წინაშე ცნობილნი. მატინაშვილები კათოლიკობიდან სომხობაზედ გადავიდნენ შესუილდით, მეფეს ეწყინა ეს ამბავი. მერე ისევ კათოლიკობას დაუბრუნდნენ. იყვნენ შეძლებულნი ვაქარნი.

ჭაჭაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობაზედ, მერე ვაქრობის მხრით ქუთაისს გადასახლებულნი. ქუთაისში გაბრიელი სომხობას დაუკავშირდა, ეს ეწყინა მის ნათესაეებს. აღებ-მიცემით შემდეგ სახელი განითქვეს მეფის წინაშეც. მეფის სოლომონ II ის დროს მომდევარ ვაქრობათ ითვლებიან ქაიხოსრო, პეტრე და ივანე. არ უწყით ესენიც გასომხდენ თუ არა. მეფემ სტუქსა გაბრიელი სჯულის გამოცვლის გამო და ამიტომ იგი ისევ დაუბრუნდა თავს სჯულს.

დათიაშვილები. ანუ სადათიეროვათაც წოდებულნი. მეფის სოლომონის წინაშე კარგად დამსახურებულნი და კარგი აღებ-მიცემის მექონიც იყვნენ. ძველადგანვე კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი და ვაქრობით წინ წასულნი, მეფე სოლომონს ისე უყვარდა ერთ სადათიერო, ანუ დათიაშვილი ნონია, რომ თავის საიღუმლო საქმეებსაცკი ანდობდა. ვაქრობის ასაპარეზედ ესენი ისე სახელოვნებდენ, რომ ძველადგან ამათ აზნაურისშვილობაც ებოძათ მეფეთაგან. მეფის სოლომონის შემდეგ ამათგან სახელი განითქვეს მრავალთა და მათ შემდეგ ვაქრობით აღდგომილან: სოლომონი, ოქანჯანა, იოსებ, ლუკა, გიორგი, სტეფანე, დავითი, იოანე, ანტონ, თომა, სადღეისოდ ეს გვარი შემცირდა.

აღიხანოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და შეძლებულნი ვაქარნი მეფის სოლომონის დროს.

ოსმალეთიდგან მრავლად მომტანნი სხვა და სხვა საქონლის.

ჰურადაშვილი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობა სთან, მესხები და გამოჩენილი ვაჭრობით მეფე სოლომონის დროიდან, შემდეგ დროებში ვაჭრობით განითქვენენ: გიორგი, პეტრე, დავითი და სხვანიც ახალ დროისანი.

ქუჩიბაშვი. ძველნი ვაჭარნი ახალციხიდან გადასულნი ქუთაისს და ცნობილნი ვაჭრები მეფის წინაშე.

ტატინიკაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და განთმულნი საკმარისად.

ოხიზიდაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და შეძლებულნი ვაჭრები ძველადვე.

ბაქრაძენი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი გვამნი და ვაჭრები მთელს იმერეთში. ბაქრაძეები კათოლიკის სარწმუნოების აწი ძველად მრავლად იყენენ, დღეს ძრიელ მცირედლა არიან.

საბაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი აღებ-მიცემით და გვარისშვილების კაცებით, ამათში ზოგნი მოწინავე სასულიერო პირნიც იყენენ. ვაჭრობით განითქვეს სახელი ძველადგანვე ახალციხეს, ქუთაისს, შემდეგ ბათუმს და სხვაგანაც. ახალციხეს გარეშე იგინი ვაჭრობით სხვა და სხვა ადგილებში აღმოსჩნდენ და ახალ დროს, ქუთაისში სჩანს შესამჩნევის სახელწოდებით ანტონ საბაშვილი, იგივე საბაევი. დღეს ქუთაისში და ბათუმში თვალთ საჩინოდ სჩანს ნიკოლოზ ანტონის ძე საბაევი—იგივე ძველად საბაშვილი. ამ ენერგიულს პირს კარგი სავაჭროები აქვს დახსნილი ქუთაისსა და ბათუმში. მისი სავაჭროების არსებობა ჩვენი ტომის ვაჭრობითი განვითარების ასპარეზედ მნიშვნელოვნად ჩაითვლება. დღეს ნიკოლოზ საბაევი ცნობილი პირია და მასთან კარგად მკოდნე და ენერგიული მოქალაქე ყველა საქმის ცოდნაში ცხოვრების და მოქმედების ასპარეზედ დღეს სადაცერთი და ორი სახელოვან ქართველთ კათოლიკენი გამოსჩნდებიან, იქ არც ნიკოლოზ ანტონისძე საბაევი გა-

წოაკლდება. ქუთაისსა და ბათუმში მასჩინებულად მიჰყავს თავის საქმეებზე. შეუძლებელია რომ იგი რამე საზოგადო და საქველ მოქმედო საქმეთა სამსახურს უკან გაუდგეს, მოერიდოს. კათოლიკეთ ეპისკოპოსი რომ მოვიდა ბათუმში. მაინც მან ამის სახელში ისადგურა.

სიათაშუალები. ხითაროვები მრავლად სცხოვრებდნენ სამცხე-საათაბაგოს. ძველად, ქართველ დევნელების გამო ზოგნი საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებში გადასახლდნენ, ზოგნი ოსმალში წავიდნენ. ვინც სამცხეს დაშენ იგინი ყველა კათოლიკობას დოუკავშირდნენ. ზოგნიც გრაგორიანობაზედ გადავიდნენ. ამ გვარის წევრთა ძველადგანვე განითქვეს სახელი ვაქრობით. ზოგნი ვადასახლდნენ ქუთაისში და ვაქრობა დაიწყეს. სადაც მართლაცა და ფეხი წადგეს წინ ვაქრობით და აღებ-მიცემით.

ჩარქაშელები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკის სარწმუნოებასთან. ვაქრობით ამათაც დიდი შრომა გამოიჩინეს სამცხეს, მერე სამცხილამ იმერეთში გადასახლდნენ. იმერთა მეფის წინაშე მათ ვაქრობით დიდი სახელი და ნდობა მოიპოვეს, მასთან პატივის ცემაც. ამათმა სახელმა და საქმეებმა იქამდე მიადწია, რომ იგინი მეფეთაგან დაჯილდოვებულნი იქმნენ აზნაურისშვილობითაც. თავის დროს მათ დიდი სახელი და მნიშვნელობა აქენდათ იმერთა მეფეთა კარის კაცთა შორის. სამწუხაროდ მეფისთან ამათ დაახლოვებულ კავშირის შესახებ ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს. სადღეისოთაც ბევრი არა ვიცით რა, თუმცა ძველად განთქმულ ჩარქაშელების შთამომავალნი დღესაც სცხოვრებენ ქ. ქუთაისს. ვაქრობით და აღებ-მიცემით ძველ ვაქრობით შემდეგ დროს ცნობილნი არიან: ივანე, იოსები და პეტრე.

გელაზაროვები. ძველადგანვე დაუკავშირდნენ კათოლიკობას და სახელიც განითქვეს ვაქრობით. შემდეგ დროს ქუთა-

ისში გადასხლდენ და აქ დაიწყეს აღებ-მიცემა. სოლომონ მეფის დროს და შემდეგაც 1825 წლებში ქუთაისში ვაქრობის ასპარეზედ სჩანან ანტონი, სტეფანე და სხვანიც.—უცხო-ქვეყნებშიაც მავალნი აღებ-მიცემისათვის. მათ მომდევარნი დღესაც სცხოვრებენ ქუთაისს.

ხოჯივანაშვილი. დღეს ხოჯივანოვები. კათოლიკობას ძველადგანვე დაუკავშირდენ და ვაქრობის მხრით XVIII საუკუნის ბოლოს იმერეთში გადასახლდენ. ქუთაისში გაიმაგრეს ფეხი და აღებ-მიცემით წინ წავიდნენ. ამ საქმით იგინი საკმარისად დაწინაურდენ და გამაგრდნენ. შემდეგ დროს სოლომონ მეფესაც დაუახლოვდენ და ქუთაისში იქმნენ ცნობილნი როგორც საპატია პირნი. შემდეგ დროს ამ გვარიდამ ვაქრობის ასპარეზედ სახელოვნებით აღმოსჩნდენ პეტრე და სხვანიც. უახლეს დროისას არ ვასახელებთ, მათი ცნობებაც არ გვაქვს.

ხეჩინაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას. ქუთაისში განითქვეს სახელი ვაქრობით სოლომონ მეფის დროს. შემდეგ დროს, ვაქრობის ასპარეზედ კაის მხნეობით აღმოსჩნდენ დავითი, სტეფანე, ბენიამინ, პეტრე, სიმონ, ბესიკა და სხვანი. ქუთაისში აღებ-მიცემის ასპარეზედ ამათ კი ადგილი ჰკავებიათ ერთ დროს.

ჩიღინგაროვები ახალციხელები, ძველადგანვე ცნობილნი და განთქმულნი აღებ-მიცემით ქუთაისს, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან.

გოზალოვები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაქრობის მიზნით ქუთაისს გადასახლებულნი და მოვაქრენი მეფეთა დროიდვანვე.

რაც აქ მოვთვალეთ, უნდა ითქვას, რომ XVIII საუკუნის შემდეგიდამ, იმერეთში, ათჯერ ამაზედ მეტა ვაქრებიც იყვნენ, რომელთაც ვაქრობა აქენდათ გამართული ოსმალეთის, სპარსეთის, ინდოეთის, ევროპის ყველა ერში და რუსეთშიაც, აქ ყველას მოთვლა ძნელია, რადგანაც ცნობები არ გვაქვს, თუმცა ამბათ კი გვაქვს გაგონილები სხვა და სხვა გვარნი, რომ ესა

და ეს გვარის წევრი ამა და ამ დროს ესა და ეს ვაქარი იყოვო. ესეც კმარა იმის საფუძვლად, რომ ვიცოდეთ, თუ იმერეთში, იმერთ მეფეთა დროს, მარტოვ კათოლიკეთა ვაქრები რა რიცხვის და ზომის იყო. უნდა დაუმატოთ, რომ იმე დროს, ქუთაისში მრავლად და მეტად მრავლად იყვნენ გამრავლებულნი ებრაელთა ვაქრები, სომხები და ადგილობრივ იმერთა მცხოვრებთ შოქალაქეთა შეილებიც. სომხები იმერთში თფილისი-დამ სახლდებოლენ და მკირედ ახალციხიდან. ესენი მრავლობდენ დიდათ ქუთაისს, ორპირს, ფოთს და სხვაგანაც. იმერთა შორას ვაქრობის აღორძინების შემდეგ ამათმა რიცხვმა იმერთში დიდათ იკლო.

პარასკევობა-ანუ იარმუკობა იმერეთში.

პარასკევობა, ანუ ბაზრობა ქუთაისში იცოდნენ ძველადგანვე. ბაზრობა იმართებოდა ქალაქის შუა გულ ალაგას, ვაქრები იხდინდენ სამეფოდ ერთ ნაწილს, სამოურავო და საქალაქოვ ცოტას. ვაქრობის დროს, ყველა ხელოსანი თავის ნამოქმედართ იხდიდა ხარკს. ხარკში აძლევედენ სიმინდს, ღომს, პურს, ქათამს, ღორს, ცხვარს, სხვა საკლავ საქონელს. ფრინველს, ღვინოს და ფულსაც. ქუთაისში კვირის იარმუკობა შემოვიდა 1830 წლების შემდგომი დამ.

ოზურგეთშიაც ასევე იცოდნენ, პარასკევობას დიდი ძალი ვაქრობა იცოდნენ. ვაქრები და ხელოსნები საგურიელოს ხდილობდენ, ამის მასალები მე შევკარბე. ხარჯი ძრიელ მკირედ არის განაწილებული ვაქრებსა და ხელოსნებზედ, ესენიც თავიანთ ნაწარმოებით იხდიდენ ხარკს. ოზურგეთში პარასკევობა სჩანს 1803 წლიდამ წინა დროის არ ვიცით.

ხონის-ვაქრობა და პარასკევობა სჩანს 1830 წლიდამ. ხოლო ამ დროს იქ ისე ყოფილა განვითარებულ აღორძინებული, რასაც ნიდაგი და ნათესავობა შორს უნდა მიუწვდებოდეს, თიქთმის XVIII საუკუნეში, ვინაიდგან ხონი ძველ

დროს ნამდვილი ბოლაზი იყო მოხერხებულის ვაჭრობით-
სხვა და სხვა ქალაქებშიაც ასე და ამ გვარად, პარასკევობა
აველგან იცოდნენ. ყველგან იყო ვაჭრობა გამართული და
ყდგილობრივ საქონელთ გარდა სამზღვარ გარეთელ საქო-
ნლითაც ვაჭრობდენ. საქონელი შემოჰქონდათ მრავლად ახა-
ლციხელ ქართველ კათოლიკეთა და ებრაელთაც. ებრაელებმა
თითქმის ყველგან იცოდნენ პარასკევობა და ვაჭრობა სადაცა
იგინი სცხოვრებდენ.

ფულად გადიოდა იმერული ფარა და ოსმალური ფული,
ყურუში, ოქრო და სხვანი, ქართული ფული და საპარსულიც.
საზოგადოათ იმერეთში პარასკევობა ცოცხლად და მრავლად იცო-
დენ. ზოგნი ამბობდენ, რომ პარასკევს ვაჭრობა მიტომ განუ-
წესებიათ, რადგანაც ეს დღე ქრისტიანთათვის მძიმეა, შავი
დღე არის და მიტომ ვაჭრობაც ამ დღეს დაუნიშნავთო. ზო-
გნი ამბობდენ და ჩვენც ვფიქროვთ, რომ ეს უნდა იყოს
დაშთენილი ოსმალთა გავლენის დროიდან, როცა იმერეთი
ოსმალთ ეკავათ და მათ ჩვეულებათ აქენდათ ჭკმა დღეს, ანუ
პარასკევს, სადმე დიდ სოფელში, სადაც ხალხი ჯამეში სა-
ლოცავად თავს იყრიდა, ამიტომ ხალხის გამო ვაჭართაგან
ვაჭრობაც იქვე, მათ ახლოს იმართებოდა. ასე და ამ გვარად
მე ვფიქრობ, რომ ჩვენებური პარასკევობა პარდაპირ ამის
შედეგი უნდა იყოს, რადგანაც დღესაც ოსმალეთის სა-
ქართველოში, ქართველ მაჰმადიანები, ჯუმა დღეს, ჯ.ჩეს
ვერდით, პარასკევობას სწორედ ამ აზრით ახერხებენ და
მართავენ.

პარასკევობას სხვა და სხვა ვაჭრებთ გარდა თვით ყა-
სპებიცკი მისდევდნენ და საკლავს ხოცავდნენ, მაგალითებრ
ძროხას, ცხვარს, თხას და ღორს იქ. სადაც ოსმალთა დიდი
გავლენა არ აქენდათ. ეს ჩვეულება ოსმალეთის საქართველოში
დღესაც აქვსთ. პარასკევობა იმერეთის ზოგი ერთს დაბებში
დღეჟდევ დაშთენილი, ნამეტურს ხონში, სამტრედიას და ფოთში
პარასკევობა ძველად ვრცლად ცოდნიათ, სადღესოდ იგი იქ
მკაცრად დაეცა. უნდა მოგახსენოთ, რომ იმერეთში რამდენ

ხდაც უცხოეთის საქონელი შემოჰქონდათ, იმაზედ მეტს ადგილობრივ გაკეთებულს აქენდა გასავალი, ძნელად, რომ ვაქრებს ადგილობრივ ნაწარმოების საქონლისკი არა ჰქონიყოთ რა გასყიდათ მიტანილი.

პარასკევობის წესიერება დადგენილი და დამტკიცებული იყო მეფე და მთავრებთაგან, რაის მსგავსი პარასკევობის წესიერების დაცვის დამტკიცება მეც მაქენდა. ბაზრობის ყოველივე წესი, რიგი და აღებ-მიცემის მოპყრობა დიდის კანდიერებით და თავაზით არინ დასაბუთებული და დამტკიცებული. დიდს ქალაქებში პარასკევობას ყოველთვის მოურავი ადევნებდა თვალ ყურს და ყველა წესიერებას ეს იცავდა. ესევე ჰკრეფდა ხარკს. გვითქვამს და კიდევაც ვიტყვი, რომ პარასკევობას ვაქრები და ხელოსნები ერთობ ცოტა ხარკს იხდიდნენ.

პარასკევობა ხანდის ხან გაგრძელდებოდა რამდენსამე დღესაც.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ბევრს ალაგას, პარასკევობა იცოდნენ წელიწადში ერთხელ, ე. ი. დიდი იარმუკობა, სადაც აუარებელი ვაქრები იყრიდნენ თავს. აქ დიდი ვაქრობა აქენდათ მათ გამართული, დიდი აღებ-მიცემა და საქმეებსაც ფიცხლავ და ცოცხლივ აწარმოებდნენ. ასეთი იშვიათი იარმუკობა იმერეთში ერთობ ხშირად იცოდნენ. სადაცკი იცოდნენ, იქ ვაქრობა და აღებ-მიცემაცკი კარგად აქენდათ დაყენებული და ყოველ საქმეს დიდის მოწინებით და ფაქიზათ ასრულებდნენ. ასეთ იარმუკობასაც თავისი გადასახადი აქენდა მეფისაგან და მთავრებთაგან დადგენილი და განწესებული. ამიტომ ვაქრებს და ხელოსნებს მეტს ვერაინ რას წაართმევდა, რადგანაც ყოველმა პირმა, ვაქარმა თუ ხელოსანმა კარგად იცოდა-საიარმუკოდ, სამეფო და საწთავრო გადასახადი. ხარჯიც ერთობ მცირე იყო და მიტოვებულად რომ ასეთი დიდი, მაგრამ იშვიათი იარმუკობაც წინ მიდიოდა და ხალხში მრავლდებოდა,

პარასკევობა და ვაქრობა იმერეთში თუ სადამდე იყო გავრცელებული სოლმონ მეფის დროს და მასზედ წინეთაც,

ეს იქედამაც კარგად სჩანს, რომ როგორც სოლომონ პირველს XVIII საუკუნეში, ისევე სოლომონ მეორეს საეპიკრო წესიკვი-
ქენდათ გამოცემული. ანუ მაზანდა, ასეთი: მაზანდობის.
ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. ერთი ასეთის მაზანდის დიდი
ჟურცელი, ლურჯს ქალაღზედ ნაწერი აქენდა ს. მერკვალაძეს.
იკი ლურჯ ქალაღზედ იყო ნაწერი და საეპიკრო საქონელთა
შორის მოხსენებული სყო ყოველისფერი საქონლისაქონელი და
ქასთან ფასებიც ზომიერა. სასწორის ანუ საწონის ზომა,
რიცხვი და სხვანი უმეტესად ოსმალურის სახელებით მო-
იხსენებოდა.

უნდა ითქვას, რომ როგორც ქალაქ თფილის, ვორს,
ახალციხეს და სხვაგანაც, იმერეთის ქალაქებშიაც ნიხრი ერთობ-
ქირე ყოფილა, ყოველივე იაფი ყოფილა და მასთან კარგი,
სუფთაც. ყოველივე ავგილობრივ ხორაგეულობის და გამო-
ნაყვანის ისეთი იაფობა ყოფილა რომ მასზედ ლაპაჩაკი მე-
ტიც არს. დრო იყო ისეთი და იაფობაც თან ახლდა მას.
მაზანდის წერილები ჩვენი მეფეების დროს ყოველთვის ეძლე-
ოდათ ვაჭრებს, თიჯქმის ყოველ თვეს. ასეთი მაზანდის წე-
რილები მზაელად არს დაშთენილი კავკასიის მთაყარ მართე-
ბლის არქივში, საიდაჩაც ჩვენ ვერ ვსარგებლობთ, მათი ნა-
ხვა და გაცნობა კი მეტად კარგი იქმნება. ორი მაზანდის წე-
რილი „იფერია“-შიც იყო აღწე დაბეჭდილი და იგი რუსუ-
ლად სთარგმნეს. ეს მაზანდის წერილები ჩვენ ველარ ვიპოვეთ-
თორე აქვე მოვათავსებდით. ხოლო იმასკრ ვიტყვი, რომ
სოლომონ მეფის მიერ გამოცემული მაზანდის წერილიც დაკა-
ჩაგულა მპოვენელის ხელში, სამწუხარო კია ასეთი ძველი
საინტერესო ცნობების დაკარგვა.

ვაჭრობა და აღებ-მიცემა ოზურგეთში.

რამდენათაც ოსმალთა მფარველობა დასაღუპი იყო ქართველთა გვარისთვის, იმდენათვე იგი სასარგებლო იყო მეზობლობის, ვაჭრობის და აღებ-მიცემის მხრითაც. ოსმალთა იმპერიის სიახლოვემ, ზღვამ და მასზედ მოგზაურობამ გურიაში აღადგანა ვაჭრობა. ამ გარემოებამ კი გავლენა იქონია და ოზურგეთი საყურადღებოთ გახდა ქართველთათვის, მას ყურადღება მიაპყრეს ახალციხელ ქართველ კათოლიკეებმაც, გორის, ქართლის და სხვათა ქართველთაც. ახალციხელნი ვაჭრობისთვის ხშირად მსვლელობდნენ გურიაში.

ძველადგან ანუ XVII საუკ. გურიაში საზოგადოთ და კერძოთ ოზურგეთში, ვაჭრობის ვრცელების საქმეს ხელს უწყობდნენ კათოლიკის ბერებიც რომელთა რიცხვი იქ ყოველთვის, საკმარისი იყო. გურიაში ძველადგანვე აღორძინდა ვაჭრობის და ხელოვნობას გარეშე ზღვაზედ მგზაურობაც. აქ არსებობდა თითქმის ყველა ხელობა, ყველა სავაჭრონი და მასთან საქარხნო სამუშაონიც.

ვაჭრობის და ხელოვნობის ასპარეზედ უმეტესად გურულები იყვნენ და აქა იქ ბერძნებიც ერივნენ, მასთან ოსმალინი და ქობულეთელინი ქართველ მაჰმადიანებიც. ოზურგეთში ქართველ მაჰმადიანთ ვაჭრებთ რიცხვი ძველადგან ვიდრე 1850 წლამდე ნაღუჭანზედ მეტი იყო. ისევე სხვების და ქართველ კათოლიკეთაც (იხ. ამის ძველი ცნობა სხვაგან).

ვაჭრობისათვის განწყობილი იყო თვით იარმუკობაცკი ანუ პარასკევობა. პარასკევობა აქ ფართოთ სწარმოებდა და

ნამეტურ დაბასა და ქალაქებში ხალხი საქიროვებდა, ამიტომ იარმუკობა—ანუ პარასკევობა აქ ფართოთ სწარომებდა და ამ დღის ვაქრობილამ აღებ-მიმცემნი და ხელოსნები საგურ-იეულოდ და საბატონოთ ანუ სამოურავოდ ხარკსაც იხდიდნენ, ზოგნი ფულით, ზოგი ფართლით, ზოგიც სხვა ნივთებით, ვისაც რა უწყობდა ხელს იგი იმით ხდილობდა თავის ვალს.

ამისთვის წესებიც, ი ყოფილა გურულებისაგან დადგენილი და განწესებული. თუ ვის რა უნდა გადაეხადნა ხარკათ. მაგალითებრ მეფართლეს თავის წილათ რა უნდა მ-ეცა ხარკად, ისევე მეწულეს, თერძს და სხვათაც ამ გვართა. ამის წესები ისე იყო მოწყობილი, რომ მკურჩრის სამთავრომ დაწერილებით იცოდა ისიც, თუ ოზურგეთის იარმუკობაზედ რამდენი ვინ ვაქარი დაესწრებოდა, ხელოსანი და ვინ რითი ივაქრებდა. ამათი გვარი და სახელებიც იცოდნენ, სადაც ყოველთვის გვარი და სახელითაც იანუსხავდენ იმ გარემოებას თუ ვის რა უნდა გადაეხადნა თავის წილად. ასეთ ნუსხათა აღწერის წიგნებმა ჩვენ დრომდისაცკი მოაღწიეს და ერთს ხელთაწერში ანუსხულია 1800 წლის შემდეგ დროის ისეთი ცნობები 1810 წლამდე, ვიდრე ეს სამთავრო თავის ავტონომიით გაუქმდებოდა. ცნობებიდგან სჩანს, რომ გურული ვაქრები შინაურ ნაწარმუებთა გარდ ჰყიდნენ თვით უცხოეთის საქონელსაც და ნამეტურ ოსმალეთიდგან შემოტანილს. ამიტომ გურული ვაქრები ძველადგანვე მგზავრობდნენ შავი ზღვის ნაპირას მდებარე ქალაქებში და იქ აღებ-მიცემას აწარმოებდნენ, ასევე გადიოდნენ ტრაპიზონს, სტამბოლს და სხვა კუთხეებშიაც. აღსანიშნავია, რომ გურულებს სიმინდი გურიილამ საბერძნეთს, ანუ ოსმალეთში ადრიდგანვე გაქონდათ და ჰყიდდნენ, სჩანს ოსმალეთში არამც თუ დღეს, არამედ ძველადგანვე ყოფილა სიმინდის მოსავალი დიდს საქიროებაში. ეს ყველამ იცოდა ძველად და ამიტომაც ყოველი გურული მეცადინობდა ამის აღებ-მიცემის მოწყობა—განვითარებას.

ოზურგეთელ ვაქრობას და აღებ-მიცემას ხელს უწყობდა კიდევ ის გარემოებაც, რომ იგი საქრისტიანო სამთავროს ხელში იყო და აქ თავისუფლად ზოდოდენ ახალციხის ვაქრები და საქონელი გადმოჰქონდათ გასასყიდთ და ქართველ მაჰალდიანებზე მიტომ ეტანებოდენ აქ ოსმალეთის საქონელით, რადგანაც აქ ვაქრობას კი გასავალი ჰქონდა და მეორე-ერთი ენის ცოდნა და მონათესაეობაც უფრო აკავშირებდა მათ ურთი ერთობას. ამ გარემოების წყალობა გახლდათ რომ ახალციხის კათოლიკეთა გურიაში არამც თუ მისვლა მოსვლა განავრცეს, არამედ მათ გურიის მთავრებთანაც კი განწყობილება ჰქონდათ. იგინი მათ ყოველთვის ერთგულობდნენ, უაღრესათ პატივსაც სცემდენ. ასეთ ცნობილ კათოლიკეთაგან რამდენიმე ოჯახი სიანს ძველად და ერთი ამ ოჯახთაგანია და ამათი გვარის წევრნი — ძველად ცნობილის თუმანიშვილებისა, რომ ღნიც ოზურგეთში ძველადგანვე სცხოვრობდენ აღებ-მიცემის მხრით, მრ.წვეულობის და ხელოსნობისა. ესენი იქ გურიელების დროდგან ისე გამოჩენილ და პატივცემულნი იყვნენ, რომ მათ ყველა კარგად იცნობდა ყველამ იცოდა თუმანიშვილების აღებ-მიცემის ვითარება.

ოზურგეთელ კათოლიკ თუმანიშვილების წინაპარნი ქართლის სოფ. ხელთუბნელები ყოფილან, უქვევლია თავადის-შვილები და აქვე დაკავშირებულნი კათოლიკის სარწმუნოების, რადგანაც დღემდე ვიცით ჩვენ რომ კათოლიკ თუმანიშვილები გორსა და ხელთუბანს ჩვენს დრომდისაც სცხოვრობდენ. ამ თუმანიშვილების გვარში დაშთენილია ასეთი თქმულება: თუმანიშვილები ხელთუბნელები არიან. ქართლს ლეკები დასცემიან და ახალციხისკენ ტყვეები წაუყვანიათ, სავათა შორის, ამ ტყვეებში თუმანიშვილებიც რეულან. ლეკებს ეს ტყვეები ახალციხეში დაუტოვებიათ თუ დაუყიდნიათ ქრისტიანებზედ. ამ სახით თუმანიშვილებიც ახალციხეს დაშთენილან, აქ უცხოვრიათ, აქ იგინი შესჩვევიან აღებ-მიცემას, ანუ ვაქრობას, შემდეგ დროს, ამათ ამის საქმე აქეთ კარგა წასვლიათ, ალო-

რძინებას მისცემიან, მერე ვაქრობი; მხრივ საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უწყევით მგზავრობა ნამეტურ ოზურგეთს, რაც ახალციხეს ახლოდ ესამზღვრებოდა.

ასე და ამ გვარად, თუმაწიშიღლები ოზურგეთში XVIII საუკუნეში უნდა იყვნენ გადმოსულნი. ამას ექვი არ უნდა. ამათი წარმატება და გვაროვნობის მთავარ გუბრიელსაც კარგად სკოდნია, იგა ამათ განსაკუთრებით ყურადღებასაც აქცევდა, პირველი როგორც გვარიწვილს და მეორე როგორც ოსმალოს ქვეშევრდომს. საქმე ისე მოეწყო და ოზურგეთში თუმაწიწვილელს ისე კარგად წაუვიდათ წარმოება რომ იგინი სყოველთაოდ იქ დაშტენ საცხოვრებლად, თითქმის ადგილობრივ მცხოვრებთა რიცხვში იგულისხმებოდნენ, საყოველთაოდ იქ მიეცნენ ცხოვრებას და აღორძინებას. XVIII საუკუნის შემდეგ, ოზურგეთის ქართველ კათოლიკეთა თუმაწიწვილებთ შორის საკმარისად სახელოვნებდა სტეფანე პავლეს ძე თუმაწიწვილი.

სტეფანე პავლესძის დაბადება შეკავშირებულია XIX საუკუნის ხანასთან, იგი გარდაიცვ. 1890 წ. თითქმის 90 წლისა. მაშასადამე ამას მამა პავლე XVIII საუკ. პირია. სტეფანემ პირველი დრო ცხოვრებას ოზურგეთს გაატარა, მის მერე ქუთაისს გადასახლდა და იქ გარდაიცვალა. სტეფანე მოხერხებული პირი ყოფილა თავის დროს ამას გურაილდგან აღრიდგანვე დაუწყვია მგზავრობა ევროპისაკენ. გურიილამ პირველად ამას გაუტანია ევროპაში აბრეშუმის ქიის ჰარკი გასასყიდათ, შემდეგ იგი ხშირად დადიოდა, მგზავრობდა და თავის აღებ-მიცემას განაგრძობდა. ერთდროს ეს რომ წავიდა და საქონელი გაიტანა გასასყიდათ, იმ დროს მას ნიაპოლშიაც მოუხდა მისვლა, დარჩენა დავაქრობა. სწორედ ამ დროს, ნიაპოლს გარს გარიბალდი შემოეკრა თავის ჯარით. ამის ამბები სტეფანე პავლეს ძეს ძრიელ კარგად ახსოვდა თურქე და მის შესახებ ლაპარაკიც იცოდა.

სტეფანე პავლეს ძემ თავის დროის კვალად. როგორც

ძველმა კაცმა ძრიელ ბევრი ძველი ამბები იცოდა თავიანთ გვაროვნობის შესახებ. ამათ გვარის შესახებ მას სხვა და სხვა ძველი ცნობებიც ჰქონია შეკრებილი. ამას გარდა სკოდნია ძველ ქართველთ ვაჟართა აღებ-მიცემის ამბები და ნამეტურ ხალციხის ვაჟრების, ოზურგეთის, ქუთაისის და სხვათაცა, რომელნიცკი მაშინ აღებ-მიცემობდენ და ხალხს ემსახურებოდნენ. გურიის, სამეგრელოს მთაერების შესახებაც ბევრი ცნობები ჰქონია და ისევე ახალციხის ფაშებზედ, ოსმალოს გამგეობისა და სხვებზედაც მრავლად სკოდნია ცნობანი. სამწუხაროდ, მას თავის დროს ვერაინ შეხვედრია ისეთი პირი რომ ასეთ პირისაგან ესარგებლნა და რამე ძველი ცნობები დაეწერა, ყოველივე მასთან გაქრა და მოისპო. ისეა კარგად ვიცით და ეს მე მიაძმო მახილ ალექსანდრესძე თუმანიშვილმაც, რომ სტეფანე თუმანიშვილი მეტად მახილ გონიერი კაცი ყოფილა და მრავალ ძველ ამბებთა მცოდნე. ნამეტურ ვაჟრობის, აღებ-მიცემის და შემდეგი დროის საქმეებისა ქუთაისში.

შესავსებლად თუმანიშვილების გვარის წევრთა მრეწველობის და აღებ-მიცემის შესახებ დამატებათ ვიტყვით კიდევ შემდეგს მოთხრობილს ამბავს.

გურიაში, ძველადგან უმეტესად სიმინდის არყის ხდას მისდევდენ. თვითქოს ქაჯის ხმარება და მის არყის გამოხდა მათ არ სკოდნიათ. ოზურგეთს და დუაბზუს პირველად კარგი არყის დიდი ქარხანა გაუხსნია ალექსანდრე თუმანიშვილს და ამ ქარხნის საშუალებით უფრო საფუძველიანათ მოფენილა გურიაში არყის ხდის ხელოვნობა ხელოვნურად. სხვა რამ ცნობები ამ არყის ქარხნის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ჩვენის ზოგი რამ ცნობების შესამოწმებლად და გურიაში ქართველ კათოლიკეთაგან ვაჟრობის ქონვის და აღორძინების გამო მოვიყვანთ შემდეგ გადმოსცეპასაც.—, ოზურგეთში, ძველად გურიელების დროს, დიდათ სახელოვნებდა თომა თუმანიშვილი. ეს იყო გურიელების მახლობელი პირი, მეგობარი, ვაჟარი სასახლის და სხვა და სხვა ამბების წამლებ მომტანიც.

თომა ოზურგეთში სცხოვრებდა ცოლ-შვილით, მისი შვილები იყვნენ და არიან: იოსები, მიხეილი და ალექსანდრე. ეს პირნი გურიაში არიან აღზრდილები და მათი ცხოვრება აღორძინდა იმ დროს, როცა გურულებმაც თვალი გაახილეს. ვაჭრობის ასპარეზედ ამისთვის მათ კაი შრომა მიუძღვისთ. მაგალითებრ პირველად ამათ როსტოვიდამ მოიყვანეს პურის მცხოვრებლები და ოზურგეთში პურის ცხოვრა დაიწყეს. პურის ცხოვრის აღორძინება ოზურგეთში ამათის ცდითა და შრომით იწყება. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენდა სამწუხაროდ, გურულები ძველადგანვე პურის ცხოვრას სულ არ მისდევდენ, მათში ღომი და სიმინდი იხმარებოდა ყოველთვის. პურის ცხოვრას და ქამას გურულები 1840 წლების შემდეგიდამ შეეჩვივნენ. პურის საცხოვრთა განყოფილებანი მათ აქვენდათ ფოთს დქუთაისსაც, ფურნის პურის ცხოვრის საქმეს აქაც ისეთი მნია შენელობა აქეს, ხოლო თონის პურის ცხოვრაკი აქ მეფეების დროიდგანვე იყო გავრცელებული, რადგანაც რაქველი მეთონევი არამც თუ ქუთაისს, არიმედ თფილისშიაცკი გადმოდიოდენ. თვით XVIII საუკუნის დამდეგს, 1795 წ. უბღურებამდის. თფილისში რამდენიმე ოცი მეპურის საცხოვრები იყო, რომელნიც რაქველებს ეკუთვნოდათ.

თომა თუმანაშვილი ოზურგეთში პატარა მისულა სავაჭროდ, იგი დადიოდა სტამბოლოს და სხვა ქვეყნებშიაც. თავის დროის კვლად იყო მცოდნე და მოხერხებული პირი. შემდეგ დროს ამის შვილებიც ისევე იწურთნებოდენ და გურიაში ვაჭრობის ასპარეზს საკპარისად აფართოვებდენ. ამათმა ცდამ გურულებს ფართოდ შეუწყო ხელი ვაჭრობისთვის. თორემ გურულები სულ არ მისდევდენ ვაჭრობას. 1853 წ. ომამდის, ოზურგეთში 52 ვაჭარი ოსპალიდამ მოსული ქართველ მაჰმადიანები იყვნენ. ამ ცნობას ერთი ძველი წერილი ამტკიცებს, რომელიც ადრე მოვიპოვეთ. აი ამ ძველი ცნობის შინაარსი:—, 1853 წ. ოზურგეთში მოვაქრე

ოსმალით რიცხვით 52 კაცს, გამოეცხადათ, რომ რადგანაც რუსეთს ოსმალეთთან ომი უხდება, ამიტომ თქვენ თქვენს სახელმწიფოში უნდა წახვიდეთო 52 ვაჭარი თხოვნას აძლევს მთავრობას და ავალებს, რომ, — რადგანაც აქ დიდი ნიასია გვაქს გურულებზედ დაფანტულა, ამიტომ ნება მოკვებეთ, რომ ცოტა ხანს დაჯდეთ და ნისიის საქმე გაფასწიროთ ავკრიფოთო. და სხვანი. ასე იყო თურმე გურულებში რომ მათში უფრო მუსულმან ქართველნი ვაჭრობდენ. თომა თუმანიშვილმა და მისმა შვილების საქციელმა კი გურულებზედ უკეთესად იმოქმედა და ქრისტიანებმა ქრისტიანები უადვილესად წაახალისეს ვაჭრობის ასპარეზედ. ასეთივე დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ვაჭრობის ასპარეზედ სტეფანე თუმანიშვილს და მის შვილს პავლეს, რომელნიც კარგა ხნის მომსწრე პირნი არიან გურიელების მართვა-გამგეობისა.

ოზურგეთს და მის მიდამოებში ესენი აწარმოებდენ ყველა ნაირ საქონლისა ვაჭრობას და წარმოებას. თავიანთ დროის კვალად ესენი შეძლებულნი პირნი იყვნენ. თვითოველ მათგანს აქვს კარგი მნიშვნელობა გურულების წაქეზებაში ვაჭრობის ასპარეზედ ასეთ ამაგის გამო გურულებმა ერთხელ ამათი გაძევებაც განიძრახეს, მაგრამ ამოდ. ამათვე გახსნეს არყის ქარხანა საჯავახოს, რასაც რასაკვირველია თავისებური მნიშვნელობა არ მოაკლდება არყის ხდის ცოდნის გავრცელების ასპარეზედ გურიაში. როგორც იმერეთში, გურიაშიაც ძველადგან არ მისდევდენ არყის ხდას მრავლად და ოსტატურად. თუმანიშვილებს ოზურგეთში, მასთან მთელს გურიას და გურულების წინაშე, რაისა გამო მათ თვით გურიელებიც აძლევენ სსვა და სხვა მოწმობას და წერილებს გურიაში სინდისიერად ვაჭრობის და აღებ-მიცემის წარმოების გამო. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენის ვაჭრობის პატივ საცემლად და მის მნიშვნელობის საცოდნელად ეს გურიელების მოწმობაც დიდი რამ გახლავსთ. მე ასე ვფიქრობ და ვგონებ ამას ექვიც არ

უნდა. ასეთი იყო მნიშვნელობა თუმანიშვილების¹⁾ აღებ-მიცემის გურიასა და ოზურგეთში და მიტომაც ემადრიელებოდენ მათ გურულების უმეტესი ნაწილი და გურულებაც.

გურიის ერის ვაქრობით განვითარების შესახებ დიდი ძალი მასალები იყო დაშთენილი ოზურგეთის სამაზრო გამგეობის არქივში. 1896 წ. 120 ფუთი ძველის დოკუმენტების, საგვარეულო ცნობების, სავაჭრო და სახელოსნო მოწმობის, ფუთობით გაყიდეს და მით დაიღუპა დიდი რამ ძალი მასალები გურიისთვის. დაუფასებელი, ჩვენგან მოუფიქრებელი და მოსაზრებულა ცნობები. ზოგი რამ ცნობები მე შევკრიბე და ყოველივე ჩემი ცნობები იქილამ ამოვკრიბე.

გურიაში რომ კათოლიკობა წინ მიდიოდა XVIII საუკუნის შემდეგიდამ, ეს მისი საქმე გახლდათ, რომ ახალციხე გური-აზედ ახლო არის. როგორც გურულებს ემარჯვებოდათ ახალციხეში გადასვლა, ისევე ახალციხელები გადადიოდნენ გური-აში, ნამეტურ ოზურგეთში. გურიის მთავრებს კარგათ ესმოდათ ვაქრობის მნიშვნელობა და ამიტომ სამცხიდან ვაქრებს იგინი დიდს ჰატივსა და თავაზსაც აგებდენ. გურიის მთავართა და სამცხელ ქართველ კათოლიკ ვაქრებთ შორის ამხანაგური კავშირი ისე იყო დაახლოვებული და განცხოვლებული, რომ თვით მთავრებიცკი ხშირად სესხულობდენ მათგან ფულს და ნისიათ იღებდენ სხვა და სხვა ნივთებს. ქართველ კათოლიკე ვაქართათვის გურიის ქ. ოზურგეთი მითაც იყო კარგი, რომ ეს ქალაქი ბათუმსა და ზღვის ნაპირებთან ახლოს იყო და შეორე აქ განაგებდა ქრისტიანეთ მთავარნი, რომელნიც მათ ყოველთვის გაუწევდენ დიდს მუარველობას. ასეც იყო და ზღვაზედ და ზღვის ნაპირა ქალაქებში ქართველთ ვაქრებთა გაქუცვას ვერაფერ ბედავდა გურიელების შიშით. გურიელების შიში აქვნდათ თვით ლაზისტანში მცხოვრებ თათრებსაცკი, ესენიცკი ვერაფერს ვნებდენ ლაზისტანის ქართველ კათოლიკეთა ვაქრებს. გურულების შიშით ქართველ ვაქრებს

ლახისტანში ჩალაც არ დაეკარგებოდათ ხოლმე. მაშინ როცა ბერძნებს და სხვებს თაჯრის ყაჩაღები ყოველთვის და შეუწყალოდ სცარცვადენ. აი ეს გარემოებაც გახლდათ მის მიზეზად გამბდარი, რომ სამცხე-სათაბაგოს ქართველ გვარის კათოლიკეთა ვაქრები გურიაში ისე ხალისით მისდევდენ გადასახლებას და ვაქრობას. ამის მაგალითია სტეფანე თუმანიშვილის მანის გადასახლების საქმე გახლავსთ ახალციხიდან გურიაში XVIII საუკ. ბოლოს.

ბ ა თ უ მ ი

მკედლიშვილების ამბავი-და სხვა ცნობები.

ბათუმი ქართველთათვის საყურადღებო კუთხე იყო და მასთან მეტად საკიროც. ოსმალთა მფლობელობის დროს, ჩვენ ამ კუთხეზედ დიდი ყურადღება გვექონდა მიპყრობილი, ყოველ ქართველს დიდის ხალისით სწყუროდა ბათუმის ნახვა, მის ახლო მახლო მგზავრობა, მასთანვე მთელი ამ კუთხის შემოაერთება ამიერ საქართველოსთან. ამ ჰაზრით გამსქვალულნი ხშირად ერთმანეთში ფულს ვაგროვებდით, მით წიგნებს ვყიდულობდით და ვიდრე საქართველოს შემოუწრაფდებოდა, მინამდის ამ წიგნებს იქ ვგზავნიდით დასარიგებლად. მოღვები და ხოჯები რას უშვრებოდენ ამ წიგნებს ამისი ჩვენ არა ვიცოდით რა, თუმცა ბათუმი ჩვენზედ ახლოს იყო, მაგრამ იგი შორს იყო ჩვენგან მით რომ იქ ოსმალთა ფანატიკობის მახვილი არსებობდა, იქ ჩვენი მისვლა მოსვლა ძნელდებოდა. ბაქრადე ბათუმის ფაშამ 10 ლეს დააკავა ბათუმში და მხოლოდ მერე მისცა სხალტამდის წასვლა და აქ აქ ნაშთების ნახვა. ასე იყო ამ ქალაქის საქმე ჩვენზედ მოწყობილი.

აი ასეთ დროს, ბათუმში, ჩვენაგვეყვანდენ გულ შემატკივარ ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთ ვაქრები, რომელნიც

აღეა-მიცემის მხრით ახალციხიდან ძველადგანვე ბათუმის გზით, ოსმალეთში მგზავრობდენ და საქონელი გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ, ამათს ერთს უმთავრეს ბინას ბათუმი შეადგენდა. ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა ვაჰრები უპირველესად აქ ჩერდებოდნენ, აქედამ ემზადებოდნენ სტამბოლში წასვლას, ზღვაში მგზავრობის თავსარიგს, იქ ვაჰრობას და მერე დაბრუნების, ბათუმი ამათვის შეადგენდა ცოცხალ სახელმძღვანელო სარკეს, მასში ხედვდენ იგინი თავიანთ აღებ-მიცემის მომავალ მგზავრობის სვებედს. ერთ ასეთ ღვწლ დეზულ პირად უნდა ჩითვალოს, ძველადგანვე კარგად ცნობილი, სოფ. უდელი, ქართველ კათოლიკეთა ვაჰარი ლუკა ანტონის-ძე მქედლი-შივილი და მომავალში ამის შვილებიც. ამიტომ საქიროდ მიგვარჩია რომ მოკლედ გერეთ ეს გვარი და მის წევრთა ვინაობის ისტორია მოვიხსენოთ და მერე სხვა საქმეებსა და ვაჰრობაზედაც გადავიდეთ.

მქედლიშივილების ძველი გვარი—როგორც გამოგონია ზაზაშილიც ყოფილა. ესენი ყოფილან მცხოვრები ქარაღის სოფ. რუისისა. ერთ დროს, ამ სოფელს და მასთან მთელს ქართლს ლეკები და ოსმალები დაცემიან, ტყვეები დაუტაცნიათ და ახალციხისკენ წაუყვანიათ, ამ ტყვეებში რეულან შემდეგ დროს მქედლიშივილებათ ხმობილთა წევრნიც. ამათ ოსმალთაგან თავი დაუხრწვევიათ, ახალციხიდან სოფ. უდეს. გადასულან და იქ დასახლებულან, ვგონებთ, კათოლიკის სარწმუნოებასაც იქ უნდა დაკავშირებოდნენ. ამაზედ მათ გვარში არ არის დაშთენილი ჯამე ცნობა, ისკი არის ნათქვამი, რომ მქედლიშივილები ქართლის რუისიდან ვართ და ძველი ჩვენი გვარი ზაზაშილიაო. კათოლიკობა XVII საუკ. რუისშიაც იყო გაცრცელებული გორიდან და ამიტომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მქედლიშივილები კათოლიკის სარწმუნოებას რუისშივე, ან გორში იქმნენ დაკავშირებულნი. ასეა თუ ისე, ჩვენ ამას არ ჩამოვეციდებით, დღეს იგინი ირიცხებიან ქართველ კათოლიკედ, ვინაიდან მოდგომითაც ქართველები არიან. შეინი-

შნოს აქ უნდა, რომ XVII საუკუნის დამლევის, ქართლიდამ საზოგადოთ და მასთან რუსილდამაც რამდენიმე კომლი იქმნა ოსმალთა და ლეკთაგან ტყვედ წაყვანილნი და ახალციხეში კათოლიკეთაგან თავ-დახსნილენი, რომლებიც იქვე ახალციხის ახლო მახლო სოფლებში დაშთენ და კათოლიკობა აღიარეს.

მკედლიშვილები მესხეთში მიეცნენ ცხოვრებას და გამრავლებას, იქვე შეიჩვიენენ ვაქრობას და შემდეგ დროს ამის ასპარეზედ იგინი საკმარისადაც გაძლიერდენ და გამრავლდენ. იგინი ვაქრობდენ და აღებ-მიცემას აწარმოებდენ ახალციხეს და მის მიდამოებს, ეს დრო უნდა მიეწეროს XVIII საუკუნაზევარს და ამ დროის პირად ჩვენ უნდა მივილოთ ლუკას მამა ანტონ მკედლიშვილი. ანტონ მკედლიშვილი ლეკველია ახალციხეში განვითარდებოდა, იქ შეიქენდა ვაქრობის შნოს და იქილამვე დაიწყებდა აქეთ იქით სიარულს, ნამეტურ იმერეთს, რაზურგეთს და ბათუმს. საილგანაც მერე ოსმალეთშიაც წავიდნენ სავაქროდ. ანტონ მკედლიშვილის ახალციხილდამ იმერეთის კუთხეებში გადმოსვლის ხანაღ ჩვენ ზემო ხსენებული დრო მიტომ მიგვაჩნია, რადგანაც ახალციხელ ვაქრებმა მესხეთილდამ ერთს დროს იწყეს იმერეთში გადასახლება და გამრავლება. ანტონი XIX საუკუნესაც კარგა ხანს მოესწრებოდა, რადგანაც ამას ლუკას დაბადების რიცხვიც აჩენს ესენი თავიანთს დროის კვალად იქამდე ჩენილნი არიან, რომ ვაქრობის მხრით ამათზედ ლაპარაკი არ იქნება მეტი. მაგრამ სამწუხაროდ ანტონ მკედლიშვილის ცხოვრებას და აღებ-მიცემის შესახებ ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობები გვაქვს. ეს არის ჩენი უბედურება რომ ჩენი ძველი ყოფა ცხოვრების შესახებ ბევრი არა ვიცით რა და ნამეტურ ვაქრობაზედ.

ამ გვარის წევრთა ცნობები მხოლოდ ლუკა ანტონოვის ძის მოქმედებით სჩანს და ამიტომ ჩვენც ლუკას მოღვაწეობის მოგონების აღწერით დავიწყებთ. ლუკა მკედლიშვილს რომ აღმზრდელათ მამა არა ჰყოლიყო, უნაზისოდ ის თავის ჰა-

საკში მისვლისას შესამჩნევ პირად ვერ აღმოსჩინდებოდა არამც თუ ვაქრობის ასპარეზედ, არამელ მოგზაურობაში და თუნდ ბათუმში გადასახლებაზედ და იქ დასახლებაზედ საყოველთაოდ. ლუკა ანტონის ძე ვიდრე ბათუმს დასახლდებოდა, მინამდის იგი რამდენ გზის მე ყოფილა აღმოსავლეთის ქვეყნებში და ნამეტურ სტამბოლს, ამის ცხოვრების ასპარეზედ გამოსვლა, აქა იქ ვაქრობა და მგზავრობა მიეწერება 1835 წ.

ოსმალეთის სახელმწიფოს ვაქრობას, საქონელს, მის დრო და დროის მაზანდას ლუკა კარგად იცნობდა. ოსმალეთი მას ისე ჰქონდა გათვალისწინებული, როგორც თავის ხელის გული. მან კარგად იცოდა მათი ავი და კარგიც. ოსმალეთში მისი მგზავრობა საზარალოდ არას დროს არ იქნებოდა, მან იცოდა სად როდის და რისთვის ან რა საქონლისთვის წასულიყო. უბრალოდ დროს არ დაკარგავდა. ოსმალეთიდან საერთოდ და კერძოდ კიდევ სტამბოლიდან მან სხვა და სხვა სავაქრო საქონლის შემოტანა საქართველოში დაიწყო 1837 წ. მრავალნაირი საქონლით დატვირთულს ლუკა მკედლიშვილს პირველად ბათუმში მოუხდა დარჩენა. სადაც მაშინ ქართველთ ვაქართ რიცხვი ერთობ პატარა იყო. ლუკას ჰყოლია ორი ძმა: იოსები და გრიგოლი, ესენიც მისავემ ვაქრობასა და აღებმიცემაში განთქმულნი ყოფილან თავიანთ დროს.

ახალციხე რუსეთმა რომ აიღო მალხაზ ანდრონიკოვის მოხერხებით, ამ საქმეს დიდათ ხელს უწყობდენ ახალციხას ქართველ კათოლიკენი და ქართველ ებრაელებიც, ამათ დიდათ უხაროდათ რუსთა მისვლა. მალე დაიცალა ახალციხე ოსმალთაგან, გავიდა ახმედ ფაშა ხიმშიაშვილი და თან გაიყოლა დიდი ძალი ქართველობა აქარას და არზრუმისაკენ. ქართველთათვის ახალციხის დაკარგვა ერთობ სწყინდათ, ამიტომ ერთის წლის შემდეგ, ესენი ერთ ღამეს უჩუმრად დაეცნენ ახალციხეს და აიკლეს უწყალოდ. აკლებულვებ შორის მოჰყვა

ლუკა მქედლიშვილიც, რომელიც რამდენსამე ხანს დარჩა აქარელების ხელში და მერე კი იგიც გაანთავისებულს, რადგანაც ტყვეების განთავისუფლების ბძანება აქენდათ და მეორე ლუკას იგინი კარგადაც იცნობდენ. ამბობენ, რომ ამ დროს, ახალციხეში, ქართველთ შორის ბევრი შეძლებული ოჯახი იქმნა აკლებული და ანიავებულიო. ბევრი ქონებითაც იქმნა დასჯილი და გაცარკულიო. მალე გაანთავისუფლეს ტყვეები და განთავისუფლდა ლუკაც.

იმის შემდეგ ლუკამ გადასწყვიტა აქა იქ მგზავრობა და თავის საქმით წარმოება. აღებ-მიცემის წინ წაიყნა. იგი ახალციხეში ვაჭრობდა ჩითებლობით, ანუ ყოველნაირის ფართლეულობით, ვაჭრობის მხრივ მას დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა ქუთაისის ვაჭრებთან, ოზურგეთის, ბათუმის და ნამეტურ — ზუბალაშვილებთან, რადგანაც მაშინ ზუბალაშვილები აღებ-მიცემის ასპარეზზე საკმარისად ბრწყინავდენ და სახელოვნებდენ. ამისთვის ამ კუთხეთა ვაჭრების ცნობა მისთვის საჭიროც იყო, რადგანაც იგი ვაჭრობისთვის მათთან საქმესაც იქერდა, იგინი მას ანდობდენ უცხო ქვეყნებიდამ საქონლის შემოტანას ლუკა ანტონის ძე საქართველოდამ მგზავრობდა სტამბოლს, სპარსეთს და იქიდან დიდა ძალი ფართლეულობა და შალეულობა შემოჰქონდა. 1849 წ. სპარსეთიღამ მოვიდა თფილისს და თან შემოიტანა დიდი ძალი ნივთები და ფართალ შალეულ-აბრაშუმეულები. მეტად კარგი ნივთები. სპარსეთს გარდა თფილისში სტამბოლიდამაც ხშირად გადუტანია ხოლმე. საქონელი იყო მრავალნაირი, ბევრი იშვიათის ფასისაც. მასთან დროის კვალად საყურადღებოც.

თავრიზიდან დაბრუნებული დარჩა თფილისსა, ადალციხეს და ქუთაისს, თავისაგან მოტანილ საქონლის საქმეები გასწავლდა, გაასალა და მის მერმე შეუდგა ადგილობრავ საქართველოს ერის ნაწარმოებთა შეკრიბეს და თავდარავს სტამბოლში გამგზავრებისთვის და საქონლის გასაღებისთვის. სტამბოლს მომზადებული ბათუმის გზით მალე წავიდა. თან წაიღო

სხვა და სხვა საქონელი, იქ მოისაქმიანა, შემდეგ ამის დაბრუნდა საქართველოში და წლის თავზედ ბათუმს მოვიდა. ეს დრო უნდა ყოფილიყოს 1852 წ. თან მოიტანა დიდი ძალი საქონელი. საქონელს თავ-თავის გზა და კვალი მისცა, თავის კანონიერი სავაჭრო მიმოსვლა. საქმის გათავების და სამზადისის შემდეგ იგი კვალად წავიდა სტამბოლს სავაჭროდ, იქ დარჩა რამდენსამე ხანსა, ივაჭრა, მოისაქმიანა და საქონლის შეკრების შემდეგ დიდის ძალის ნივთებით საქართველოში დაბრუნდა, ეს ხანა მიეწერება 1854 წ. უნდა შეინიშნოს, რომ ამ დროს, რუსეთსა და ოსმალთა შორის ომიანობის ხანა იყო დამდგარი და მიტომ ვაჭრებიც ვერ ბედავდენ თავისუფლად მგზავრობას, ყველას ერიდებოდა, ეშინოდა გაცარცვის.

ლუკას კი ასეთის შიშის არაფერი ჰქონდა, რადგანაც მას ყველგან თურმე კარგად იცნობდენ და ამას ყურადღებას ახერხებდა თვით ოსმალეთის უმაღლესი მთავრობა, რუსეთის და სპარსეთისაც. მაგალითი გახლავთ ამისი ის, რომ 1856 წ. სტამბოლიდამ რომ წამოვიდა საქართველოში, მას თან გამოატანეს სტამბოლიდამ იმ დროის სულთანის ფირმანი. ფირმანი სასტიკად აუწყებდა ქვეშევრდომთ, რომ ოსმალეთის იმპერიაში ლუკა არსად გაეცარცვათ. მაგრამ დრო ისეთი იყო, რომ მაინც ვერ ასცდა იგი გაცარცვას, სტამბოლიდამ ხოფას რომ მოვიდა, მერე იქილამ ართვინს გადავიდა და იქილამ აპირებდა საქონლის შემოტანას ახალციხეს და საქართველოს სხვა კუთხეებშიც, მაშინ რუსეთის კარანტინი ახალციხის მახლობლად ყოფილა, მგზავრობის დროს, ლუკა აქარლებს გაეცარცვამთ და საქონელი, ანუ მანუფაქტურა სულ წაუერთმევიათ. წართმევა და თავდასხმა რამდენ ჯერმე შემთხვევია გზაში და ქვაბლიანში რომ დასცემიან მაშინ მძიმეთაც დაუჭრიათ. დაჭრილი თფილისში გადასახლდა ზუბალაშვილების ოჯახში, იქ მოარჩა, მის მერე ბათუმს დაბრუნდა, იმ დროს ბათუმს განაგებდა სეიდ ფაშა.

სეიდ ფაშასთან იჩიულა ლუკამა და თან სულთანის ფირ-
მანიც წარადგინა. საჩივარს დაწერილებით დასძინა გაძარცვის
და დაქერის ცნობებიც. სეიდ ფაშასასტიკი კაცი იყო, გაძა-
რცვასა და დაქრაზედ ძრეილ გაჯაერდა მით უფრო, რადგა-
ნაც ლუკამ სტამბოლშიაც გაგზავნა საჩივარი. ფაშამ მალე
სასტიკი ბრძანება გამოსცა და აქარელთ დაავალა გამცარცვა-
ვთ დაქერა, მაგრამ ეს ვერ მოხდა, მცევარცვანი ვერ დაიჭი-
რეს, უკანასკნელ ისკი მოხდა, რომ სეიდ ფაშის ბრძანებით,
ლუკა ანტონის ძეს წანართმევი საქონლის ფასი დაუბრუნეს,
ყოველივე ზარალი აღუდგინეს. ამ საქმის გარემოებამ მრავა-
ლნი გააკვირვა და თვით ბათუმის იმ დროის რუსის კონსო-
ლიც, რომელიც ლუკასაც ესარჩლებოდა როგორც თავის იმ-
პერიის ქვეშევრდომს, ოსმალთაგან ითხოვდა ლუკას დაჯილ-
დოვებას. ამ გარემოებას ზედ ერთოდ სეიდ ფაშის მრისხანე
განკარგულებაც, რომელმაც კარგად იცოდა აქარელთა ზნე,
ხასიათი. ამ სეიდ ფაშის შეზღვევ ბათუმში ფაშას გამგეობა
მოისპო და 1860 წლიდამ კაი მაკანსი, ანუ პოლკოვნიკის თა-
ნამდებობა დაარსდა.

რადგანაც ლუკას ბათუმის რუსის კონსოლიც კარგად
იცნობდა და ამას გარდა კონსოლმა მისი მნიშვნელობაც იც-
ოდა, ამიტომ ლუკა მქედლიშვილი ბათუმში დასახლდა 1857 წ.
იქ მოაწყო თავისი სავაჭრო საქმეები და იმ დღიდან რუსეთ-
ის კონსოლს ისე დაუახლოვდა, რომ კონსოლმა იგი გაიხადა
თავის თანამართველად და საქმის მართვა გამგეობაში მონაწი-
ლეობის მიმღებათ. იმავე დროს ლუკა ირიცხებოდა კონსოლ-
ის კომისიონერათაც, კონსოლმა იგი თავის მოთარჯიშანეთაც
დაიჭირა და მალე კავკასიის მთავარ მართებლსაც აცნობა და
გააცნო ლუკას ერთგულება რუსეთის მთავრობისადმის ოსმა-
ლეთის სახელმწიფოში. ლუკას სახლობა კი ახალციხეს სა-
ხლობდა შვილებით. მალე ლუკა ბათუმის მიდამოების მცხოვ-
რებთა წინაშე პატივსადებ პირად შეიქმნა, მას იცნობდენ ქა-
რთველი ბეგები, ფაშები და თათრის ყველა მოხელენი. ლუკამ

ამ კუთხის და ნამეტურ ბათუმის ავკარგიანობა ისე იცოდა, რომ ამას ერთი პწკარიც კი არ გამოეპარებოდა. აქ ამან ახალციხიდან ბათუმში გადიყვანა თავის პირველი შვილი იოსები და იგი გაზოწურთნა როგორც ვაქრობაში, ისევე კონსოლის წინაშე შესაფერს სამსახურში და მის შემძლელობაში. ლუკა გარდაიცვალა 1860 წ. ქ. ართვინს. იქვე დაასაფლავეს, რადგანაც მაშინ ბათუმში კათოლიკეთ სასაფლავო არ იყო. ლუკას გარდაცვილების ცოტა წინეთ ბათუმში გადაყვანილ იქმნა გრიგოლ ლუკას ძე მქედლიშივილიც, მეორე შვილი ლუკასი- გრიგოლიც მამის და ძმის გავლენას ქვეშ იწურთნებოდა როგორც ვაქრობაში, ისევე სხვა და სხვა საქმეებშიც. ლუკას სიყვილის შემდეგ ბათუმის კონსოლმა თავის თარჯიმანათ იოსებ ლუკას ძე დანიშნა, ეს განაგებდა, იოსების სავაქრო საქმეებსკი გრიგოლი.

ლუკას ბათუმში დიდი გავლენა ჰქონდა თვით ოსმალოს მთავრობის წინაშე, იგი დიდათ ექსახურებოდა კათოლიკეთა საქმეებს, მათთვის სახლში ჰქონდა ეკკლესია მოწყობილი და რადგანაც აქ მათ სამუდამოდ მღვდელი არ ჰყვანდათ, ამიტომ იგი ხან ტრაპიზონიდან მოიწვევდა პატრებს—კაპუჩინებს და ხან ართვინიდან. კათოლიკებს გარდა ლუკას და მის შვილებს იოსებს და გრიგოლს საქართველოდამ გაყვანილ ტყვეების დახსნაზღდაც დიდი ამაგი მიუძღვისთ და ამას გარდა ბერძნების და სომხების მუარველობაზედაც, იგინი იყვნენ ყველა ქრისტიანთა ფარი და ხმალი. ლუკა რომ არ ყოფილიყო, უაზისოდ ბათუმში ბერძნებს ოსმალნი ეკკლესიის შენების წყობასაც არ მისცემდნენ, ისეთი დიდი ხმა და გავლენა აქვდათ ამ პირებს. დღეინდელი ბათუმის საყდარი ლუკას თავისნობით და დახმარებით არის გაკეთებული. ლუკას შემდეგ ბათუმში როგორც თავი ასახელა იოსებმა, ისევე მისმა ძმამ გრიგოლმაც. როცა იოსები ბათუმში არ იყო, მის თანამდებობის აღმსრულებელი გრიგოლ ლუკას ძე მქედლიშივილი გახლდათ.

დროსა და გარემოების კვალად რამდენადაც ლუკას ძე გრიგოლი ზრდაში შედიოდა, იმდენადვე განეითარების, წარმატების და გამოცდილებასაც ეძლეოდა, როგორც აღებ-მიცემის საქმეში ისევე ცხოვრების ყერძო საქმეებშიაც. იგი დროის კვალად მკოდნე იქმნა მთელს ბათუმის მიდამოებთა მცხოვრებთა და მასთანვე გამოჩენილიც როგორც რუსის კონსოლის წინაშე, ისევე ადგილობრივ ოსმალთა მთავრობისაცა. ამავე დროს ბათუმში სახელოვნებდა მეორე ქართველ კათოლიკეთა ვაჭარი სტეფ. დედებოვი. ამ დედებოვს დიმ. ბაქრაძეც იხსენიება თავის მგზავრობაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამთ დროს თითო ოროლა სხვა ქართველ კათოლიკენიც იყვნენ, რომელნიც აღებ-მიცემის და ხელოსნობას მისდევდნენ. დედებოვსაც თავის დროის კვალად კოდნა ჰქონია შეძენილი, ამის შვილი იყო ფერდინანდ დედებოვი, რომელიც ერთ დროს სპარსეთში იყო და იქ კაკლის კუნძებს ჰყიდულობდა და ევროპაში გზავნიდა, ამის ასპარესზედ სპარსეთში მან კაი საწარმოებელი ნიჭი გამოიჩინა, გარდაიც ბათუმს, 1896 წ. საქიროა რომ ხსენებულ დროის მწარმოებელთა და მრეწველთ ცნობები გვეკონდეს და მასთანვე აღწერილიც, მაგრამ სამწუხაროდ ეს ჩვენ არა გვაქვს და ამიტომ ისევ ამ გვარის წევრთა ცნობებს უნდა მიუბრუნდეთ.

ბათუმში მცხოვრებელმა და დახელოვნებულმა გრიგოლმ-უკანასკნელ დროს, რაკ ბათუმში მან საცხოვრებლად ფეხი გაიმაგრა და ცხოვრების სახსრით მოეწყო, მერე ბათუმს გადიყვანა თავის ორი მცირე წლოვანი ძმები: ლევანი და პავლე აღსაზრდელად. შემდგომ მცირეს დროისა ერთიცა და მეორეც, ე. ი. ლევანიც და პავლეც მან აღზრდის გზაზედ დააყენა და ბოლოს კონსტანტინეპოლსაც წაიყვანა, ევროპიულის განათლების სასწავლოდ. უმაღლესად სწავლის მისაღებათ. შემდგომში ესენი აღმოსჩნდნენ წარჩინებულ გულ შემატკივარ მამულის შეილებათ. ამათხედ ქვემოთ ვისაუბრებთ. აქი ვიტყვი

იმას რომ გრიგოლ ლუკას ძე თვის მცირე წლოვან ძმათა წინაშეც შეასრულა თავის ძმური სიყვარულის ვალი, ის ვალი რითაც ჩვენი ძველები უხვათ იყვნენ დაჯილდოებულნი და ჩვენკი მათი ნასახიც აღარ გვაქვს. გრიგოლ ლუკასძე ყოველთვის კეთილის თვისების ყოფილა მოზარდ თაობის დაწინაურების და განკარგებისთვის. მას დიდს საჭიროდ მიაჩნდა აღსასდელთათვის დახმარების მიცემა.

გრიგოლ ლუკასძე თავის შეძლებას და ძალას ბათუმში აღრიდგანვე სასარგებლოთ ხმარობდა, იგი იყო კარგი თანამედროვე თავის დროისა და ყველა საჭირო საქმეთა და გარემოებათა პირობების გამრჩევი. მას დიდი კავშირი ჰქონდა ადგილობრივ ბეგებთან, მათთან ლაპარაკი საქართველოს შესახებ. ასევე მას დიდათ ენატრებოდა ამ კუთხის კვალად საქართველოსთან დაკავშირება—საქართველოს გაერთიანება, ამისთვის იგი რუსეთის მთავრობას ბევრს საკეთილო რჩევასაც ატყობინებდა და ნამეტურ ადგილობრივ მთავრობის მდგომარეობას და განძრახვას რუსეთის მთავრობის წინაშე. ასეთის ერთგულობისათვის გრიგოლს ბევრჯერ მადლობაც მიუღია კონსოლისაგან უმაღლეს მთავრობის დავალებით. ესევე პირი დიდი მფარველი იყო ყველა იქ მყოფ ქრისტიანეთა, იგივე თვალყურს ადევნებდა დიდათ ქართველთ ტყვეთა მდგომარეობას და მათ ხშირად იხსნიდა კიდევაც. ამას გარდა ვინცკი სტამბოლს მიდიოდა ქართველთაგანი და ნამეტურ კათოლიკეთ მღვდელნი, ყველა შემვლელთა ბინა და სადგური ამასთან აქვნდათ, მათთან ისადგურებდენ და მერე წავიდოდნენ აქეთ იქით თავიანთ გზაზედ. გრიგოლ ლუკას ძეს მეტად დიდი ამაგი მიუძღვის იმ დროის ქართველთა მგზავრთა წინაშე და ნამეტურ ქართველ კათოლიკეთა წინაშეც, რომელთაც გრიგოლი უანგაროთ ემსახურებოდა და ეხმარებოდა. ნამეტურ დიდი ამაგი მიუძღვის პეტრე ხარისჭირაშვილის წინაშეც.

გრიგოლი სტამბოლშიაც ხშირად მგზავრობდა, იქაც მას დიდი ძალი მეგობრები ჰყვანდა როგორც მუსულმანები, ისევე ქრისტიანები და ნამეტურ ქართველ კათოლიკენი. ერთხელ თურმე ალი ფაშა თავის კარეტიდამ ჩამოხტა და უცბათ ნახული გრიგოლი ჩაისო გვერდით და აღარ გაუშვა, ვიდრე საქართველოს და რუსების ამბები არ გამოჰკითხა და შესაფერი პატივი არ სცა. სადაცკი მიდიოდა ხოლმე გრიგოლი თავის საქმეების ასპარეზედ. ყველგან კაი შნოს და ნიქს იჩენდა და მით იძენდა საკირო საქმეთა ცოდნას. ოსმალეთას საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებამდე ბათუმში ერთად ერთი ქართველის ოჯახი გრიგოლის იყო, ეს და ამის ძმების ლევანის და პავლეს მეტი ჩვენ იქ ერთგულების სხვები არავინ გვეგულებოდნენ. ამ კუთხის რუსეთთან დაკავშირებისათვის დიდი ამაგი, დიდი შრომა მიუძღვისთ, ყველა ძმანი ამაგდარნი არიან ამის შრომით და ნამეტურ გრიგოლი.

რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, ბათუმში, უპირველეს მცხოვრებ მცოდნე პირებად მქედლიშვილები აღმოსჩნდნენ, რუსეთის მთავრობის სასარგებლოდ და მათ შორის მშვიდობის დასამყარებლად და დინჯათ ჩაბარების გამო ბევრი შრომა მიუძღვისთ, ამათ შრომა არც შემდეგ მოსპობილა ამ კუთხის გაერთიანების. გამაგრების ძალის დასამყარებლად. ამისთვის ყველა ძმებს კაი შრომა აქვსთ დადებული. ესეთი ამაგი მთავრობამაც იცოდა და ამიტომ გრიგოლს პატივს სცემდნენ კავკასიის მთავარ მართველნი, სხვა და სხვა უმაღლესის ადგილების მექონი გენერლები და ხშირად ამას რჩევასაც ჰკითხავდნენ, რასაც და როგორც გრიგოლი ურჩევდა ისინიც ისე მოიქცეოდნენ. ასეთის ერთგულობისთვის ხშირად ველიკიკნიაზისაგან მადლობა მიუღია ხოლმე გრიგოლს გარდა იოსებსაც კი, როცაკი ცოცხალი იყო იგი. დაკავშირების შემდეგაც ვიდრე ამ კუთხეში რუსეთის მოქალაქობა დამკვიდრდებოდა, ვიდრე გრიგოლი და მის ძმებსაც ქართველ ბეგების დასაწყნა-

რებლად დიდი შრომა მოუწიათ, ბევრები გრიგოლს ისე ენდობოდნენ როგორც თავიანთ ერეკლეს გულ შემატკივარს პირს და ერთგულ მოამაგეს.

ბათუმის განახლების და გაშენების საქმეებშია ამათ კი შრომა მიუძღვისთ და ნამეტურ გრიგოლს. შემდგომ გაშენების ბაჟუშის საოქალაქო გამგეობის დაარსებაშიაც ნაწილი უძევსთ, როგორც გრიგოლს ისევე მის ძმებთაც, როგორც უძველესი მცხოვრებნი ბათუმისა, ბევრი რამ ძველი აშენები იცის ამ ქალაქის შესახებ და ნამეტურ ადგილების საკუთრების, თუ ბათუმს ვის სად რა ადგილები ეკუთვნოდა, ამ მხრით ქალაქის გამგეობას მათ კი სამსახური გაუწიეს, ეს იყო მომთხრობი და არის კიდევაც ბათუმის ძველის ამების. ამდენ საამაგო საქმეებთა გარდა გრიგოლი საყურადღებოა შემდგომიც:

1878 წ. ომის გამო, ბათუმიდამ დათხოვნილები იქნენ რუსის ქვეშევრდომნი და იგინი მალეც გამოვიდნენ იქილამ, გრიგოლი კუთაისს გადმოსახლდა. ამის ამბები რუსის მთავრობამ კარგად იცოდა, ომი დაწყების შემდეგ, გრიგოლს მკვდლოვს კავკასიის ნაპესტნიკა დიდმა მთავარმა მიხეილმა დაავალა ბათუმში წასვლა და ოსმალთა სამზადისის შეტყობა, ამას მთავრობა იფულისც მისცა, რომ მან ეს ფული იქ უნდა დაჰრიგებინა და რუსეთისთვის ერთგული პირები მოეძებნა, ნამეტურ სასულიერო პირებში. გრიგოლი წავიდა ბათუმში, მთავრობის წინაშე გამოცხადდა, რომ ჩემი ჩამულების ნახვა მინდა, ისევ მალე დავბრუნდებიო. იქ მოისაქმიანა, ნახა ყოველივე, ყელაფერი ანუსხა. იმ დროის ბათუმის მუფთი ჰასან ეფენდი იყო. ქართველ მამადიანი, ეს გაიერთგულა და მერც მოლებს ფულებიც დაურთა. მოლები ალტაცებულ დაშთენ. შემდგომ ამის და ომის გათავებისას გრიგოლი ბათუმს გადავიდა, აქარელებს სიწყნარეს აკალებდა და დერვიშ ფაშის ბრძანების შესრულებას. რუსეთის წინაშე დამორჩილებას, ჩაბარებას. აქარელები რუსებს არ ბარდებოდნენ, ინგლისის მთავრობას კაცები გაუგზავნეს და სთხოვეს, რომ ამ საქმეში

დაგვეხმარეთო. საქმე აიწეწა, ყოველივე არევის მიეცა, აქ არც დარევის დროსაც გრიგოლმა კარგი შნო გამოიჩინა. უნდა ითქვას მოკლედ, რომ ამას თავის კვალად მთავრობის წინაშე დიდი სამსახური მიუძღვის და ბათუმის თვით გამგეობაზედაც ხომ მეტად დიდი ამაგი და შრომა. ბათუმის გამგეობას მოხუცების და თავის საქმეების გამო თავი დაანება 1894 წ. ბათუმის მაჟისტრები უპირველესად გრიგოლმა ასწერ და ანუახას თუ აქ სად ვის რა ეკუთვნოდა, საპეგო რა ადგილები იყო, საქალაქო და ან ვის რა საკუთრება ჰქონდა, ყოველივე ამას ეკითხებოდა. ბათუმში არ დაარსებულა რამე სამოქალაქო, საზოგადო და სასანიტარო დაწესებულებანი, რომ იქ გრიგოლს მონაწილეობა არ მიეღო. ყველა საზოგადო საქმეში დაუხარებელი იყო და დღესაც არის. ყოველივე ამასთან უნდა ითქვას, რომ იგი ქართული მწიგნობარი პირიც არის, თვალყურს ადევნებს ქართულ მწეულობას, დიდი მოყვარეა თავის სამშობლო ქვეყნისა და ერის. როგორც მოხუცი ადამიანი კაცად-კაცია, ბევრს სავაქრო და საადებ-პიცემო საქმეებში გამოწურთნული და დაჯილდოვებული. ბათუმში ამის არ დამვიწყებელი უნდა იქმნეს და მასთან ზნეობრივადაც მოვალე.

სტეფანე ღედებოჭი. აბლცინელი პატარა გადასახლდა ბათუმში და იქ ვაქრობა შეისწავლა. შექდევ დროს ბათუმში კაი აღებ-მიცემის ვაქარი იყო და თანამედროვე მქედლიშვილებისა. სტეფანეს ვაქრობა აქენდა გამართული მთელს ოსმალეთის საქართველოს ქართველ მაჰმადიანებში და თავის ვაქრობის საქმეც კარგად მიჰყვანდა. მას დიდი გავლენა აქენდა მქედლიშვილებთან ერთად ბათუმის მაჰმადიან მთავრობაზედ, ბეგებსა და მათ მოხელეებს ესენი ყოველთვის ქართულად ესაუბრებოდნენ. ამათ თანამედროვე ქართველ ვაქრებს დიდი მისვლა მოსვლა აქენდათ კონსტანტინეპოლს სავაქროდ. სტეფანე დედებოჭმა დიდი დახმარება მისცა დ. ბაქრაძეს ოსმალეთის საქართველოში სამგზავროდ. ბევრი რამ ძველი ამბება უამბო და გადასცა.

კონსტანტინეპოლში ქართველ კათოლიკეთ გაჭრებს სტეფანეს სახელის მოგონების წყალობით დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ. სტამბოლში ქართველთ ვაქრობის ისტორიაც მეტად მდიდარია, მრავალ ფეროვანი და შესანიშნავი. მის ანუსხვა აქ არ იქმნება მეტი. საქართველოს ვაქრები ოსმალეთის მთავრობის მფლობელობის დროს, ყოველთვის ბათუმიდგან მიდიოდენ სტამბოლს და ხან ფოთიდანაც. აქედამვე მგზავრობდენ ტრაპიზონს და სხვა კუთხის ქალაქებშიაც. ვაქრები მიდიოდენ მრავლად, იქ ამათ აქენდათ საერთო ქარვასლაც. ამ გარემოებას მათთვის დიდი მნიშვნელობა აქენდა. სავაქრო ქარვასლა ქართველ კათოლიკებს თვით XVIII საუკუნეშიაც კი აქენდათ იქ, აღსანიშნავია ის გარემოებაც რომ კონსტანტინეპოლის ქართველ კათოლიკეთ ქარვასლაში ისადგურებდენ თვით ქართველ მართლმადიდებელნიც, ნამეტურ იმერ მეგრელ გურულები, რომელთა რიცხვი ძველადგანვე იქ ყოველთვის საჩინო იყო. დიახ უნდა ითქვას, რომ ქართველთ ვაქართა მგზავრობას სტამბოლში და საქონლის ვაქრობას დიდი კარგი საინტერესო ისტორია აქვს. ბევრჯერ გვითქვამს და აქ კიდევ ვიტყვი, რომ კათოლიკეთა სამღვდლოებას მეტად დიდი გავლენა აქენდა ვაქრობის აღორძინების წმინდით კათოლიკის მრევლზედ და ესენი უფრო ავრცელებდენ მათში ხელოვნობას და ვაქრობასაც. ამის მაგალითია შემდეგი გარემოება.

1877 წლის შემდეგ, რაკი აბატ პეტრე ხარისკირაშვილს საქმე წაუხდა და ქართველთ მაჰმადიანთათვის მომზადებულ მისიის ძმათა რიცხვი დაეფანტა და აღნიშნულს კუთხეში ნება დაურთველად ვერ გამოგზავნა სამქადაგებლად, რაკი თავის წადილს ვერ მიაღწია და საქმე ჩაეფუშა. მის შემდეგ მან განიძრახა კონსტანტინეპოლში კარგის სავაქრო ქარვასლის აღშენება, სადაც უნდს მისულიყვენ ქართველ გვარის ვაქრები, თან მიეტანათ თავიანთ ქვეყნის საქონელი. იქ უნდა დაეხსნათ მალაზიები, ამ მალაზიების საშვალეებით თავიანთი სა-

ქანლის გასყიდვა უნდა დაეწყოს ევროპიელებზედ. მერე მათი საქონელი უნდა შეეძინათ და მის მერე საქართველოში უნდა დაბრუნებულიყვნენ საქონლით სავაჭროდ.

პეტრე ხარისკირაშვილს სურდა, რომ ამ ქარვასლის არსებობის საშუალებით ქართველ გვარში კარგი, ხეირიანი ვაჭრობა აღორძინდებოდა, მის მერე თავსაც დაეაღწევთ უცხო ტომის ვაჭრებთან დადს გავლენა. ამ ქარვასლის ვაჭართა ძმობის წესდებაკი შეადგინა და ისიც, თუ აქ ქართველ გვარის ვაჭრებმა როგორ უნდა ეცადონ, რომ თავის თანამემამულეებში ვაჭრობა აღადგინონ. ამის სასარგებლოდ ვაჭართა აღებ-მიცემისათვის პეტ. ხარისკირაშვილი დიდს სუფთა ქართულს მამულისშვილობას ითხოვდა. ყოველმა ვაჭარმა უნდა იყოლიოს ქართველთა გვარის შაგირდი და უნდა ცდლობდეს რომ ამ შეგირდში ვაჭრობისა და საქარველოს სიყვარული ერთ დროს აღორძინოს. ამიტომ მთელი ქარვასლის დუქნები ქართველ გვარის ვაჭრებით უნდა იყოს დაბანდებული.

დროს მიღწეული ვაჭარი ცოლს ირთავს. იგი ცოლიერებას დროს დიდის სამაგალითოს თვისების უნდა იქმნეს. შვილების კაგად აღზრდელი, ცოლის შემნახავ კარგად და საზოგადოთ კარგი წევრი სავაჭრო ძმობის. წინაღმდეგ შემთხვევაში იგი დაისჯება და გაიდევნება ქარვასლის სავაჭრო საერთო ძმობიდან. ამ ქარვასლის და საქმეს მოწყობის პაი 4000 მ. იყო, ამიტოა სამზადისიც დიდი აქენდა, მაგრამ სამწუხაროდ სიბერის გამო ვერც ეს საქმე მოუხერხდა და მის შემდეგ დამბლად ჩავარდა და გარდაიცვალა. ამ ქარვასლის გახსნის სამზადისსაც კარგი ისტორია აქვს, სამწუხაროდ ჩვენ არც ამ სამზადისის ცნობების ვითარება ვიცით კარგად. ასე და ამ გვარად, ქართველ კათოლიკ ვაჭრებთან კვალი სტამბოლში სასტიკათ შემცირდნ 1870 წლების შემდეგიდამ და სადღესოდ იქ ჩვენთაგანი აღარვინ არის. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ ქართველთა ვაჭრობა ოსმალეთში, ანუ კონსტანტინოპოლში

ლში სრულიად დავარდა—მოისპო. დღეს თუ სამცხე-საათაბაგოელი ან ბათუმელი ვინმე ქართველი ვაქრობს იქითკენ, ისინი ტრაპიზონს იქით იშვიათად მიდიან, იგინი იქ ყიდულობენ ფორთაქალს, ლიმონს, ლეღვს, ზეთის ხილს და ყველა ეს საქართველოში 'გეოაქეთ.

ხოლო ისკი უნდა დაუმატოთ, რომ ქართველებს ძველადგანვე საბერძნეთს და ოსმალეთთან დიდი აღებ-მიცემა ჰქონიათ გამართული. საქართველოდგან თითქმის დღე და ღამე მგზავრობდენ ქართველთ ვაქრები. თუმცა იგინი ხშირად ზღვაში მგზავრობის დროს, ზღვის ღელვისაგანაც იღუპებოდენ, მაგრამ ვაქრობისთვისკი მაინც გულს არ იტეხდენ და დღე და ღამე ქართველთ ვაქრობა შავის ზღვის ნაპირებიდამ კონსტანტინეპოლამდე გაბმული იყო. თუ რა ხშირად მგზავრობდენ ქართველნი სტამბოლში სავაქროდ და თუ მით რა გარემოებაში იყვნენ ამის გამო ჩივარდნილი და ან რა ზომის და რა გვარის აღებ-მიცემა აქვენდათ, ყველა ეს კარგად სჩანს ერთის მხრით თამარაშვილის შრომიდამაც.

ვაჭრობა და მრეწველობა ბათუმიდამ სტამბოლს, ირანს, ინდოეთს და ევროპას. მჭედლიშვილების ცნობა-ბათუმს-და სხვა ვაჭრები და ხელოსნები.

ბათუმის დაფუძნება ძველს ხანას ეკუთვნის. ქრისტეზედ წინეთ, აქედამ ქართველთ-მისვლა მოსვლა ჰქონდათ საბერძნეთს. საშუალ საუკუნოებში ბათუმი ვაქრობისთვის შუა გულადგილათ იქმნა ცნობილი ქართველთ მეფეთა წინაშე. აქ ხშირად ისადგურებდა თამარ მეფე და სხვა დიდებულნიც, რადგანაც ბათუმი ციხის ძირის წყალობით ქებული იყო ყვე-

ლას წინაშე. თამარ მეუის შედეგ, აქ იყვნენ მიანგოლთა ნონებრიც, ბათო ყაენი და სხვანი და სხვანი. ზოგნი ამბობენ, რომ ამ კუთხეს ბათომი ბათო ყაენილამ დაერქვაო. წინეთი სხვა სახელი ერქვაო. წინანდელი სახელის ჩვენ არა ვიცით რა, ხოლო ისი სჩანს რომ ეს აღვილი XIII საუკუნის შემდეგილამ ბათუმად იწოდება. საქართველოს უძღურების შემდეგ ბათუმში ჯდება ბერძენთა და ოსმალთა სავაქრო ქალაქათ, უკანასკნელ აქ ირკვევა ნავთ სასურდართა პირობებიც. ოსმალნი ბათუმს ხშირად ეცემოდენ, მაგრამ აღებითი ვერ იღებდენ, ამ კუთხეს ყოველთვის თავდადებით მფარველობდენ გურიელები და ათაბაგნი. ისიც სჩანს, რომ ხან გურიელების ხელში გადადიოდა, ხან ათაბაგების. 1630 წ. იგი დაემორჩილა ოსმალეთს. 1640 წ. გურიელმა ჩამოგლიჯეს ბათუმი და მასთან მთელი ლაზიკა ოსმალეთს, ამ ჩამორთმევამ დიდხანს არ გასტანა 1657 წ. ოსმალთა ვალად აიღეს ლაზისტანი, მასთან ბათუმიც და ხალხსაც გაათათრება გამოუცხადეს. რამდენიმე ხნის განმავლობაში ქართველებში თათრობა მოიფინა, თათრობის მოფენამ, ოსმალეთის სახელმწიფოს არსებობამ და საქართველოს საჩუფოს საზღვრებითი პირობებმა ბათუმი სავაქრო ქალაქად გამოაცხადა და 1670 წ. აქ უკვე დუქან ბაზარი ბრწყინავდა. ვაქრებთ შორის ქართველებს გარდა ბერძენები და ოსმალნიც იყვნენ, უმეტესადკი ლაზები გახლდნენ, მაშინ ლაზები ქრისტიანები იყვნენ და ამიტომ იგინი ვაქრობის საქმეს უფრო ერთგულად მისდევდენ. მუსულმანობამ ერთის მხრით ლაზებში ვაქრობა შეაფერხა, ერთ საფეხურზედ შეაყენა.

ქართველთ გაათათრება რომ არ მომხდარიყო, მაშინ ბათუმი უფრო უკეთესად დაწინაურდებოდა, უფრო კარგს სავაქრო ქალაქად გახდებოდა, მაგრამ რადგანაც ისლამი ზღუდავს ყოველისფერს. ამიტომ ვაქრობასაც არ აძლევდა დაწინაურებას, მაინც ბათუმში სხვა და სხვა ქრისტიანთ აღებ-მიცემაც იღგავდა ფეხს და ამ ფეხის აღმას ძრიელ ხელს უწყობდა უცხოეთიდან შემოსული გემების პირობები, მათ შემოტანილი საქონელი და აგრეთვე გატანილიც. გემები სხვა და

სხვა დროს მოდიოდნენ ავსტრიის, გერმანიის, ფრანკის, ინგლისის, რუსეთის, ოსმალის და მასთან წერილი გემები და ნაევებიც.

გემებს საქართველოში შემოჰქონდა სხვა და სხვა საქონელი და ხალხიც მოჰყვანდა. საქართველოდამ გაჰქონდათ ყველაფერი ის, რასაც ქართველთ შორის ჰპოვებდნენ. მოძრაობა პატარა გემებით და ხომალდებით იყო, მაგრამ მაინც ხშირი იყო ესა. ბათუმში მის საშუალებით XVIII საუკ. ვაჭრობა თვალთ საჩინოდ სჩანდა, ქრისტიანები ოსმალთაგან დიდათ იღვენებოდნენ. მაგრამ მაინც მათი რიცხვი არას დროს არ მოსპობილა. 1835 წლების შემდეგიდამ ბათუმში განწყესდა რუსეთის საკონსოლო ალაგი და მის მართველთ თანამდებობა. ამათ გარდი აქ გადადიოდნენ ხშირად გურიელებიც, დადიანები, იმერთ ბატონიშვილები, ქართლის მეფენი, ათაბაგნი, სხვა გვარის კაცნი და დროებით ცხოვრებდნენ ხოლმე. საქართველოს საზღვრებზედ მდებარე ქალაქებთ შორის, ბათუმში შეიქმნა უპირველეს ოსმალთა ქალაქათ. ჩვენდა სამარცხვინოდ ვაჭრობის საქმე აქ ისე მოეწყო, რომ XVIII საუკუნიდამ აქ იყო „კატთა საზარ იკ“ აღადც ქართველ მებატონებს თავიანთ ყმის შვილები გადაჰყვანდათ და ოსმალეებზედ ჰყიდდნენ. ესეთი ბაზარი ქართველთ შვილების დასაყიდათ 1840 წლამდე არსებობდა, ვიდრე რუსეთის კონსოლი დაინიშნებოდა.

ბათუმში XVIII საუკ. იყო რამდენიმე ასი დუქანი. იყო ქარხნებიც.

მეყავენი იყვნენ, მეჩაენი, მეპურენი, ხარშოვნიკები, მებხილენი, მეფარაოლენი, მეწულე, მეჩუსტე, მექულე, დერცინი, მერკინენი, მეხალიჩენი და მრავალიც სხვანი.

აქ ნახავდით სამთლის ქარხანას, საპნის, სამღებროებს სხვა და სხვათა და მასთანვე იყო საწნავეები და საფეიქროებიც. საწნავეი ხელობა აქ ისე იყო დაწინაურებული, რომ აქაურთაგან დაწნული კალათები, გოდრები, ხახლები და სხვა ასეთნი სხვა და სხვა კუთხეებშიაც მიჰქონდათ. ასეთ საქიროებათა რსტატობას იქით ძველად კაი მართვა ჰქონდა, სადღეისოთკი იგი იქ ძრაველ შემცირდა.

ბათუმშივე არსებობდა სკამების საკეთებელი ქარხანა, სკამებს აკეთებდნენ ბევრს ალაგას, სკამების კეთება აქ ძველადგანვე სცოდნიათ, ე. ი. ქართველთ მეფობის დროიდან და სადღეისოდ იგი იქ უფრო განვითარდა, აქაურ სკამებს კაცი არსად დაიწუნებს. ჩვენ კაცს მისი ნახვა გააკვირებს კიდევაც. დღეინდელი სკამები მშვენიერად კეთდება. საჯდომს ფერადის, ანუ მწვანე და თეთრის ჩალით ქსოვენ და თითო სკამი 50—60 კა. იყიდება. დღეს ამის ხელობა მოთენილია აქარაში არა მრავლად, უფრო მაქაბელშია კეთებენ. სტოლების კეთება და სხვა ასეთ ნივთებთა კეთებაც იყო გავრცელებული.

თოფის, ხლმის, ხანჯლების და დამბაჩების და დანების ქარხნებიც იყო და საეპროებიც. ამის ქარხნები და საეპროები მრავლად იყო, უმეტესად ხელოსნები იყვნენ ქართველი აქარელნი, ლაზელნი და მათ მერე ბერძნები და თათრებიც.

მესაათებიც იყვნენ ქართველთ შორის, უმეტეს ოსმალეთის საათების კეთების.

საქსოვრები და საფეიქროებიც იყო და შალების, ნწარმოებელნი იყვნენ ყოველთვის ქართველნი, იყვნენ კიდევ ისეთი ვაქრებიც რომელიც სხვა და სხვა სანოვაგეთა მალაზიები აქენდათ დახსნილი და ადგილობრივი ნივთებთან უცხოეთიდან მოტანილი საქონელიც აქენდათ გასაყიდათ.

საყურადღებო იყო ბათუმში აგრეთვე ძველის დროიდან გავრცელებული ლივანაში და ბათუმში შემოღებული ნაფების კეთება, ხომალდების და პატარა გემებისაც. ქართველებში ამის ხელოსნობა კარგად იყო წინ წასული, მას თავის ზომიერი ოსტატობის ნიშნებიც ეტყობოდა. სამწუხაროდ ამ ხელობას მარტოდ ლივანელები და ლაზები მისდევდნენ, ბევრს ალაგას მათ ამის ქარხნებიც აქენდათ, შავი ზღვის ნაპირ მდებარე ქალაქებში თითქმის ყველგან, ასევე ბათუმში. საამდროვოდ ესეთი ძველი ოსტატობა და ხელოსნობაც დავარდა ქა-

რთველებში და დღეს ბათუმში აღარა არსებობს რა. ორი ქარხანა მარტოდ ლივანის ხეობაში არსებობს, სადაც ქოროხში სატარებელ ნავებს აკეთებენ. სხვაგან მე ასეთი არა მინახავს რა, აქეთ და იმას კი ამბობენ, რომ ოსმალეთის საფლობელო ლაზისტანში კი აქა იქ კიდევ არის დაშთენილი ძველი ოსტატობაო.

უნდა ითქვას, რომ ძველადგანვე ქართველ ვაჭრები და მგზავრები ბათუმშიდამ მიეგზავრებოდენ ოსმალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, საფრანგეთს, გერმანიას, იტალიას, ინგლისსაც და სხვაგანაც. აქედამ გაჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი და აქვე შემოჰქონდათ და შემოდრიოდენ პირველად ყველა ქართველ მოგზაურნი და ვაჭარნიც. მე მოვესწარ ზოგიერთ ძველ მოხუცებულ ვაჭრებს და მათგან ბევრს რამე ცნობებს ვისმენდი ჩვენის ძველის ვაჭრების ცხოვრების და მოქმედების შესახებ. დავასახელებ თუნდაქ, ერთ ცნობას, რომლის ამბები დაწერილებით არ ვიცით. XVIII საუკუნის ბოლოს, კავკავიდამ, ცილაც მთიელ ვაჭარს ბეწინას, სტამბოლის გზით შვეიცარიაში რამდენიმე ათასი ფუთი მატყლი გაუტანია. იქილამ იგი ევროპიულის საქონელით დაბრუნებულა და თფილისში მეფე ერეკლესთვის და სხვა და სხვა იშვიათ საქონელთაგან შემდგარი ძღვენიც მიურომეგია. ამ ბეწინას თფილისშიაც ჰქონია სავაჭრო საწყობები. ეს თურმე ხშირად დადიოდა ევროპას და დიდძალი საქონელი გაჰქონდა და შემოჰქონდა. კავკავშიაც კაი აღებ-მიცემა ქონია, ნუ თუ ცოდვა არ უნდა იყოს ჩვენთვის, რომ ასეთ პირების მოქმედებაზედ რამე ცნობები არ გვექმნეს შეკრებული? ეს მარტო ჩვენ ქართველებს შეგვეფერის, თორემ სხვებში ამის მსგავსი ანუ სხულია. მაგალითად დავასახელებთ თუნდ სომხებს, რომელთაც მთელი მწერლობა აქვსთ შექმნილი აღებ-მიცემის შესახებ.

ქართველ კათოლიკეთ და ქართველთ ვაჭრობა სტამბოლში XVIII საუკუნიდამ.

ამ ცნობების დასაწერად მე ვისარგებლე ალექსანდრე თომას ძე დათიაშვილისაგან, რომელმაც ბევრი რამ აწებები იცის ამ საქმეთა შესახებ, რადგანაც იგი სტამბოლს დიდხანს ვაჭრობდა და მრავალთ ძველს წარჩინებულ ქართველთ ვაჭართა საქმესაც მოესწრა. თვითონ ეს პირი დღეს, 70 წლისა არის და კარგად მცოდნე დასავლეთ საქართველოს ამბების. ამ წერილში მოვათავსეთ ზოგი ერთი ცნობებიც რაც სხვაგანაც აგვინიშნავს, მაგრამ აქაც ვათავსებთ იმ მიზეზით, ვინაიდან იგი მკირედ განიჩქევა ხსენებულ ცნობებისაგან. გ. ი. ერთი მეორისაგან.

კონსტანტინეპოლს ქართველ კათოლიკეთ და ქართველ მართლმადიდებელთ ქარვასლები და სავაჭროები ძველადგანვე არსებობდა. ძველი ქარვასლების დაარსება მისწვდება თვით ისეთ დროსაც, როცა ბიზანტიის იმპერია არსებობდა და ქართველთ ვაჭრებსაც დიდი მისვლა მოსვლა და აღებ-მიცემა აქვდათ. კონსტანტინეპოლი ოსმალთა აიღეს, ამიტომ მათ საბერძნეთის ერის ვაჭრობა შეაფერხეს, დაამხეს, მას თან გაჰყვა ქართველთ ვაჭრობაც. შემდეგ დროებში, ანუ ოსმალთ გაბატონების და გამძლავრების დროდამ როგორც ბერძნები, ისევე ქართველნიც შეეჩვივნენ ხელ ახლა სტამბოლში აღებ-მიცემას, თათრებთან ვაჭრობას. ოსმალთა მახვილმა დაამხო ბიზანტია და დაამხო ბერძნეთ და ქართველთ ვაჭრობა და სავაჭრო ქარვასლები და მათი შთენთ ხსენებაც. ქართველთ ვაჭრებმა შემდეგ დროს იწყეს იქ კვალად მოშენება და გამრავლება, მრავლობდნ უფრო დასავლეთ საქართველოს ქართველნი, რომელნიც ოსმალეთის საქართველოში სცხოვრობდნენ.

XVIII საუკუნის ნახევარს, სტამბოლში, ქართველთ ვაქართ რიცხვი დიდათ გამრავლდა. იგინი სტამბოლში თუმც ვაქრობას ფიცხლად მისდევდენ, მაგრამ მაინც ზოგი ერთ ოსმალთა ზოხელეთაგან თურმე იღვენებოდენ, ამ დროს, სტამბოლში სცხოვრებდა ერთი გათათრებული ფაშა, ანუ ვეზირი. ამ გათათრებულს თავის ტომის ქართველთ ვაქრებთ ზედამხედველობა და სიბრალული ჰქონია. ამიტომ ამ ვეზირ ფაშას ერთის ქართველ ვაქრისთვის, ერთ ალაგას საღუქნე ადგილი და ერთი ღუქანი უჩუქებია. ეს ვაქარი და მასთან სხვა ვაქრებიც აქ დასახლებულან და მის ჰერმე ნელ ნელა სხვა და სხვა ადგილებიც შეუძენიათ, მასთან ღუქნები და უკანასკნელ ეს ნაშენი სასახლე ქარვასლად დაუნიშნავთ და სახელად პირველ მჩუქებლის ქართველ მაჰმადიანის სახელი ვეზირი, თუ „ვეზირხანა“ უწოდებიათ. შემდეგ დროს, ანუ XIX საუკუნის შემდეგიდამ, ამ ქარვასლას ისე წაუვიდა საქმე, რომ აქ სცხოვრებდენ 300 კაცი. ქარვასლის ნაშენობა ქართველთ ვაქართ საკუთრებას შეადგენდა. ყოველთვის გამგეთ ესენივე იყვნენ.

საქართველოდამ წასული ვაქრები სულ ამ სასახლეში სცხოვრებდენ. აქ ჩამოხტებოდენ ქართველ კათოლიკენი, ქართველნი და საქართველოს სომეხნიც. დიდი მნიშვნელობა აქენდა ამ ქარვასლას ქართველ გვარის ვაქართათვის და სტამბოლშიაც დიდის სახელოვნებით დაიწყეს ქართველთ ვაქრებმა განმაურება. ქარვასლაში ქირის და სხვა საქმეთაგან ფულიც შედიოდა და ამ ფულს იგინი ინახავდენ ქართველ გვარის ვაქართა და მოგზაურთა სასარგებლოდ. აქვე მათთან თავს აფარებდენ ლტოლვილნი და მწირობაში მყოფნი ქართველნი, მათ დახმარებაცკი ეძლეოდათ. აქ ამ ქარვასლაში, მარტოდ ქართველთ კათოლიკ ვაქართ რიცხვი 250 კაცი ყოფილან. სულ მებსელ ჯავახელნი, ერთი თფილისელი ყოფილა, ერთი გორელი და რამდენიმეც გურულები. ყველა აღებ-მიცემის გზა ზედ მღჯარა, ყველას ენერგიულად მიჰყვანდა თავის აღებ-მი-

ცემის საქმე. საქმე ისე წავიდა ამ ქარვასლის არსებობით რომ აქ მისასვლელად და ვაქრობის ხელის მოკიდებას თვით უცხო ტომის ერნიცკი ნატრობდენ.

ამ ქარვასლაში სცხოვრებდენ ცოლშვილიანი ვაქრებიც, რომელთაც სახლობა საქართველოდამ ჰყვანდათ წაყვანილი. ამათ რიცხვი იქ საკმარისი იყო და მათგან იქ შვილებიც იზადებოდენ, რომელნიც სტამბოლში ისდებოდენ, საქართველოთვალთ არ ენახათ, მაგრამ ქართულ ენასკი მაინც სწავლობდენ, უამისობა მათგან შეუძლებელი იყო, რადგანაც ქართველთ ვაქართ რიცხვი იქ ერთ ჯგუფს წარმოადგენდა. ერთ განუყოფელს წრეს, ამას გარდა ერთმანეთშიაც დიდი სიყვარული და კავშირიც აქენდათ, ძნელად, რომ ერთს მეორესთვის ელალატნა. ამით ქებულნი იყვნენ იგინი და სხვა ტომთაგან მისაბაძნი. ეს ასე იციან ქართველებმა, თავიანთ სამშობლოში არიან მოურიგებელნი, თორემ უცხოობაში ერთობა იციან და მორიგება. მხოლოდ, შემდეგს დროს, ერთს ამათგანს ცოტა თაღლითობა ჩაუდენია და ქარვასლის ფულის რამდენიმე მიუთვისებია, ამიტომ ძმათა და ამხანაგებთ შორის საჩივარი ამტყდარა და საქმე რუსის ელჩამდე მისულა, მერე მას ზედამხედველობაც დაუდგენია ხსენებულს ქარვასლაზედ და ფულის მოვლის წესიც შემოუღიათ.

აქ ყოფილი ვაქრები მისდევდენ უმეტესად მერკინეობას, ანუ რკინით ვაქრობას, ე. ი. ჰყიდდნენ სხვა და სხვა იარაღებს, ხმალი, ხანჯალი, თოფი, დამბაჩა და სხვანი. მაკრატლები, დანები, სადურგლო და საკალოტოზო იარაღს, ბარს, ნიჩბებს და ათასსაც სხვა ამ გვარებს. ამ საქმეთა ასპარეზედ მათ ეკავათ თვით წმინდა საქონელის ვაქრობის ხელობის ვაქრობაც. საქონელს კაი გასავეალი აქენდა, რადგანაც ასეთ საქმეთა წარმოებას იმ დროს, ოსმალნი, სომეხნი და ბერძნები რაღაც მძიმეთ მისდევდენ, არ ეტანებოდნენ, ესენი მთელს სტამბოლში ცნობილნი იყვნენ ამით. საქონელს ქართველნი იზარებდენ საფრანგეთილამ, პარიჟილამ, ინგლისილამ, გერმანიილამ,

იტალიიდან და ამერიკიდანაც. ეს გარემოება უფრო აწინა-
ურებდა მათ ვაქრობას და ამდღებდა სხვა ტომისაზედ უფრო
დიდის პატივით და წარმატებით. ოსმალთა ისეთი ნდობა აქე-
ნდათ ქართველთ ვაქრების, რომ რასაც ესენი საქონელს და-
უფასებდენ მყიდველთ, ისინი ხმა, კინტრსაც ვერ გაბედავდენ
და ფასს მაშინათვე მისცემდენ, ასეთი ნდობა აქენდათ ოსმა-
ლთა წინაშე. მოკლეთ უნდი ითქვას, რომ ოსმალებს ქართველ
ვაქრების დიდი პატივისცემა აქენდათ.

ქართველთ პატივის ცემამ იქამდე მიღწია, რომ 1840
წლებს, სულთან მეჯიდის დედა ქართველი ქალი იყო და სუ-
ლთან აზიისაც ქართველი ყოფილა. სულთან მეჯიდის დედამ
ქართველ გვარის ვაქრებს მოწყალების თვალთ შეხედა და
იენიჯანის ნაწილში, ნება დართვა პატარ პატარა ღუქნების
დაკეთება და ვაქრობა. ეს ქართველ ვაქართათვის კაი მოწყა-
ლება იყო. ამათ ამ ქუჩაზედ დახსნეს მალაზიები და ვაქრობის
აღებ-მიცემით სულ ამ ქუჩაზედ მოთავსდენ. დასაძინებელი
ბინა და ოთახები ქარვასლაში აქენდათ და ვაქრობა ახალს
ქუჩაზედ, ვაქრობას უმეტესად ქართველნი აქაც მისდევდენ მე-
რკინეობას, მთელი ქუჩა თითქმის ამ ნივთებთა მოვაჭრე ქა-
რთველებით გაივსო. ამათ ვაქრობით მთელი რიგი იყო გაჩა-
ლებული. სტამბოლში ვაქრობა ამათი ისეთი ძლიერი იყო,
რომ იგინი სტამბოლს გარდა სხვა კუთხის ქალაქებშიაც ვა-
ქრობდენ და საქართველოშიაც შემოქონდათ ევროპიელ ერთა
საქონელი. მერკინეთა აღებ-მიცემის საქმე და ხელობა საქა-
რთველოშიაც განეთქვათ.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც რომ სტამბოლს გარდა ქა-
რთველ ვაქრებს დიდი მისვლა მოსვლა აქენდათ შავის ზღვის
ნაპირა მდებარე ქალაქებში მაგალითებრ ტრაპიზონს, სამსონს
და სხვა ადგილებშიაც, ნამეტურ რკინეულობის საქონელი ამათ
შემოქონდათ ლაზისტანშიაც. მართალია ვაქრობის ასპარეზე-
არც ლაზები არიან ხაშნი, მაგრამ იგინი ასეთ ვაქრობას არ
მისდევდენ, მათში განცხოველებული იყო უფრო კალატაზო-

ბა და ღურგლობა, ხელობის იარაღნი და სხვა ამ გვარები კათოლიკეთ შემოჰქონდათ. ამ ვაქრობის ასპარეზედ ქართველთ ვაქრებმა საკმარისად წაღვეს ფეხი წინ და ზოგიერთებმა არამც თუ მარტოდ ოსმალეთის ქალქებს დაუახლოვდენ, არამედ ევროპის ხალხთა სხვა და სხვა სამეფოებს, მათს ვაქრობას, საქარხნო საქმეებს და აღებ-მიცემას. ევროპასთან ამათ დაახლოვებას დიდათ ხელს უწყობდა ქართველ კათოლიკე პატრებთ მხნე მოქმედობა, რომელნიც დიდს ხელმძღვანელობას უწევდენ ევროპის სახელმწიფოებში მგზავრობა და აღებ-მიცემისათვის. თვით საქართველოდამაც ესენი ამხნეებდენ და ამგზავრებდენ სხვა და სხვა კუთხეებში სავაქროდ.

სტამბოლში, ამათი რიცხვი ყოველთვის მრავლობდა, რადგანაც მათ პატარა ყმაწვილები ახალციხის და მის თემის სოფლებიდან მრავლად მიჰყვანდათ, არ გავიღოდა წელიწადი და თვე, რომ სტამბოლში რამდენიმე ყმაწვილი არ წაეყვანათ. პატარა ყმაწვილებს მიიყვანდენ თუ არა, მაშინათვე პატარა საწერიმალოს გაუმართავდენ და აქა იქ გზავნიდენ სავაქროდ, ფასებს რასაკვირველია სათითაოდ უნიშნავდენ. ნივთებსკი მცირე ფასისას აძლევდენ. ასე და ამ გვარად სწურთვნიდენ სავაქრო საქმეებში, ამასთანვე მათ ზედამხედველობას უწევდენ სტამბოლში მყოფი ქართველ კათოლიკეთ მღვდელნი და ამ გარემოებიდანაც ბავშვები სარგებლობდენ და ადვილად სწალობდენ ოსმალურს და ფრანგულს ენებსაც. სამწუხაროდ ასეთს ამ ვაქართა წარსულს შემდეგ დიდი შემცირება მოჰყვა, ამას რასაკვირველია თავის მიზეზები აქვს. მგზავრობა ქართველთ ვაქტრებთა და პატარა ბავშვების ყოველთვის ზღვაზედ ხდებოდა. ხმელეთით ამათი მგზავრობა არას დროს არ მომხდარა. ძველს დროს, როცა ზღვაზედ ძველებური ხომალდები დადიოდენ, მაშინ მგზავრებთა დალუპეაც ხშირად ხდებოდა თურმე. თუმცა აჰის შიში დიდი აქვნდათ, მაგრამ მგზავრობასკი არ ამცირებდენ, რადგანაც ვაქრობის ხალისი დიდათ აქვნდათ განღვიძებული. მეორე თვით ოსმალთა მფლობელო-

ბაც ამათხედ ისე მოქმედობდა, რაც ძალა უნებურად იგნი
ვაქრობის გზას დიდის მიდრეკილობით უნდა გაჰყოლოდენ,
ვინაიღვან დამონებულ ერს და ისიც ქრისტიანებს და მერე
საქართველოში ყოველივე სამხედრო ძალოვნობის უპირატე-
სობას ხელიდამ აცლიდენ. ამათთვის აბა სხვა რაღა უნდა
დაშთენილიყოს თვინიერ აღებ-მიცემის და ვაქრობის. ქართველ
პატრებმა ეს კარგად იცოდენ და მიტომაც უფრო ამხნევე-
ბდენ მათ სავაქრო ასპარეზედ განსასვლელად და სავაქროდ.

ამ დიდ რიცხვ ვაქრებთ შორის იყვნენ ბევრნი გამოჩენი-
ლი გეამნიც, ხნიერნი, მომსწრენი თვით ჩვენი მეფობისა და
იმათ დროსვე შემომტანნი სხვა და სხვა საქონლისა. ასეთ
პირთ უპირატესობა ეკავათ არა მარტო თვის თანამემამულე-
ებში, არამედ უცხოელების წინაშეც და ნამეტურ ოსმალების.
ამატომ ასეთ პირთა სახელებს აქ სათითაოდ მოვიყვანთ, რათა
მით დასაბუთებულ იქმნეს ის გარემოებაც, თუ სტამბოლში,
ერთ დროს ქართველ გვარის ვაქრებს რა რიცხვითი მნიშვნე-
ლობა უნდა ჰქონიყოსთ. საუწყებლია ამათ შესახებ ის გარე-
მოებაც. რომ ვაქრობის გარეშე ესენი ძველის დროიდგან
დიდათ შველოდენ საქართველოდგან დაყიდულ ყმათა შვი-
ლებს. ამის ასპარეზედ მათგან დანათეს სიკეთეს ვერ ავნუსხათ.
იგი ერთობ დილია და ამ სიმდიდრეს ამტკიცებს შემდეგი
საუწყებელი პირობებიც.

XVIII საუკუნის შემდეგიდამ ჩვენდა სავალალოდ და სა-
მწუხაროდ, იმერეთსა და ქართლში თავად აზნაურთა შორის,
ძრიელ გამრავლდენ სხვა და სხვა უგვან მებატონენი, რო-
მელთა ხელობათაც ყმათა შვილების ტაცვა და წართმევა სა-
ქმეთ გახდა და დღე და ღამე ესენი მხოლოდ თავიანთ მო-
ნებთა დარბევაში იყვნენ. ვიტყვით იმასაც, რომ ამათში ასი
და ორასი რომ კარგი იყუ, რომელთაც ესმოდათ საქართვე-
ლოს გაწყალების ვითარება და მიტომ არავის რას ვნებდენ,
სამწუხაროთ ასეთ პირთა გვერდით იყვნენ ისეთი ბოროტ პი-
რებიც რომელთა ხელობასაც ზემო ხსენებული ჩვენის ტომის

დასალუპი სენი შეადგენდა ესეთი პირები ჰყიდდნენ თავიანთ ყმებს ოსმალეთში ყველგან. თავიანთ ყმებს გარდა ესენი სხვებსაც სტაცავდნენ ყმებს ქურდულად და ჰყიდდნენ. ჰყიდდნენ გურული მებატონენი, სამეგრელოს მებატონენი, აფხაზეთის, იმერეთის, ქართლის და სამცხე-აათაბაგოსიც ძველად. ქართლის მებატონეთაგან თავიანთ ყმათა შვილების ოსმალეთში, მისირში და სხვაგან დასყიდვას თვით ცნობილი წიგნი „კალმასობაც“ მოგვითხრობს. აი ასეთ ბოროტ პირებთაგან დაყიდულ გოგო ბიჭებით სავსე იყო ტრაპიზონის ბაზარი. სტამბოლის და სხვების. ასეთ დაკარგულ ქართველთ შვილებისა, დაყიდულთ ოსმალელებზედ, გათათრებულნი და უცხოებაში მომტირალნი თავიანთ მწარეს სვე ბედისა, მგომობელნი გარემოებისა და ქართველთ მებატონეთა, ხშირად უნახავსთ სტამბოლის ქუჩებზედ აქა იქ ქართველთ ვაჭრებს. ესენი შესულან ქართველთ ობლად შოენილთ შვილებთა მდგომარეობაში და მრავლად დაუხსნიათ დაყიდულნი და ხან დასასყიდათაც გამხადებულნი ოსმალთა ვაჭრების ხელიდამ და მით უთავისუფლებიათ საბრალოები. 1820 წლიდამ მოყოლებული 30, 40, 50 და 60 წლებამდისინ. ამ ვაჭრებს ასეთ. ყმებთა გაყიდ-გამოყიდვასთან მქიდრო კავშირი ჰქონიათ. დაყიდულთა მდგომარეობაში მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ. ამათგან დახსნილი ყმათა და ტყვეთა რიცხვი ყოველთვის დიდი ყოფილა. მათგან საქართველოში იშვიათად ბრუნდებოდნენ, რადგანაც უგვან მებატონეთა წყალობით სძულდათ ყოველივე თავიანთ ქვეყნის მოგონების. უთქვამთ, რომ სტამბოლის ძველ ქართველთ ვაჭრებს დიდი ამაგი აქვსთ დადებული ასეთ პირთა წინაშე სიკეთის დათესვითო. ასეთ დახსნილთ ნუსხა რომ შეედგინათ იმ დროს დღეს ეს ნუსხა ქართველ ხალხს განაცვიფრებდაო. რასაკვირველია ასეთ დახსნილნი სტამბოლში შთებოდნენ და იქვე ეძღეოდათ მათ მომავლისთვის გადაგვარებაო. მათის რიცხვის ზოგი ბერძნის სჯულს უკავშირდებოდა, ზოგი კათოლიკის ზოგი სოჰნის და ზოგიც სხვებისო. ასე და ამ გვარად ამათი

რიცხვი თუმცა თავს იხსნიდენ კეთილ ვაქრებთა დახმარებით, მის შემდეგ საქართველოში კი აღარ ბრუნდებოდენ, არამედ იქ ეძლეოდენ ცხოვრებას. რასაც საღვთისმად მათი გადაგვარებაც მოჰყვებოდა ჩვენის ტომისთვის. ეს რომ ავწონ დავწონოთ, მაშინ ჩვენ მათ ვერ გავამტყუნებთ, დატანჯულთ მებატონეთა მონებისა და დაყიდვისაგან ძნელად მოუბრუნდებოდნათ გული შინ დაბრუნებისთვის. ისინი მითაც კმაყოფილნა იქმნებოდენ რომ თანა მემამულეთაგან დახსნილი იქმნენ და ქრისტიანობაზედ დატოვებულნი. აქ მოვთვლით ძველ ვაქრებთა ცნობებს.

ზალანთვი სოლომონი. სცხოვ. 1810—1880 წ. იყო რკინეულობის ვაქარი, აქუნდა კარგი ალებ-მიცემა. უკანასკნელ დაბრუნდა საქართველოში და სხვა და სხვა საქონლით ვაქრობდა. იყო კიდევ დიდი ვაქარი თომა ზალინოვი.

მუფისოვი ოპანჯანა იგივე ივანე. სტამბოლში ვაქრობდა რკინეულობით და იყო თავის დროს გამოჩენილი მერკინე. შემდეგ დროს იგი სტამბოლიდამ დაბრუნდა ქუთაისს და აქ გახსნა თამბაქოს ქარხანა რითაც ერთ დროს განითქვა სახელი შესამჩნევად.

დაურჯოვები. პავლე, სიმონი. ესენიც რკინეულობით ვაქრობდენ თავის დროს იყვნენ კარგი ალებ-მიცემის ვაქარნი.

აზნაუროვები, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან მესხეთში. ზოგნი გრიგორიანობაზედ გადასულნი დღეს აზნაურიანად იწოდებიან. იოსებ აზნაუროვი ფეხზედ მოვაქრე იყო, ესენი ვაქრობდენ თუთუნით, ძვირფასი თუთუნი ევროპიდანაც შემოჰქონდათ, როგორც გობაკი და სხვანი, ესენიც ზემოხსენებულს ქარვასლაში სცხოვრებდენ მერკინებთან ერთად. შემდეგ დროს იოსები დაბრუნდა საქართველოში, იმათ კი ალებ მიცემა აქვენდათ თფილისში, ახალციხეს, ქუთაისს, ოსმალეთში ტრაპიზონს, სტამბოლს და სხვაგანაც, სამწუხაროდ ამ გვარის წევრნი შემცირდენ უწყალოდ.

ჯიმშოროვები, ივანე, სტეფანე, ალექსანდრე და სხვანი, მესხელნი, ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და

ძველადვე განთქმული გვარი ვაქრობით. სტეფანე იყო გამგე სტამბოლის ქართველთ ქარვასლის. ესენი ვაქრობდენ მრავლად და სახელოვნად. ამათგან საქართველოში დიდი ძალი საქონელი იგზავნებოდა. სტამბოლს გარდა ტრაპიზონშიაც აქენდათ კარგი სავაქრო ბინა.

შირაქოვი პეტრე და სტეფანე. პეტრე შირაქოვი იყო ჩვენ მეფეების მომსწრე, კარგი ხელოვანი ვაქარი და ძველადგანვე მოვაქრე და მავალი სტამბოლს და ოსმალეთის სხვა ქალაქებშიაც. რკინეულობით ვაქრობდა სტეფანე. ამის შვილი იყო მწიგნობარი პირიცი და დიდათ გამოჩენილი თავის დროს სტამბოლის ვაქრებით შორის. სტეფანემ ერთ დროს მუსულმანობაც მიიღო მისირში. იყო მახვილგონიერი კაცი და მოხერხებული. ამის შვილები დღესაც ვაქრობენ სტამბოლს.

ბაკაკოვი პეტრე, ამის მამა მეფეების დროსვე იყო სტამბოლში მავალი და მოვაქრე.

იერემოვი თომა. ძველის ძველ ვაქართა გვარნი, მავალნი ძველადგანვე ოსმალეთის გარდა სხვა ქვეყნებშიაც, იყვნენ სტამბოლში წმინდა საქონლის, გამყიდავნიც. ვაქრობა აქენდათ ბოლგარეთშიც.

აბუჯოვი, პეტრე. მამა პაპითვე ვაქარნი, ძველის დროდგან, თვით მეფეთა დროდამ. აქენდათ ვაქრობა რკინეულობისა.

ბეთანოვი პეტრე. სტამბოლში გამოჩენილი ვაქარი, დიდის ხნიდამ. სიბერის დროს დაბრმავდა, მიტომ დაბრუნდა საქართველოში და ახალციხეს გარდაიცა

გოგინოვი პოლოს. იგივე პავლე. მეტ სახელად „ოქრო წონათს“ უხმობდენ, რადგანაც დიდათ შეძლებული იყო. მამა პაპით მეფეთა დროთაგანვე ესენი იყვნენ გამოჩენილი ვაქრები. მესხები, კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი. პავლე აქარელებმა დასქრეს მგზავრობის დროს ნაკუწ-ნაკუწად.

ფეიქაროვი იაკობ. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას, გამოჩენილნი ვაქარნი და ცნობილნი. სტამბოლს

ვაქრობდენ რკინეულობით. იენიჯამს აქენდათ კარგი მაღაზია. ქუთაისში მოვაქრე ფეიქაროვები აქედამ მომდინარობენ. ვაქრობის ცოდნა სტამბოლიდამ მოსდევთ.

კაი-ბეგოვი სტეფანე, ოსმალურად კაი-ბეგი ნიშნავ „კლდის თავადს“ მამა პაპით ვაქრები იყვნენ. შემდეგ დროს თუთუნით ვაქრობდენ. ახალციხეს დაბრუნდენ.

სარი ოსმალურად იყო თავის დროს კაი შემძლე ვაქარი. ამისთვის იტყოდენ, რომ მთელს სტამბოლში ეს ისეთი ლამაზი იყო, რომ ერთ ალაგას სულთანის ქალებმა ნახეს, ნახვით განცვიფრდენ და სახეზედ ხელსახოცი გადაუსვეს. მერე დაბრუნდენ საქართველოში და ვაქრობდენ ქუთაისს.

ზეკაღაშვილი, სტამბოლს რკინით მოვაქრე და დროის მოწინავე პირია.

თამაზაშვილი, სტამბოლს მოვაქრე რკინით და სახელგანთქმული, ამისი ძმა სოლომონიც ასევე. შემდეგ დაბრუნდენ საქართველოში.

მანქანდაროვი პეტრე, თავის დროს კაი შემძლე დიდი ვაქარი სტამბოლს.

ქურთოვები. განთქმულნი ძველადგანვე, ვაქრები სტამბოლს. ფეხზედ ვაქრობდენ თუთუნით, მერე საქართველოში დაბრუნდენ, ქუთაისს აქენდათ ლევანს, სიმონს და იაკობს თუთუნის ქარხანა.

ისკანდაროვები, ალექსანდრე, ახალციხელნი, რკინით მოვაქრენი ძველადგანვე.

გოზალოვები. პავლე რკინით მოვაქრენი სტამბოლს.

თუმანიშვილები. პავლე, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას, ახალციხელნი, განთქმული ვაქარნი რკინეულობით სტამბოლს.

დათიაშვილი. ალექსანდრე თომას ძე. დათიაშვილები ქუთაისშიაც სცხოვრებდენ სოლომონ მათის დროს. ნონია დათიაშვილი იყო სოლომონ მეფის ნაზირი და დიდათ განთქმული მეფის ერთგულობით თავის დროს. მეფე რომ დაიძინებდა,

თავით დათიაშვილი უჯდა, მხოლოდ მას ენდობოდა. აღექსა-
ნდრეს მამა გამოჩენილი პირია რუსთაგან ახალციხის აღების-
საქმეშიაც, მას მთავრობისაგან ჯილდოც ეძლეოდა. აღექსა-
ნდრე 40 წელს მოგზაურობდა სტამბოლს და ზღვებშიაც და
ვაქრობდა საქართველოშიაც.

ვგონებთ ესენიც კმარა მის შესახებ მოსაყვანათ, თუ
ერთ დროს, სტამბოლში ქართველთ ვაქრებს რა ადგილი უნდა
ჰკავებოდათ და ან რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონიყოთ მათ მი-
ნიჭებული. ამაზედ ჩვენ ცხადათ დაერწმუნდებით მაშინ უფრო,
როცა ამათ რიცხვს მიუმატებთ იმ დიდ რიცხვს ვაქრებისას,
რომელნიც სტამბოლში სცხოვრებდენ ერთ დროს თუმც მათი
ცნობებიკი ბევრი არ გვაქვს.

თუმც სადღეისოდ სტამბოლში ქართველთ გვარის ვა-
ქართ რიცხვი მოისპო, მაგრამ მათ მიერ ძველადგან გაკეთე-
ბული ქარვასლა კი დღესაც არსებობს და მის გამგეთ ირი-
ცება იქაური ვაქარი ანტონ წინაძღვაროვი. ქარვასლის
შესავალი ხმარდება სტამბოლის ქართველთ კათოლიკეთა მო-
ნასტრებს და სკოლას. მათს საკუთრებას შედგენს შესავალი.

სტამბოლში ქართველთ ვაქრობა ისე იყო მოფენილი და
განთქმული, რომ სტამბოლში მრავლად ყოფილან ძველა-
დგანვე სხვა და სხვა კომისიონირები. ასეთნი იყვნენ შემდეგნი:
მელაქე ოქრო, კომისიონერები ევროპიულის და აზიურის
საქონლებით. იყო ქართველი.

გოგელია ტიფო. კომისიონერი, გურული.

მანქანდაროვი. ივანე კომისიონერი ძველადგანვე.

უაუხჩოვი. იაკობ, კომისიონერი. განთქმულნი ძველა-
დგანვე.

ესენი იყვნენ მოწინავე კომისიონერები, ამათ აქენდათ
კაი ცოდნა ევროპიულის და აზიურის ენების, იყვნენ კარგად
მცოდნენი ევროპიულის ყველა ნაირის საქონლის, ევროპის
ვაქრების წინაშე ამათ დიდი იმა და ნდობა აქენდათ, საქა-
რთველოში, ქართველ გვარის ვაქრებს ესენი საქონელს ნი-
სიათ უხერხებდენ 10,000 მანათისასაც. ამათ გარდა იყვნენ

სხვა წერილმანი კომისიონერებიც, რომელთაც ჩვენ აქ არ ავსახავთ. ჩვენის ცნობის დასასაბუთებლად ესეც კმარა. აქედამაც სჩანს კარგად, რომ ოდესმე ქართველთ კომისიონერებსაც კარგი მნიშვნელობა და სანდო ადგილი უნდა ჰქავებოზოდათ კონსტანტიტნეპოლს. ესენიც დიდს სახსარს აძლევდენ ქართველ ტომის ვაქრებში ვაქრულს საქმეების დასაწყისის აღორძინებას. უნდა ითქვას ისიც, რომ სტამბოლის ქართველ ვაქრებს კარგი აღებ-მიცემა და ვაქრობა აქვენდათ ტრაპიზონსაც ესენი იყვნენ ჯიმშეროვეები, აზნაუროვეები და მრავალნიც სხვანი. აქ ხსენებულ კომისიონერებსაც დიდი წარმოება აქვენდათ ტრაპიზონს. თავის დროს მათი წარმოება მთელს სტამბოლში იყო ცნობილი და საერთოს სავაქროს წარმატებით შემოსილი.

აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ მთელს სტამბოლში, ქართველთ მაჰმადიანთ ბეგებმა, ფაშებმა და სხვათაც კარგად იცოდნენ ამ ქართველთ ტომის ვაქართ აღებ-მიცემა, ამათთან ხშირად მოდიოდენ თვით ფაშები, ბეგები, ამათი ცოლები და ქალები და ქართული ენით ვაქრობდენ და საქონელს ჰყიდულობდენო. ასეთი მაგალითები იქ ერთობ ხშირად ხდებოდა თურმე, დღეს, სტამბოლს, ქართველ გვარის ვაქართა რიცხვი სულ 10 ვაქრისაგან შესდგება. წარჩინებულ ვაქრად ირიცხებიან პავლე გოზალოვი, ლუკა და პეტრე თუმანიშვილები აღ. ფალაშვალი და სხვანი. სტამბოლში ქართველთ გვარის ვაქრები თუმცა უმთავრესად მერკინენი იყვნენ და ამით მოვაქრენი, მაგრამ მათ გარეშე მცირე რიცხვის თითქმის ყველა სავაქროებში იყვნენ და ყველგან თავიანთი აღებ-მიცემის საქმე კარგად, მოსაწონად მიჰყვანდათ. ქართველი კაცის ვაქრობა სტამბოლში თათრებთა წინაშე ქებულიც იყო და ამათ სინდისიერს ვაქრობის შესახებ ოსმალებს ბევრი ანდაზებიც აქვთ შედგენილიო. ყოველი ანდაზა ნათლად მოწმობს ოსმალების მაღალს ნდობას და დიდს სიმპატიას ქართველთ კაცის ვაქრობის წინაშეო. ასეთი გახლავსთ წარსულ-

ლი ქართველთ ვაქართა კონსტანტინეზოლს და მასთნ მთელს ოსმალეთში. ჩვენც ეს წერილი მიტომ მიუძღვენით კერძოთ. ვიტყვითკი დასასრულ იმასაც, რომ სტამბოლის ქართველთ აღებ-მიცემის ხანას შეტად ძველი დროის დასაწყისი აქვს, ამ ხანას და აღორძინებასაც კარგი, გასაცნობი ისტორია, ხოლო ეამთა ვითარების წყალობით იგი ჩვენთვის მივიწყებულია, მთლად დაკარგული. ეს ცნობებიც ბევრის შრომით არს შეკრებილი და ანუსხული.

ქართული მწერლობის ასპარეზედ, ქართველ გვარის ვაქრებთა შესახებ წერა არ არის აღვილი. ჩვენი ძველები ამის შესახებ არაფერს სწერდნენ. ჩვენ ჩვენის შეძლების და გვარად ეს ცნობები შევკრიბეთ. მართალია ამ ცნობებში არ არის ისიც ანუსხული, თუ ეს ვაქრები და მრეწველ-მექარხნენი თავიანთ ფულსა და ძალას სად როგორ ამუშავებდნენ, რას იგებდნენ, რა სიკეთეს სთესავდნენ ქართველთ ხალხის წინაშე და ან თვით როგორ სარგებლობდნენ, ან ხალხი და მასთან ქართველთ სამეფოც. ამის ცნობების კრება ძნელიც არის. ჩვენ ეს ვიკმარეთ. ვიცით ისიც, რომ აქ ბევრი რამ ცნობები ზოგი ერთ ცნობილ ვაქრებთა და მრეწველთა შესახებ გამოგვრჩებოდა, არა გვაქვს აღწერილი, ამაზედაც ბოდიშს ვიხდით და ვითხოვთ სხვათაგან ჩვენი შრომის შევსებას, დავიწყებულ პირთა ანუსხვას და მოწოდებას. ასეთ პირთა და ცნობათა მკოდნენი იმედია სტამბოლში და სხვა ასეთ კუთხეებში დღესაც იქმნებიან ცოცხალნი, მათ შეეძლებათ ჩვენი რომის შევსება. თუ ვინმე უცნობლობის გამო ვერ ავწერეთ, ვერ მოვიხსენეთ მათი საეპრო, სამრეწველო და საგვაროენო ცნობა, ეს ჩვენ უნებლიედ მოხდა, ამაში ბოროტებას ნურავინ დაგწვამებს, მოგვიტევონ. ვითხოვ კვალად, რომ თუ ვისმეს რამე საეპრო და სამრეწველო ცნობები ექმნეს, ის ცნობები დაგვიწეროს და მოგვაწოდოს ჩვენ, რასაც მადლობით ავანუსხავთ სხვა წიგნში. ეს წიგნი გახლავსთ შემდეგი:

„საქართველოს მრეწველობა, ვაჭრობა, მექარხნეობა და ხელოსნები თფილისში და ქუთაისში XVIII საუკ.“.

„საქართველოს ვაჭრები თფილისში და ქუთაისში“.

